

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

**Diplomová práce
Působení sovětských poradců v Československu**

Michal Šír

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd
Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Působení sovětských poradců v Československu

Michal Šír

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů
a literatury.

Plzeň, květen 2020 .....

Děkuji docentu Lukáši Novotnému za cenné rady, odborné připomínky a vedení práce.

Obsah

Úvod.....	1
I. Sovětští poradci a jejich vliv na ministerstvo vnitra	4
Počátky styků se sovětskými poradci.....	4
Poradci Makarov a Lichačev a hledání československého Rajka.....	6
Proces s Miladou Horákovou.....	10
Ministerstvo národní bezpečnosti.....	13
Organizování poradců a Státní bezpečnosti.....	17
Pobytové podmínky sovětských poradců.....	18
Důvěra a oddanost poradcům.....	20
Vladimir Bojarskij a nový proud změn v bezpečnosti.....	22
Bojarského čistky a tažení proti interbrigadistům.....	26
Konec Bojarského éry a příprava procesu s Rudolfem Slánským.....	29
Alexej Besčasnov a výroba procesu v čele s Rudolfem Slánským.....	31
II. Sovětští poradci v armádě	37
Počátky pronikání sovětských poradců do armády.....	37
Vojenské obranné zpravodajství.....	38
Zvláštní postavení poradců v rozvědce.....	41
Výměna ministra národní obrany.....	42
Pobytové a stravovací podmínky sovětských armádních poradců.....	45
Organizace sovětských poradců v armádě.....	46
Změna politické doktríny Sovětského svazu.....	47
Sovětští techničtí poradci a experti pro zbrojní průmysl.....	49
III. Sovětští poradci v hospodářství	52
Poradci v uranovém průmyslu.....	52
Poradci v Radě vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).....	53
Žádost o vyslání sovětských hospodářských poradců do Československa.....	55
Nesplnitelné normy sovětských poradců.....	57
Poradci určení pro dlouhodobější pobyt.....	59
Závěr.....	61
Použité prameny a literatura.....	66
Nevydané prameny.....	66
Literatura.....	66
Odborné články.....	67
Internetové zdroje.....	67
Resumé.....	68

Úvod

Autorova diplomová práce se zabývá vcelku veřejnosti málo známým tématem, a to působením sovětských poradců v Československu, jejichž počátky vysledovat už do prvních poválečných let, přes jejich masivní vzestup a působení v padesátých letech až po postupný úpadek jejich moci a odchod v roce 1956.

Samotní českoslovenští činitelé se o pomoc sovětských poradců dožadovali. Jednak zde byla jasná poválečná orientace na Sovětský svaz, zajištěná podepsanou československo-sovětskou smlouvou z roku 1943 a komunističtí funkcionáři, kteří se po únoru 1948 chopili moci, byli Moskvě silně podřízení a poslouchali všelijaká její doporučení a rozkazy. Podmínky tedy byly pro příchod sovětských poradců více než přívětivé. Už v roce 1949 přilétaly první vlny sovětských poradců do všech důležitých oborů ministerstev. Autor se v této práci bude snažit především zmapovat to, jaký celkový vliv a moc měli sovětské poradci v jednotlivých důležitých odvětvích vlády: vnitra, armády a hospodářství. Dále chce autor poukázat na to, za čím vším ve vysoké politice sovětské poradci stáli a ukázat na řadu represí, které padesátá léta přinesla a za jakými z nich stáli sovětské vyslaní experti.

Sovětský poradce na začátku 50. let byl pro většinu politických elit Československa viděn jako vzor vhodný k následování. Někteří experti byli vysláni samotným Stalinem, a to samotné už jim dávalo určitou prestiž a českoslovenští funkcionáři k nim začali vzhlížet s jistým obdivem, úctou, ale i strachem zároveň, jelikož reprezentovali moc Sovětského svazu a prodlouženou ruku sovětských bezpečnostních složek i samotného Stalina. Poradci se postupně zabydlovali ve všech státech východního bloku a jejich přítomnost se i pro samotné Československo, které bylo jednou z posledních zemí bloku, kde ještě nebyli, stávala nepostradatelnou. Sovětský svaz v čele se Stalinem naléhal na státy východního bloku k přijetí poradců a je vskutku otázkou, jaký byl pravý motiv jednotlivých československých funkcionářů, kteří pak s pozváním expertů souhlasili. Někteří v poradce věřili a očekávali, že jim přinesou spousty nových změn, lepších pracovních postupů, pomohou zvednout Československo a přiblížit ho Sovětskému svazu, jiní tak činili z možného prospěchářství a podlézavosti Moskvě a ti poslední se rozhodli ze strachu a možným trestem toho, co by se stalo, kdyby je v tíživé době studené války označil Stalin za kontrarevolucionáře a sympatizanty nepřítelů.

Tehdejší doba byla vypjatá a svět stál na počátku nového válečného konfliktu. Českoslovenští politici a nejvyšší funkcionáři očekávali různé cíle od sovětských poradců. Ministerstvo vnitra restrukturalizaci a posílení vnitřních poměrů, získání dovedností boje proti kontrarevolucionářům a nepřátelům režimu. Ministerstvo obrany pak chtělo přejímat sovětské bojové modely a učit se od expertů Rudé armády, která nesla v té době ještě stále neochvějný punc

vítěze nad nacistickým režimem. Ministerstvo hospodářství požadovalo vnitřní rekonstrukci poválečné ekonomiky a pomoc s rozvojem plánovaného hospodářství, které v Sovětském svazu již naplno využívali od dvacátých let.

Tato práce je rozdělená do tří hlavních kapitol, které budou mapovat jednotlivé působení sovětských poradců v sektorech ministerstva vnitra a národní bezpečnosti, ministerstva obrany a ministerstva hospodářství. Ten, kdo ovládal tyto hlavní tři mocenské struktury, ten fakticky řídil a rozhodoval o osudu československého státu. Autor se v první kapitole věnuje ministerstvu vnitra, kde popisuje počáteční styky jednotlivých funkcionářů se sovětskými experty, až do samotného jejich pozvání a postupnému masivnímu příchodu poradců do československé bezpečnosti. Autor se zaměřil na to, jaký celkový vliv měli sovětské poradci na ministerstvo vnitra, jakým způsobem zasáhli do vnitřních poměrů československé bezpečnosti, skrze jaké prostředky a postupy chtěli bezpečnost ovládnout a komu jí chtěli podřídit. V kapitole je podrobně sepsáno působení dvou prvních hlavních poradců Nikolaje Ivanoviče Makarova a Michaila Timofejeviče Lichačeva i s jejich nově přinesenými metodami práce, výsledků a plánování monstrprocesů. Z těchto obřích soudních procesů je v první kapitole analyzován proces s Miladou Horákovou a jejími společníky. Autor se dále v kapitole zabývá vytvořením nového ministerstva národní bezpečnosti a celkovému zásahu sovětských poradců do vnitřních struktur ministerstva vnitra. V kapitole autor rozvedl organizační strukturu a odměňování sovětských expertů, kde je postupně také zmiňována činnost několika dalších hlavních poradců v bezpečnosti, jejich působení, čistky a zosnování dalších procesů, kdy je dalším důležitým procesem s Rudolfem Slánským a spol kapitola ukončena.

Ve druhé kapitole je analyzována situace v poválečné československé armádě a postupný průnik sovětských vojenských poradců do armády, kterému především napomohlo Vojenské obranné zpravodajství a jeho vedení, které je v kapitole zmíněno. V další části autor řeší postupnou výměnu křesel na postu ministra obrany a růst moci Alexeje Čepičky, ruku v ruce se sovětskými vojenskými poradci. Autor zde zmíní také jejich organizační a pobytové podmínky a popíše roli zbrojních a technických expertů. Hlavní zkoumanou otázkou druhé kapitoly bude to, jakým způsobem postupovalo pronikání sovětských poradců do československé armády, jak velkou roli v tom hrála výměna na postu ministra národní obrany a jakou velkou mocenskou pozici si sovětské poradci v armádě vybudovali a co se stalo po jejich odchodu.

V poslední důležité kapitole se autor věnuje československému hospodářství, kde popisuje mocenskou roli poradců v uranovém průmyslu, Radě vzájemné hospodářské pomoci a jejich následných hospodářských plánech a výrobních normách. Autor především zkoumal to, v jakých hospodářských odvětvích sovětské poradci nejvíce participovali, jakým způsobem zasáhli do vnitřních hospodářských poměrů, které ekonomické vize přinesli a míru vlivu, kterou v hospodářství prosadili a jak to československou ekonomiku ovlivnilo.

Mezi hlavní pramenné zdroje pro tuto diplomovou práci autor využil různé svazky fondu Komise z let 1955–1957 z Národního archivu v Praze, kde byly pro práci užitečné korespondence mezi hlavními funkcionáři, důležitá svědectví a výpovědi o metodách Státní bezpečnosti, byl zde zmíněn okruh jejích důvěrníků a také popsán proces s Rudolfem Slánským a jeho příprava. Z Archivu bezpečnostních složek v Praze, byly čerpány především směrnice pro úpravu pobytových podmínek sovětských poradců, které poukázali na jednotlivá finanční ocenění a nezbytné náležitosti spojené s pobytem sovětských poradců. Z literárních zdrojů autor čerpal především z rozmanitých děl uznávaného historika Karla Kaplana, který se sledovanému období obšírně věnoval v několika tématech, jako byla například: *Sověťští poradci v Československu*, ve které nalezneme ucelený přehled o působení sovětských poradců v Československu, *Nebezpečná bezpečnost*, kde popisuje práci, činnost a poměry ve Státní bezpečnosti, *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“*, ve kterém rozebírá nejznámější politický proces padesátých let, *Československý uranový průmysl 1945–1960*, ve které rozebírá téma těžby uranu a jeho vlivu na československé hospodářství, *Mocní a bezmocní*, v tomto díle jsou popsány medailonky jednotlivých vůdčích a důležitých osobností KSČ a *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, ve které je popsán soudní proces se Slánským, ale i tvoření nového ministerstva národní bezpečnosti. Ke kapitole Státní bezpečnosti autorovi byli dále cenným zdrojem díla od Jiřiny Dvořákové *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a bezpečnostních složek*, ve které obsáhle píše o působení, praktikách, organizaci Státní bezpečnosti, Jana Kalouse *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, který posloužil k ucelenému přehledu o jednotlivých ministrech nebo Františka Koudelky *Státní bezpečnost 1954–1968*, která byla cenným zdrojem k informacím ohledně ministerstva národní bezpečnosti a Nikity Petrova *Sověťští poradci ministerstva státní bezpečnosti*, ze které autor čerpal informace k Vladimíru Bojarskému. Ve druhé kapitole autor využil prameny ze zdrojů od historika Františka Hanzlíka *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*, ve kterém rozsáhle mapuje působení, organizaci a mocenský vliv obranného zpravodajství, dále pak obsáhlejší díla od Jiřího Bílka a jeho spoluautorů jako *Vojenské dějiny Československa, díl V. 1945–1955* a *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*, ze kterých autor čerpal stěžejní informace k vývoji československé armády a její sovětizaci. Ke třetí kapitole autor zpracoval informace od autorů již výše zmíněného Karla Kaplana, dále Růženy Hlušíčkové z článku *K úloze sovětských poradců v řízení československého hospodářství počátkem padesátých let*, ve kterém popisuje nadsazené normy a nátlak sovětských poradců na prosazování neúměrných norem, Jiřího Pernese *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, ze které autor čerpal čísla ekonomické plány nebo společné dílo Karla Kaplana s Vladimírem Paclem, *Tajný prostor Jáchymov*, které autorovi poukázalo důležité informace ohledně těžby uranu v Československu.

I. Sovětští poradci a jejich vliv na ministerstvo vnitra

Počátky styků se sovětskými poradci

Styky jednotlivých členů bezpečnosti se sovětskými poradci lze datovat už do roku 1948. Byla to dosti rozvětvená spolupráce československých vedoucích zpravodajské a státně bezpečnostní služby se sovětskými zpravodajci. Například vedoucí evidenčního odboru ÚV KSČ Karel Šváb se „pracovně“ stýkal, s vědomím Slánského, s vysokým zpravodajským důstojníkem, podplukovníkem Filipovem už od roku 1948. Jindřich Veselý udržoval z pověření Klementa Gottwalda kontakty se dvěma sovětskými zpravodajci, z nichž jeden působil jako spojka ke generálu Bělkinovi, který velel sovětské zpravodajské centrále pro celou střední Evropu se sídlem ve Vídni. Také Bedřich Reicin, velitel obranného zpravodajství v armádě, a někteří jeho podřízení měli kontakty a osobní styky mezi poradci sovětské vojenské zpravodajské služby. Štěpán Plaček, vedoucí zpravodajského útvaru ministerstva vnitra, udržoval se sovětskými zpravodajci nejdříve v Drážďanech a poté v Praze spojení i poté, co byl ze své funkce na podzim 1948 odstraněn. Všichni tyto jmenovaní udržovali kontakty se sovětskými poradci ještě před únorovým převratem roku 1948 a po něm ve styku s poradci pokračovali.¹ Sovětské bezpečnostní a zpravodajské orgány měly tedy nepatrný vliv na ministerstvo vnitra ještě před únorem 1948, a to prostřednictvím jak svých československých spolupracovníků v bezpečnostní, a především zpravodajské službě, tak vlastní agenturní sítě, kterou v Československu řídili dva sovětské důstojníci, kteří vystupovali pod jmény Tichonov a Chozjajev. Už od léta roku 1948 se snažili přesvědčit velitele vnitropolitického zpravodajství, aby zatlačil na vedení KSČ o nezbytné nutnosti a potřebě sovětských poradců. Tehdejší generální tajemník Rudolf Slánský toto doporučení odmítl a Tichonov s Chozjajevem komentovali jeho postoj velice urážlivě a hněvivě. Krátkou dobu po příchodu prvních oficiálních sovětských poradců Tichonov s Chozjajevem Československo opustili. Odůvodnění jejich odchodu byl ten, že neodhalili spiknutí ve vedení komunistické strany, jako tomu bylo v Maďarsku.² Ovšem našli se tu i tací, kteří poradce přímo zvali a již vyžadovali jejich rady. Například o ně usiloval Karel Šváb,³ který se s pozváním sovětských poradců vůbec netajil a 12. listopadu 1950 uváděl: „*Prosazoval jsem pozvání sovětských poradců. Že se tento návrh dnes uskutečnil, považuji za podstatný vklad.*“⁴ První sovětské poradci přišli do československé bezpečnosti v říjnu 1949.

¹ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, Praha 1999, s. 26.

² KAPLAN, Karel, *Mocní a bezmocní*, Toronto 1989, s. 288–289.

³ Karel Šváb (1904–1952), v letech 1946–1949 vedoucí evidenčního odboru informačního oddělení ÚV KSČ a samostatného odboru pro evidenci ÚV KSČ, 1949–1950 zástupce přednosta odboru BA a velitele StB, 1950–1951 náměstek ministra národní bezpečnosti. Zatčen při čistkách v únoru 1951 a popraven 3. prosince 1952.

⁴ KAPLAN, Karel, *Sovětské poradci v Československu*, Praha 1993, s. 18.

Ještě před samotným příchodem sovětských poradců zde probíhal na československé politiky a vedení KSČ také vnější tlak, a to se související přípravou zkonstruovaného procesu s maďarským ministrem vnitra a zahraničí Lászlo Rajkem. V procesu, jenž byl inscenován sovětskými poradci Lichačovem a Makarovem vyslanými do Maďarska Stalinem, byl László Rajk obviněn jako titoista, zrádce a špión, který chtěl nastolit v Maďarsku kapitalistický systém. Proces se konal od 16. do 24. září 1949. Rajk učinil doznání ve smyslu obžaloby poté, co jej zmínění poradci před procesem přesvědčili, že dostane jen mírný trest. Navzdory slibům sovětských poradců nakonec dostal László Rajk trest smrti. Vedoucí maďarští a polští komunisté vzkazovali do Prahy podiv nad neúspěchem při odhalování československého křídla mezinárodního spiknutí. Nejprve Slánský s Gottwaldem nejevili přílišné pochopení pro pozvání sovětských poradců do bezpečnosti, ovšem pod vnějším tlakem, konkrétně pod vlivem výroby procesu s Rajkem svůj názor změnili.⁵ Mimo vnějšího tlaku byl na místě i strach z kritiky a podezření z toho, že se v Praze podněcuje nebezpečí mezinárodního spiknutí a že na vedoucích místech sedí osoby, které na odhalení nepřátel nemají zájem. Klement Gottwald se zalekl varovného tónu Moskvy a vyslal do Budapešti a do Varšavy svoje posly, aby mu pomohli urychlit odhalení nepřátel uvnitř své vlasti. Do Budapešti vyrazil Karel Šváb, jehož ihned přijal vůdce maďarských komunistů Matyášem Rákosim, a ruský generál Michail Iljič Bělkin. Do Polska zamířil Jindřich Veselý. Z obou míst přivezli vyslaní funkcionáři naléhavá doporučení o vyslání sovětských poradců do Československa. Šváb předložil Slánskému a Gottwaldovi zprávu, v níž uvedl, že předseda maďarských komunistů doporučuje, aby si českoslovenští politici vyžádali osvědčené sovětské poradce s rozsáhlými zkušenostmi v odhalování nepřátel a také generál Bělkin se Švábem hovořil o tom, že Moskva poskytla maďarským soudruhům pomoc a že vyslala do Budapešti skupinu patnácti poradců. Navrhoval československému vedení postupovat stejně a argumentoval dlouholetou sovětskou praxí: „*My máme třicetileté zkušenosti a mohli bychom takové problémy zcela jinak řešit.*“⁶

V červnu roku 1949 byla prezidentem republiky Klementem Gottwaldem zřízená zvláštní komise „T“, která se skládala z prověřených zaměstnanců Státní bezpečnosti a stranického aparátu a jež dostala za úkol vytipovat a následně prověřit na 60 významných osob. Do středu hlavního zájmu se dostal jak ministr vnitra Václav Nosek, tak ministr zahraničních věcí Vlado Clementis. Z důvodu urychlení vyšetřování podezřelých se sestavená komise rozhodla pro vznik zvláštního oddělení pro odhalování nepřátel v KSČ. Nově vytvořenému oddělení, které se nazývalo oddělení IIA, začal velet Karel Šváb, který měl do této doby na starost funkci vedoucího bezpečnostního a branného oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Do oddělení si pozval i své osvědčené spolupracovníky, kdy se jeho zástupcem v oddělení stala jeho blízká spolupracovnice Heda Synková. Do Švábova

⁵ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 27.

⁶ KAPLAN, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, s. 66.

oddělení přišli i kádrově ověření pracovníci Bohumil Doubek, Václav Košťál a Karel Košťál, kteří všichni absolvovali Ústřední politickou školu ÚV KSČ.⁷

Dne 16. září 1949 odeslal Gottwald vedení sovětské komunistické straně telegram, ve kterém poukazoval na skutečnost s odhalením zrádcovské kliky Rajka v Maďarsku, obával se možné spojitosti a rozsáhlosti spikleneckého centra, které by sahalo až do Československa, a poprosil o vyslání několika odborníků, kteří by pomohli provést vyšetření v této věci.⁸ O tři dny později sovětský ministr státní bezpečnosti Viktor Semjunovič Abakumov reagoval, že jeho resort osobně doporučuje poslat do Československa po skončení procesu s Rajkem samotného Lichačova s Makarovem, kteří pomáhali s přípravou tohoto procesu v Maďarsku a již mají tedy bohaté zkušenosti s odhalováním třídních nepřátel.⁹

Poradci Makarov a Lichačev a hledání československého Rajka.

Počátkem října 1949 přijeli do Prahy dva poradci: plukovník Nikolaj Ivanovič Makarov¹⁰ a Plk. Michail Timofejevič Lichačev.¹¹ Gottwald původně počítal pouze s jednorázovou pomocí, omezovanou pouze na hledání československého Rajka. Příjezd poradců byl zpočátku utajován dokonce i před ministrem vnitra Václavem Noskem. Z konspirativních důvodů byli ve styku pouze s velitelem Státní bezpečnosti Jindřichem Veselým¹² a jeho zástupcem Švábem, designovaným vedoucím zvláštního vyšetřovacího útvaru pro odhalování nepřátel ve straně. Jejich příchod změnil v československé bezpečnosti mnohé, zejména v těch útvarech, které se zabývaly výrobou velkých politických procesů a hledáním nepřátel v komunistické straně.¹³ Místem působitě poradců se stala

---

⁷ DVOŘÁKOVÁ, Jiřina, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a bezpečnostních složek*, Praha 2007, s. 153–154.

⁸ Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond Komise 1955–1957, sv. 2, a.j. 1 (Korespondence Gottwald – Stalin).

⁹ PETROV, Nikita Vasiljevič, *Sovětsí poradci ministerstva státní bezpečnosti*, Praha 1980 s. 101.

¹⁰ Plk. Nikolaj Ivanovič Makarov (1905–1976), v letech 1929–1946 příslušník OGPU, NKVD, NKGB a MGB, 1946–1949 náčelník 2–E. odboru II. HSMGB SSSR, 1951–1954 zástupce zmocněnce MGB, MVD a KGB SSSR v NDR, 1955 propuštěn z KGB a vyloučen z KSSS.

¹¹ Plk. Michail Timofejevič Lichačev (1913–1954), v letech 1932–1946 příslušník milice, OGPU, NKVD, Smerš a NKGB, 20. května. 1946 – 10. července. 1951 zástupce náčelníka útvaru vyšetřování MGB SSSR pro zvláště závažné případy, zatčen 13. července 1951, odsouzen 19. prosince 1954 k trestu smrti v souvislosti s „případem Abakumova“ a ještě téhož dne zastřelen.

¹² Jindřich Veselý (1906–1964), v letech 1948–1950 velitel Státní bezpečnosti ministerstva vnitra ČSR, 1946–1950 člen ÚV KSČ. V březnu 1950 se poprvé pokusil o sebevraždu, v roce 1964 druhý pokus dokončil.

¹³ KALOUS, Jan a kol., *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, Praha 2009, s. 182.

jedna z vil v pražské Troji, kam si sovětské poradci zvali pracovníky z StB ke konzultacím a pracovníci Státní bezpečnosti je označovali jako „soudruhy z Troje“.¹⁴

Poradci vnesli do práce Státní bezpečnosti některé dosud neznámé či neuplatňované prvky a nezákonné metody. Pracovníci Státní bezpečnosti způsoby a pracovní taktiky poradců postupně přejímali, až je nakonec v StB přijali čistě za své. Makarov s Lichačovem ostře kritizovali dosavadní práci vyšetřovatelů StB, kdy považovali jejich výslechové metody za změkčilé a nerozhodné a kladli důraz na to, že se s nepřítelem nejedná v rukavičkách. A jejich běžné přísloví bylo: „*To by se musela věc vzít jinak do ruky.*“¹⁵ Všichni, kteří se sovětskými poradci přišli do styku, je považovali za vzor. Jindřich Veselý komentoval: „*My jsme se na ně dívali jako na svaté, oni jsou přece mistři, Lichačev se chlubil, že on byl poslán přímo Stalinem.*“¹⁶ Sovětské poradci začali zdokonalovat výslechové metody k obrazu svému. Jejich pracovní metody byly kruté a nelítostné, byly v souladu se způsobem jejich myšlení a se systémem jejich názorů a životních hodnot, které vyznávali. Nevěřili téměř nikomu a skoro v každém spatřovali potencionální nepřátele režimu. Ty, které měli ve věznicích, považovali už za skutečné nepřátele a kdyby se prokázala jejich nevinna, tak by je pustit nemohli, jelikož bylo nepřijatelné, aby sovětské poradci a komunistická strana chybovala. A ty, kteří byli ještě na svobodě, považovali za dosud neodhalené nepřátele. V boji proti nepříteli, v úsilí o jeho odhalení bylo povoleno všech prostředků, protože nade vším stála jejich svatá povinnost sloužit komunismu, straně a režimu. Takové myšlení směřovalo pouze k jednomu bodu: Jedině Státní bezpečnost a její oddaní spolupracovníci jsou zárukou a elitou komunistické moci a správnými strážci prováděné komunistické politiky. Právě takovým myšlením vzbuzovali sovětské poradci nadměrné sebevědomí, pocit důležitosti a výjimečnosti u pracovníků Státní bezpečnosti. Hlavní myšlenkové směry sovětských poradců se vyznačovaly silným antisemitismem, živelným nepřátelstvím vůči trockismu a výsměchem demokracii a lidským právům.¹⁷

Sovětské poradci zaváděli nepřetržité celodenní výslechové procesy, které trvaly od rána do večera, tak aby vyslýchaný ztratil pojem o čase. Ostře vystupňovali používání fyzického násilí. Dozorci se zaměřovali hlavně na bití těch částí těla, kde nebudou později viditelné podlitiny. Tak se zaměřovali především na chodidla, intimní partie a břicho. Obžalovaný nesměl v cele sedět, neustále musel chodit, a když už odpadl fyzickým vyčerpáním, jeho krátce trvajícím spánek byl pravidelně narušován. Jeho denní přídělky jídla byly osekány na minimum.¹⁸ Kromě zavádění těchto

¹⁴ DVORÁKOVÁ, Jiřina, *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953*, Praha 2007, s. 151.

¹⁵ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 28.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ NA, fond Komise 1955-1957, sv. 2 a 5, fol. 27–28, 34–35.

¹⁸ Kaplan, Karel, PALEČEK, Karel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 174–175.

brutálních metod působila na pracovníky Státní bezpečnosti jejich důslednost a bezohlednost s jakou postupovali za svým cílem. Ke splnění svého cíle: vyrobení velkého politického procesu, se nebáli použít všech prostředků – vymáhali „důkazy“, o jejichž nepravosti věděli, vynucovali doznání, používali falešných svědků a za jejich svědectví poskytovali vězňům úlevy. Byli tvrdí a nesmlouvaví a nejednou opakovali, že přišli do Československa kroutit krky nebo že budou padat hlavy. Do toho vyvíjeli psychický nátlak na vyšetřované v podobě neustálého vyhrožování o zatčení jejich manželek, dětí nebo blízkých přátel a stále jim vštěpovali jejich vinnu do hlavy, a to tolikrát dokola, že to vyslýchaného jedince natolik zdeprimovalo, že po několika dnech výsledků podepsali vše, co vyšetřovatelé chtěli a dostali z nich jejich doznání.¹⁹

Právě doznání nevinného člověka, stálo na konci vykonstruovaného a předem připraveného procesu. Tyto smyšlené a předem cílené procesy na konkrétní odpůrce režimu přivezli poradci s sebou a zaváděli je do praktik Státní bezpečnosti. V Sovětském svazu tyto procesy na likvidaci opozice byli už zaběhnuté od třicátých let. Poprvé a do té doby v největším rozmachu se takto vyráběl proces s Miladou Horákovou a spol. Poradci jej sestavili jako obří monstrproces se sestaveným ústředím a řadou procesů následujících. Poprvé zde také zavedli tzv. otázkové protokoly, které se pak v praxi užívaly ještě další tři roky. Začalo se tedy s přípravou a probíráním otázek, které budou u soudu kladeny a odpověďmi, které se učili obžalovaní odříkávat. Další novinkou, kterou zavedli sovětští poradci Makarov s Lichačevem do praktik StB, bylo vyšetřování a vyslýchání zatčeného, k němuž složky bezpečnosti nedodali žádný nebo jen zcela nedostačující důkazní materiál o vinně zatčeného. Poradci argumentovali tím, že *„nejlepším materiálem je vyšetřovanec sám a e je třeba si s ním vědět rady.“* Tím pádem tento princip umožňoval nejpodivnější způsoby, jak si obstarat důkaz na každou osobu.²⁰ Sovětští poradci tak přinesli do bezpečnostních složek i auru strachu, jelikož si nikdo i z vyšetřovatelů nemohl být jistý, zda se na něj nepřipraví nějaký ten důkaz.

Petr Bechyně působil dlouhé měsíce jako jeden z tlumočnicků sovětských poradců. V roce 1949 se účastnil krutých výsledků vyšetřovaných osob v Ruzyni. O několik let později vypovídal u soudu v souvislosti s přešetřováním smrti Milana Reinmana. Bechyně si byl jist, že jeden z vyslýchaných byl také Reinman, a dokonce se domníval, že to byl jeho poslední výslech den před Reinmanovou sebevraždou. Bechyně uvedl: *„Poradci prováděli své výsledky formou velmi ostrou, pokud se nejednalo o vyšetřovance, který již vypovídal o své trestné činnosti. Při výslechu měli úlohy v podstatě rozděleny. Makarov volil formu jemnější a převážně vyšetřovance přesvědčoval o tom, že doznání je významnou polehčující okolností. Lichačev byl útočný, vyžadoval odpovědi na*

---

¹⁹ NA, fond Komise 1955–1957, sv. 2, fol. 23–24, 26. Kopřivovo svědectví z 28.1–29.1. 1963.

²⁰ Tamtéž, sv. 1 (výpověď R. Bechyně).

otázky ke konkrétní nepřátelské činnosti, často také křičel, někdy volil i často velmi hrubé výrazy. Výslech Milana Reinmana musel probíhat v této formě, při nejmenším alespoň z počátku. Nevzpomínám si, jak byl výslech dokončen. Předpokládám však, že se mohl zakončit mírně, při čemž vycházím z toho, že později po jeho sebevraždě poradci rozmlouvali mez sebou v mé přítomnosti o tom, že se soudruzi Šrubař a Konrád dopustili chyby tím, že nepokračovali v jeho výslechu a nezapsali jeho doznání alespoň stručně. Naopak ho hned dali do cely, čímž mu dali možnost o všem uvažovat a nakonec se rozhodnout spáchat sebevraždu. Zde musím uvést, že poradci užívali často také tento argument: 'Jestliže se nedoznáte, máme dost důkazů k tomu, abyste byl odsouzen k nejvyššímu trestu.' Tento argument používali i v těch případech, kdy třeba důkazy nebyly nebo jich bylo málo. Chtěl bych ještě celkově dodat, že výslech, prováděný poradci, zapůsobil na každého vyšetřovance, tedy jistě i na Reimana, velmi hlubokým, často i zdrcujícím dojmem.²¹

Petr Bechyně popisoval svůj nástup k bezpečnosti a uvedl používání násilí na pravou míru, že: „Používání fyzického násilí operativními pracovníky bylo běžné. Ostatně sám jsem viděl hned asi druhý nebo třetí den po svém příchodu do bezpečnosti člověka ztlučeného téměř do bezvědomí. S Lichačevem a Makarovem jsem se seznámil krátce po jejich příchodu do Československa ve vile v pražské Troji. Ještě týž den jsem s nimi odjel na výslechy do věznice v Mladé Boleslavi. Výslechy byly vedeny velmi ostře, pokud se vyšetřování nedoznávali. V opačném případě byly mírné.“²² Bechyně neuváděl, kolika podobných výslechů se účastnil, ale lze se domnívat, že většina z nich začínala a často i pokračovala velmi ostrou metodou. Po zprovoznění věznice v pražské Ruzyni probíhaly výslechy za účasti sovětských poradců i zde. Bechyně se zmínil, že asistoval poradcům při výsleších lidí, kolem skupiny Milady Horákové, ale třeba také již prvních uvězněných komunistů Viléma Nového, Evžena Lobla, Milana Reinmana a Štěpána Plačka. O práci sovětských poradců se vyjadřoval: „Použití násilí bylo povoleno jen ve výjimečných případech a se souhlasem ministra. V Doubkové skupině bylo s prosazením tohoto zákazu méně práce, protože tam byli většinou noví pracovníci, kteří tyto metody neznali a nezvykli si na ně. Staří pracovníci naopak byli většinou zvyklí používat násilí, protože dříve byli vychováni v takovém duchu, že je to důkaz třídní tvrdosti a nesmiřitelnosti vůči nepříteli.“ Uváděl poté také známou tezi od Lichačeva a to že, vyšetřovatel žádný materiál k výslechu nepotřebuje, když má v rukou vyšetřovance.²³

Makarov s Lichačevem přinesli do Státní bezpečnosti plno nových nekalých praktik, ovšem jejich hlavním úkolem bylo najít „československého Rajka“ a připravit s ním další a výstražný

²¹ KALOUS, Jan, *Ve službách sovětských poradců*. In: Paměť a dějiny 4, Praha 2012, s. 81

²² Tamtéž, s. 82

²³ Tamtéž.

monstrproces. Počinání Lichačeva s Makarovem zdatelně zkomplikovalo už tak složité poměry ve Státní bezpečnosti a zotřilo rozpory mezi jednotlivými skupinami příslušníků policie. Už při přípravách Rajkova procesu v Budapešti se hovořilo o „nepřátelské činnosti“ ministra vnitra Václava Noska. Oba poradci ho dokonce považovali za jednoho z kandidátů na československého Rajka, a proto nebyl nejpozději od konce roku 1949 o práci Švábova sektoru a později celé Státní bezpečnosti informován. Snaha poradců udělat z Noska československého Rajka měla bezprostřední následky, kdy jeden z velitelů StB Jindřich Veselý, se 5. března 1950 neúspěšně pokusil o sebevraždu a potom odešel z funkce. Stalin ale o tom obdržel zprávu až po pěti týdnech.²⁴ O čtrnáct let později těsně před druhou a tentokrát dokončenou sebevraždou Veselý napsal: „*Byl jsem v těžké nervové depresi, v lednu a únoru 1950 mne léčili v Jeseníku, ale nevy léčili. Na mé duši ležela těžká můra, vyplývající z obvinění, vzneseného tehdy sovětskými experty Lichačevem a Makarovem (i když nepřímě) na Noska. Byl v té době považován za eventuálního československého Rajka nebo Kostova. Já jsem se tehdy Noska zastal, ale bezvýsledně. Spíš mi to posloužilo k tomu, že na mne padlo obvinění z nedostatku ostražitosti a bdělosti. Navíc jsem si se vzrušenými nervy představoval, jakou roli jako jeho oddanému příteli by bylo sehrát mně.*“²⁵ Makarov a Lichačev svoje poslání nakonec nesplnili a nepodařilo se jim vyrobit veliký politický monstrproces s čelními představiteli KSČ, jako tomu bylo v Maďarsku v roce 1949. Nicméně se jim podařilo zkonstruovat několik jiných. A to především proces s Miladou Horákovou a spol. Byl to do té doby největší československý monstrproces s bývalými funkcionáři nekomunistických stran a probíhal od 31. května do 8. června 1950.

Proces s Miladou Horákovou

Milada Horáková působila v České straně národně sociální a byla vždy velice aktivní a velmi známou ženou a bohužel se stala i obětí komunistického režimu a represí, které v pozadí řídili sovětské poradci Lichačev s Makarovem. Jednalo se o doposud největší monstrproces vedený na československém území, řídil se zcela podle sovětského vzoru a vyžadoval neustálé výslechy obžalovaných s donuceným přiznáním viny.²⁶ Milada Horáková po vzniku Československého státu vstoupila do Červeného kříže a začala pomáhat lidem poškozeným první světovou válkou. Poté nastoupila na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, kde úspěšně složila právnické zkoušky, poznala zde i svého budoucího manžela Bohuslava Horáka a později se jim narodila jejich jediná dcera Jana. Zásadním přelomem v jejím životě byla práce na Ústředním sociálním úřadu v Praze, kde se seznámila s doktorem Petrem Zenklem, který zastával post předsedy České strany

²⁴ PETROV, Nikita Vasiljevič, *Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 101.

²⁵ Kaplan, Karel, *S. poradci*, s. 22

²⁶ KAPLAN, Karel, *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“*, Brno 1995, s. 5–8.

národně sociální. Navázali mezi sebou přátelské pouto, které je nepustilo ani po Zenklově emigraci do zahraničí. Po únorovém komunistickém převratu Horáková předávala Zenklovi informace o situaci v Československu. Této její činnosti bylo poté v procesu zneužito proti ní jako hlavní důkaz protistátní činnosti.²⁷

Když zuřila druhá světová válka, nebála se, působila v odboji a byla členkou Petičního výboru Věrní zůstaneme. Během světového konfliktu byla později držena v německém vězení. Její hlavní vstup na politickou scénu započal po válce. Když proběhl únorový převrat, bylo jí zakázáno vykonávat funkci předsedkyně v Radě žen a byla perzekuována. Milada Horáková však jako jedna z mála nebojácně kritizovala tehdejší politické poměry v Československu a mnoho jejích bývalých spolupracovníků si k ní chodilo pro radu. Horáková kritizovala komunistické jednání a jejich masivní nezákonné jednání, na které nechtěla jen tak přihlížet. Po smrti Jana Masaryka se vzdala poslaneckého mandátu a odmítala akceptovat pounorovou politiku KSČ.²⁸ Svým působením v národních socialistech, aktivitou v ženském hnutí a neustálou kritikou nového zřízení se stala ideální postavou pro přední politický proces a byla pro komunistický režim reálnou hrozbou. Důležité je zmínit, že Milada Horáková neměla být zprvu postavena do role vedoucí celé organizované smyšlené organizované skupiny, ale být jen jeho součástí. Makarov s Lichačevem se nejdříve soustředili na hledání nepřítelů uvnitř KSČ, což se jim nepodařilo, tak sáhli po druhém řešení a Horákovou určili jako hlavního viníka.²⁹ Ještě před samotným masivním zatýkáním všech obviněných osob probíhalo důsledné jejich sledování. Jednalo se o dlouhodobou a pečlivě připravenou akci Státní bezpečnosti, která se neobešla bez provokací proti vytipovaným osobám, sledováním jejich pohybu a monitorováním styků. Milada Horáková se dostala do hledáčku Státní bezpečnosti při velké sledovací akci, která nesla název Skaut. Akce byla zaměřené především proti národním socialistům a emigrantům Petru Zenklovi a Hubertu Ripkovi, se kterými byla Horáková v kontaktu. Zde se již začala formovat třináctičlenná skupina později obžalovaných a odsouzených: Vojtěch Dunder, Zdeněk Peška, Josef Nestával, Jiří Hejda, Františka Zemínová, František Přeučil, Antonie Kleinerová, Oldřich Pecl, Závíš Kalandra, Bedřich Hostička, Jiří Křížek a Milada Horáková.³⁰ Státní bezpečnost sledovala všechny výše zmíněné a tajně monitorovala hlavně kontakty Horákové se Zenklem, kdy z činnosti hlídek bylo patrné, že proběhlo několik schůzek mezi těmito dlouholetými kolegy. Horáková probírala na schůzkách se Zenklem ochranu bývalých členů Národních socialistů před represemi StB a mimo Zenkla zorganizovala několik dalších desítek schůzek s ostatními bývalými členy a v očích StB se dostávala do popředí celého

²⁷ <https://www.ustrcr.cz/uvod/skupina-vyzkumu/horakova-milada-25-1-1901/> [11. 3. 2020].

²⁸ DVOŘÁKOVÁ, Zora, DOLEŽAL, Jiří, *O Miladě Horákové a Milada Horáková o sobě*, Praha 2001, s. 63–68.

²⁹ KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 64.

³⁰ KAPLAN, Karel, *Největší politický proces*, s. 77–81.

vznikajícího protestu jako hlavní nepřítel komunistického režimu.³¹ Zlomovým okamžikem byla monitorovaná schůze šesti členů a zástupců národních socialistů, sociálních demokratů a lidovců na faře ve Vinoři. Účastníci schůzky zde měli sladit následný postup a rozhodli se pro zastavení tisku a následné distribuci protikomunistických letáků a schůze členů představovala přerušení koordinace protikomunistického hnutí. Ovšem pro Státní bezpečnost Vinořské setkání představovalo zlom. Bezpečnost události, co se tam odehrálo, úplně obrátila naruby a tvrdila, že se zde dohodl společný postup a dalším šíření protikomunisticky zaměřených pamfletů a letáků. Účast Milady Horákové na této schůzce pro ni měla pozdější fatální následky. Státní bezpečnost jí obvinila z toho, že se pokusila rozvrátit nynější politickou situaci tím, že usilovala o návrat ke kapitalistickému zřízení. Iniciovala Vinořskou schůzi a měla se podílet na přípravě přepadení Československa. Měla provádět vyzvědačskou činnost proti Sovětskému svazu a informace měla vynášet prostřednictvím Zenkla a Ripky v zahraničí.³²

Milada Horáková byla Státní bezpečností zatčena 27. září roku 1949. Ovšem důvod zatčení a původní obvinění zcela vybočovalo od předchozího, kdy byla na ní po zatčení svalena vina za vymyšlenou ilegální činnost v připravovaném procesu s takzvanou skupinou Hrad, spolupracovníky bývalého prezidenta Beneše v čele s jeho tajemníkem Sýkorou, který už byl také zadržen. Horákové se prvních několik týdnů nedostávalo žádných řádných informací, z jakého důvodu jí Státní bezpečnost zadržela. Milada Horáková v prvních dnech vyslýchání poskytovala informace o svém osobním životě, aniž by tušila, z čeho je nebo bude obviněna. Otázky se často rozcházely, ale zprvu se týkaly napojení na bývalého prezidenta Beneše.³³ Všech třináct zatčených osob zůstalo vězněno po celých osm měsíců jejich života, což se nesmazatelně podepsalo na jejich zdraví. Na konci roku 1949 byla skupina obviněných po drsných denních výsleších fyzicky i psychicky totálně vyčerpaná a postupně se začali jeden od druhého doznávat.³⁴ Vytvořila se komise pro vypracování obžaloby, v níž zasedli Václav Nosek, Alexej Čepička, náměstek ministra spravedlnosti Karel Klos, velitel StB Osvald Závodský, Ivo Miléna a Karel Šváb. Nutno dodat, že celý proces s Miladou Horákovou a spol. byl vysoce medializován a celorepublikově sledován. Na ÚV KSČ přicházelo tisíce rezolucí jak ze školských institucí, tak státních podniků a všechny se dožadovaly nejtvrdsích možných trestů. Celý proces byl zacílen i na výchovu dětí, jelikož se proces povinně projednával ve vyučovacích hodinách všech škol. Rezoluce podniků zase počítaly s plnou podporou svých zaměstnanců, kdo nesouhlasil a nepodepsal, mohl se stát hned podezřelým podporovatelem „záškodnického centra“. Celá mediální a štvavá kampaň byla řízena z těch

³¹ IVANOV, Miroslav, *Justiční vražda aneb smrt Milady Horákové*, Praha 1991, s. 138–139.

³² KAPLAN, Karel, *Největší politický proces*, s. 90–94.

³³ Tamtéž, s. 111–113.

³⁴ KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 275.

nejvyšších míst KSČ. Soudní přelíčení navštívilo na čtyři tisíce lidí a školeních se zúčastnilo přes osmdesát tisíc posluchačů.³⁵ Důležitý aspekt představoval výběr prokurátorů a soudců. Hlavními prokurátory byli Juraj Vieska, Ludmila Brožová, Josef Urválek a Jiří Klepák. Tito poúnoroví prokurátoři již nebyli nestrannými, ale podléhali vedení KSČ. Po svém zvolení do funkce se pečlivě naučili výpovědi obžalovaných a projednala se strategie procesu, jeho začátek a průběh. I samotní advokáti se dopředu seznámili s celým zněním obžaloby. Proces započal 31. května 1950 v Praze a bylo zde souzeno osm národních socialistů (Horáková, Buchal, Zemínová, Přeučil, Nestával, Hejda, Pecl, Kleinerová), dva sociální demokraté (Pešek a Dundr) a Závaš Kalandra vedený jako trockista.³⁶ Celý proces trval devět dní a rozsudek byl stanoven na 8. června 1950 krátce po osmé hodině večerní. Soud vyřknul velmi tvrdé tresty, kdy Miladu Horákovou, Jana Buchala, Závaše Kalandru a Oldřicha Pecla odsoudil k trestům smrti. Josefa Nestávála, Jiřího Hejdu, Františka Přeučila a Antonii Kleinerovou na doživotí. Bedřich Hostička dostal 28 let, Zdeněk Peška 25 let, Jiří Křížek 22 let, Fráňa Zemínová 20 let a Vojtěch Dundra 15 let vězení.³⁷

Čtveřice odsouzených k smrti podala následně žádost o milost k prezidentu republiky, ovšem za Miladu Horákovou jí podala její dcera Jana. Za nevinnou Horákovou se přimlouvali i významné osobnosti ze zahraničí, kdy mezi nejznámější jména patří známý teoretický fyzik Albert Einstein, nebo Winston Churchill a Eleonor Roosveltová. Ovšem všechny žádosti o milost nechali Klementa Gottwalda chladným a milost nikomu neudělil.³⁸

Ministerstvo národní bezpečnosti

Jedním z hlavních iniciátorů příchodu ještě většího počtu poradců do státní správy byl Karel Šváb, který byl téměř v denním styku s Lichačevem a Makarovem, tak předložil 3. března 1950 návrh Slánskému na pozvání dalších 16–17 poradců, aby do všech nejdůležitějších oborů Státní bezpečnosti přišel jeden. Slánský mu počet poradců snížil o čtyři a spolu s Gottwaldem pak na jaře 1950 zažádali o další. Po procesu s Rajkem v září 1949, po schůzi Informačního byra Komunistické strany Sovětského svazu v listopadu 1949, rozpoutaly komunistické strany celého východního bloku kampaň za zesílení ostražitosti a bdělosti proti nepřátelům. Referát naplněný líčením

³⁵ FORMÁNKOVÁ, Pavlína, „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem.“ (Kampaň provádějící proces s JUDr. Miladou Horákovou). In: Paměť a dějiny 1, 2007, s. 20–41.

³⁶ KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*, s. 277.

³⁷ http://svazky.cz/archivy/ABS-Praha/FSV/V-6301_MV/V-06301_MV_001.pdf, [11 .3. 2020]

³⁸ FORMÁNKOVÁ, Pavlína, „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem.“ (Kampaň provádějící proces s JUDr. Miladou Horákovou). In: Paměť a dějiny 1, 2007, s. 20–41.

možného ohrožení režimu a zejména výzvami k vystupňované ostražitosti a bdělosti přednesl zástupce generálního tajemníka ÚV KSČ pro kádrové záležitosti Ladislav Kopřiva.³⁹

K výraznějším změnám ve strukturách Státní bezpečnosti došlo už v květnu 1950 v souvislosti se vznikem ministerstva národní bezpečnosti. K rozčlenění ministerstva vnitra sice nedošlo, ale bezpečnost se stala dominantní silou v práci ministerstva. Přesněji došlo k vyčlenění bezpečnosti a její povýšení na samostatné ministerstvo v dobách zvýšeného důrazu na „zostřený boj proti nepřátelům režimu“, který vyhlásil ÚV KSČ už v únoru 1950. Po ustanovení Ministerstva národní bezpečnosti došlo k odstavení ministra vnitra Václava Noska a Státní bezpečnost pak fakticky řídil Rudolf Slánský. V rámci této reorganizace docházelo ve Státní bezpečnosti ke vzniku speciálních křídel, která se zaměřovala například protitrockisticky s vedoucím Adolfem Pimparem v čele. Další křídlo se zaměřením se na odhalování nepřátel ve straně vedla Heda Synková, interbrigadistické křídlo vedl Jiří Hošek a Oldřich Burian se zabýval úsekem buržoazních nacionalistů. Všechna tato oddělení měla v popisu práce získávat informace o podezřelých osobách a prověřovat je.⁴⁰ Nemaleý vliv na vznik samostatného ministerstva národní bezpečnosti měly i velké politické procesy s komunistickými funkcionáři v Maďarsku, Bulharsku a Albánii. Ministrem národní bezpečnosti byl jmenován výše zmíněný Ladislav Kopřiva, který do roku 1949 předsedal Zemskému národnímu výboru v Praze a poté působil jako zástupce tajemníka ÚV KSČ pro kádrové záležitosti. Václav Nosek zůstal v čele ministerstva vnitra, kterému příslušela agenda státní správy a komunálního hospodářství. Utvořením a vyčleněním ministerstva národní bezpečnost z ministerstva vnitra mělo závažné důsledky. Především posilovalo mocenskou pozici bezpečnosti ve společnosti a její vliv v politice. Skončila dosavadní, byť velmi malá dvojí podřízenost nižších orgánů bezpečnosti, ty byly řízeny pouze ministerstvem a pravomoci národních výborů i slovenských orgánů byly zlikvidovány. Bezpečnost se více specializovala a více se osamostatnila. Nové ministerstvo také převzalo další správní agendu, kterou doposud vykonávaly národní výbory (občanské průkazy, hlášení obyvatel, zbraně). Samotné ministerstvo národní bezpečnosti pak zaniklo 11. září 1953 sloučením s ministerstvem vnitra.⁴¹

To vše se událo v důsledku soustředěné kritiky Lichačeva a Makarova, kdy vedení KSČ rozhodlo o zásadní reorganizaci státně bezpečnostního aparátu a vzniku ministerstva národní bezpečnosti. Gottwald ministra Kopřivu při nástupu do funkce poučil, aby se řídil pokyny a názory sovětských poradců. Kopřiva uposlechl a stal se na ministerstvu pouhou figurou.⁴² Kopřiva se

³⁹ NA, fond Komise 1955–1957, (100/24), sv. 59, a.j. 54.

⁴⁰ ZÍTEK, Adam, *Proces s tzv. Protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského*. In: Historický obzor 24, 2013, 5/6, s. 117.

⁴¹ KOUDELKA, František, *Státní bezpečnost 1954–1968*, Praha 1993, s. 13–14.

⁴² KAPLAN, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 164.

udržel ve funkci jenom rok a půl. Nepodařilo se mu získat autoritu u vedoucích funkcionářů Státní bezpečnosti. Sekretariát ÚV KSČ ho považoval za slabocha a neschopného řídit ministerstvo. Ještě za doby jeho úřadování na něj začali pracovníci StB sbírat materiály a sledovat ho na příkaz sovětských poradců. Kopřiva se poté o těchto krocích dozvěděl, ale sám nic nezmohl. Stěžoval si kolegům a chtěl odejít. Ovšem jeho demise by vzbuzovala politickou nedůvěru, a tak musel zůstat a čekat na odvolání, kterého se mu dostalo v lednu 1952, kdy ho Klement Gottwald vyzval, aby se vzdal funkce na základě špatně hodnocené situace na ministerstvu národní bezpečnosti. Skutečnost však byla taková, že Gottwald plnil pouze další Stalinův příkaz. Stalin si přál odvolání Kopřivy z postu ministra, jelikož za jeho ministrování došlo k nelegálnímu, vynucenému přejezdu československému vlaku do NSR.⁴³

Kopřivův nástupce Karol Bacílek se původně zdráhal funkci ministra přijmout, pokusil se i oproti svému předchůdci vzdorovat, ovšem byl Gottwaldem pečlivě přesvědčen, a nakonec se tlaku podvolil. Mnohé funkcionáře však volba Bacílka do čela ministerstva překvapila, jelikož neměl potřebné zkušenosti a znalosti vést ministerstvo. Karol Bacílek byl však dobře zapsán u sovětských orgánů, kdy ještě za války spolupracoval s orgány NKVD a Sověti si jeho dosazení vynutili. Bacílek v čele resortu opravdu neschopným byl a zdůrazňoval mu to i samotný Gottwald. Ovšem Bacílka utěšoval tím, že bude pouze jen politickou figurou a všechno ostatní budou řídit sovětské poradci. Bacílek pak zapojil celou Státní bezpečnost na stíhání a vyšetřování Rudolfa Slánského. Ovšem Bacílek přivedl ministerstvo bezpečnosti do otřesného stavu, nejenže ministerstvo neřídil, dokonce se řadu rozhodnutí bál učinit nebo podepisovat. Nadvláda poradců nad ministerstvem za jeho mandátu dosahovala maxima. Když po půldruhém roce v září 1953 odcházel, ministerstvo se nacházelo v chaotickém stavu a obdobné poměry panovaly také v jeho složkách Státní bezpečnosti.⁴⁴

Se vznikem ministerstva národní bezpečnosti vznikl problém organizačního začlenění vojenské kontrarozvědky. Ta vznikla z podnětu sovětských armádních míst hned po skončení války a její činnost se měla zaměřovat na ochranu armády a vojenského průmyslu před vnitřním nepřítelem. Po únoru 1948 se obranné zpravodajství změnilo v nechvalně proslulé páté oddělení generálního štábu, které řídil Bedřich Reicin a jež mělo na svědomí několik vykonstruovaných procesů s vojenskými představiteli – Heliodor Píka, Karel Kutlvašr nebo Karel Janoušek. Ministr národní bezpečnosti neusiloval o převedení této vojenské složky do své pravomoci, ale trvali na tom sovětské poradci, tak poslušně poslechl.⁴⁵

⁴³ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 34.

⁴⁴ Tamtéž, s. 35.

⁴⁵ HANZLÍK, František, *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*, Praha 2003, s. 34.

Poradci si zachovávali v československé bezpečnosti stále rozhodující roli a udržovali podřízenost především Státní bezpečnosti moskevské centrále. Nejvýraznější změna nastala v roce 1954 a souvisela se zrušením ministerstva národní bezpečnosti (11. září 1953) a převedením orgánů do ministerstva vnitra, do jehož čela nastoupil Rudolf Barák, který byl dosavadním předsedou Krajského národního výboru v Brně. Záhy po svém zvolení Barák provedl reorganizaci ministerstva. K 1. říjnu 1953 zanikla Hlavní správa StB a její odbory byly povýšeny na samostatné správy ministerstva vnitra. Státní bezpečnost jako jednotlivý a velký celek se rozdrobila. Na jedné straně rozdrobení Státní bezpečnosti sice podryvalo její značnou mocenskou pozici, na straně druhé však reorganizace směřovala k rozšíření a upevnění mocenské pozice ministra a jeho informovanosti o práci jednotlivých složek Státní bezpečnosti. Rudolf Barák jako šéf znovu spojeného ministerstva vnitra převzal ve Státní bezpečnosti hrozivé dědictví. Nastoupil v době první velké krize komunistického režimu v letech 1953–1956. Bylo to zlomové období po smrti Stalina a chvíli po něm i Gottwalda, kdy se začalo upouštět od velkých veřejných monstrprocesů, nejvyšší rozsudky se stáhly z trestů smrti na několik let, výroba politických procesů postupně zanikla, a dokonce se plánovala i jejich revize. Barák si poměrně rychle získal autoritu a respekt pracovníků Státní bezpečnosti. Provedl několik změn ve struktuře Státní bezpečnosti, nařídil prověrku dlouhodobých případů. Jeho postavení už nebylo podřízené sovětským poradcům, jelikož jejich vliv postupně upadával a jeho rovnoprávnější pozice vyplynula i z jeho vlastní vůle. Sám působil v politickém byru ÚV KSČ a osobně velmi tvrdě bránil kroky Státní bezpečnosti v minulosti, což mu jeho pozici v době silící krize a kritiky StB ještě upevnilo. Za jeho úřadování se konaly téměř veškeré politické procesy s vysokými politickými funkcionáři, kromě procesu se Slánským. Osobně se angažoval i v posledním velkém procesu se sociálními demokraty v roce 1954. Vymezil novou cestu a směr ministerstva vnitra po roce 1953, kdy mělo především jít o přechod od výroby velkých politických procesů k sérii malých procesů, o koncentrovaný zájem o činnost emigrace a dohled nad bývalými funkcionáři nekomunistických stran a s tím spojenou výstavbu rozsáhlé agenturní sítě. Rudolf Barák byl také předsedou dvou komisí ÚV KSČ, které se měly v letech 1955–1957 zabývat revizí nedávných politických procesů. Tzv. Barákova komise shledala pochybení a nezákonnost procesů z padesátých let, ovšem výsledky těchto komisí nepronikly na veřejnost a byly pouze pro úzkou skupinu vedoucích funkcionářů ÚV KSČ. Rudolf Barák byl také velkým odpůrcem obnovení instituce vyšetřujících soudců, kteří měli dohlížet na práci STB. Ač se může zdát, že Barák sovětským poradcům vzdoroval, tak se naopak snažil jejich počty co nejvíce udržet ve Státní bezpečnosti. Svědčí o tom jeho reakce na rozhodnutí sovětského vedení z let 1955–1957 poradce odvolat nebo podstatně snížit jejich počet.⁴⁶

---

⁴⁶ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 17–37.

Organizování poradců a Státní bezpečnosti.

Sovětští poradci tvořili ve Státní bezpečnosti ucelenou skupinu. Šlo o dobře organizovaný útvar, který představoval samostatný článek řízení a ovládnutí bezpečnostních složek. Útvar měl svého vedoucího, jeho zástupce a všichni poradci v resortu v centrále i v krajských správách podléhali hlavnímu vedoucímu poradci u ministra. Jejich jediným cílem, bylo plně ovládnout bezpečnost jako celek. Vedoucím útvaru byl hlavní poradce u ministra. Hlavní poradce byl přímo podřízen moskevské centrále bezpečnosti. V letech 1950–1951 tuto funkci zastával Vladimír Bojarský, vystřídal ho Alexej Besčasnov, po něm nastoupil v roce 1954 Pavel Medvěděv. Vedoucí poradců měl zástupce pro Státní bezpečnost (Boris Jesikov a po něm Sergej Prud'ko), pro rozvědku (Filipov a Černov) a pro vojska ministerstva vnitra to byl v roce 1955 N. Mališev. V každém sektoru nebo správě Státní bezpečnosti působil jeden až čtyři poradci, v každém krajském velitelství nejméně jeden.⁴⁷

Už v květnu roku 1950 přijela první skupina poradců. Dne 18. srpna jich přijelo dalších sedm: Smirnov, Lichačov, Peneděv, Inečkin, Kuzmin, Galkin, Mizonova. A jako by to nebylo málo tak už 5. prosince 1950 už Kopřiva Slánskému oznamoval, že se kromě jednoho už celá skupina ujala funkcí, zároveň však požadoval další čtyři poradce. Načež poté v září a v listopadu 1952, v březnu 1953 a v říjnu 1954 požádali resortní ministři o další poradce a Československá republika jimi byla doslova zaplavena. V roce 1956 tak ve Státní bezpečnosti a vojsku ministerstva vnitra působilo padesát sovětských poradců.

Velitelství Státní bezpečnosti mělo v říjnu 1950 šest sektorů: Obranné zpravodajství, politické zpravodajství, hospodářské zpravodajství, pohraniční stráž, vězeňské stráž, Lidové milice, sledování a zatýkání a vyšetřování. V dubnu 1952 vypadala struktura Hlavní správy Státní bezpečnosti takto: první odbor – boj proti zahraničnímu vyzvědačství, druhý odbor – boj proti vnitřní reakci, třetí odbor – boj proti hospodářské špionáži a záškodnictví, čtvrtý odbor – operativní technika, pátý odbor – sledování, zjišťování, zatýkání, domovní prohlídky, odbor šest A – vyšetřování případ celostátního významu a odbor šest B – řízení vyšetřování krajských správ Státní bezpečnosti. Nová organizace ministerstva národní bezpečnosti, zavedená od 1. července 1952, se ve státně bezpečnostní složce projevila jen malými úpravami.⁴⁸

Těžiště poradců bylo v boji proti nepřítelům a výrobě politických procesů hlavně mezi lety 1949–1953. V roce 1954 po Stalinově a Gottwaldově smrti se otěže uvolnili a období velkých monstrprocesů a veřejných soudních divadel skončilo. Poté následovala další výměna sovětských

⁴⁷ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 31.

⁴⁸ Tamtéž, s. 16.

poradců a jejich zástupců. Moskva si již z předešlých let utvořila v Československu, tak v ostatních státech východního bloku, jakousi mezinárodní bezpečnost, kdy zcela ovládla a podřídila bezpečnostní složky jednotlivých států a řídila je skrze poradce z moskevské centrály. Samotní ministři a funkcionáři československé Státní bezpečnosti si uvědomovali rozhodující roli poradců a jejich postavení uznávali a zcela výhradně se mu přizpůsobovali.⁴⁹

Pobytové podmínky sovětských poradců

Mezivládní dohodou z 5. června roku 1950 byly upraveny pobytové podmínky a honorování sovětských poradců v Československu. Podle dokumentu šlo o placenou formu Sovětskému svazu na základě žádosti československé vlády, která během pobytu zajišťovala poradcům potřebné honoráře, ubytování a stravu.⁵⁰ Právě tyto podmínky se posléze staly terčem sovětské kritiky. Vláda měla vyplácet poradcům plat ve stejných hodnotách jako pro československé funkcionáře na stejných pozicích, ke kterým byli přiděleni, dále měla poradcům zajistit zásobování potravinami a předměty denní spotřeby. Dále pak měla vláda poradcům bezplatně poskytovat byty se zařízením, topivem a osvětlením nebo proplácet příslušnou částku na nájem bytů. Dne 25. března 1952 předložili náměstek předsedy vlády a ministr zahraničních věcí Viliam Široký, místopředseda vlády Jaromír Dolanský a ministr financí Jaroslav Kabeš politickému sekretariátu ÚV KSČ návrh Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v Československu. Kdy bylo hlavním účelem sjednotit a závazně upravit honoráře, ubytování a stravování všech poradců. Dokonce došlo k uvolnění hotelu Splendid v Praze, který se uzavřel pro českou veřejnost a byl využit pouze pro ubytování zaměstnanců sovětských obchodních misí, poradců a odborníků. Došlo i ke zřízení speciální sovětské restaurace v areálu hotelu a k jejímu dotování mimořádnými přiděly. Velký počet sovětských občanů donutil československou vládu uvolnit ještě hotel Belvedere, který byl vzdálený necelých pět minut od Splendidu. V zásadě se tak podařilo vyřešit nedostatek bytů jak pro zaměstnance sovětského zastupitelského úřadu v Praze, tak pro poradce a odborníky. Dále pak v návrhu směrnice byli sovětští odborníci rozděleni na dvě skupiny: poradce – sovětníky, pracující na ministerstvu přímo u ministra a konzultující hlavní otázky resortu a odborníky – specialisty, konzultující odborné otázky a povahou práce odpovídající náměstkovi ministra, řediteli hlavní správy, přednostovi funkčního oboru ministerstva, řediteli podniku atd.⁵¹

⁴⁹ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 17.

⁵⁰ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond Sekretariát ministra vnitra I. díl, a.j. 1611. Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 3. 1952.

Směrnice navrhovala v rámci honorování poradců tyto finanční nároky: měsíční čistý plat, rovnající se čistému platu příslušného ministra včetně reprezentačního přídatku, měsíční příplatek na stravu ve výši 10 000 Kčs, měsíční příplatek na stravu určeným poradcům s rodinou ve výši 7500 Kčs na manželku a 5 000 Kčs na každé dítě, šatenky jako ministr, bezplatné ubytování ve vile anebo tří až čtyřpokojevém bytě, včetně hrazení světla, otopu a úklidu, případně v apartmánu hotelů Splendid či Belvedere, automobil s řidičem k osobní spotřebě, resortního osobního tajemníka a ruskou písárku, kancelář s telefonem, zapojený na ústřednu zvláštní telefonní sítě „Černín“, zdravotní i léčebnou péči státního sanatoria a dar u příležitosti odjezdů v přibližné hodnotě do 30 000 Kčs. Úřad předsednictva vlády měl navíc pro všechny poradce zřídit „dům oddechu“ v místě vzdáleném cca 30–50 km od Prahy. Odborníci – specialisté měli na základě směrnice obdržet měsíční čistý plat rovnající se čistému platu československého odborníka stejné hodnosti a stejné kvalifikace, u něhož pracovali, včetně prémie a jiných příplatků, měsíční příplatek na stravu ve výši 10 000 Kčs (s rodinou navíc 5000 Kčs na manželku a 3000 Kčs na každé dítě), dvě šatenky, bezplatné ubytování v hotelu Splendid nebo Belvedere, případně byt o dvou až třech místnostech včetně osvětlení, otopu a úklidu, osobní automobil (pokud jej potřebovali při výkonu své činnosti), podle povahy práce tajemníka či ruskou písárku, dar při odjezdu v hodnotě přibližně do 20 000 korun, zdravotní a léčebnou péči zajišťovanou ministerstvem, bezplatnou rekreaci kdykoliv v resortním středisku, případně podle jeho přání.

Dále byla směrnice zaměřená na nejednotné stravování sovětských poradců. Na většině resortů dostávali potravinové lístky, kdy vedoucí poradce obdržel čtyři dávky potravin, ostatní poradci tři dávky, ženy v domácnosti a děti po dvou dávkách. Ovšem většině sovětských občanů se toto uzpůsobení potravinových dávek nelíbilo a většina stížností kritizovala fakt, že domácí československá, převážně moučná kuchyně má úplně jiné složení než sovětská masitá a rybí kuchyně, navíc s velmi bohatou snídaní, slabším obědem a bohatou večeří. V důsledku toho bylo dohodnuto zřízení restaurace uzavřeného typu v hotelu Splendid, která bude výhradně sovětského typu. Celý chod restaurace bylo velice nesnadné zafinancovat v cenách volného trhu. Řešení měla přinést dotace uzavřené kuchyně potravinovými přiděly tak, aby mohla restaurace vařit sovětskou kuchyni bez vyžadování lístků při cenách vázaného trhu. K tomu všemu se ještě navrhovalo poskytnout poradcům a jejich rodinným příslušníkům normální přidělové lístky pro II. kategorii diplomatického sboru, pod kterou normálně spadali například diplomatičtí úředníci, vedoucí obchodních a vojenských misí či zahraniční novináři. Pro zásobování poradců mimo hlavní město, kde nebylo možné vytvořit kuchyně sovětského typu, se navrhovalo zavést kromě přidělů běžných pro II. kategorii ještě měsíční dávky v této výši: maso 10 kg, cukr 1,5 kg, vejce 30 kusů, sádlo maslo a tuky celkem 2 kg a 15 litrů mléka. Tímto způsobem měla být vyřešena otázka zásobování

⁵¹ ABS, fond Sekretariát ministra vnitra I. díl, a.j. 1611. Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 3. 1952.

sovětských poradců a odborníků. Dne 2. dubna 1952 byla směrnice schválena politickým sekretariátem ÚV KSČ. V praxi pak jídla podávaná ve zvláštní restauraci měla být až trojnásobně větší oproti normálnímu stravování a průměrná cena o třech chodech činila cca 60 Kčs. Pokud se poradci a odborníci nemohli stravovat v hotelu Splendid nebo působili mimo Prahu, dostávali náhradu v potravinových lístcích formou přidělu na osobu a měsíc: 15 kg masa a masných výrobků, 1 kg másla, 1kg sádla, 1,5 kg cukru, 30 ks vajec a 15 litrů mléka.⁵²

Již v květnu 1952 sovětský velvyslanec v Praze A. J. Lavrentěv oznámil tajemníkovi strany ÚV KSČ Antonínu Novotnému, že Moskva považuje pobytové a stravovací podmínky sovětských poradců za přexponované, příliš vysoké, přesahující rámec dohody z června 1950 a požádal o změnu podmínek k pobytu odborníků. Viliam Široký, který byl přesvědčen, že by se přijaté usnesení nemělo měnit a plně vyhovovalo a odráželo respekt k sovětským poradcům, nakonec navrhl snížit měsíční příplatek poradcům o 5 000 Kčs a odborníkům o 3 000 Kčs, zrušit přídavky na manželku a děti i s resortními dary při odjezdu. Navržené změny schválil politický sekretariát ÚV KSČ 11. července 1952.⁵³

Důvěra a oddanost poradcům

Naprostá podřízenost vedoucích funkcionářů a všech nižších důstojníků bezpečnosti vůči sovětským poradcům byla chápána jako samozřejmost. Velká většina důstojníků chovala úctu k sovětským poradcům a byli přesvědčeni o jejich zkušenostech a znalostech i takových okolností, které nezná samotný ministr. Za bezmeznou důvěrou v jejich správnost a neomylnost stála také touha po kariéře, po služebním postupu nebo snaha upevnit si své dosavadní postavení. Poměr k poradcům se stal jakýmsi znakem společenské prestiže. Zejména pracovníci Státní bezpečnosti se snažili získat přízeň poradců, protlačit se k nim a nemálo jim tajně z vlastní iniciativy donášeli informace bez vědomí svých nadřízených. Poradci pak tyto osoby využívali. Nejenže od nich získávali informace, často zkonstruované nebo upravené podle jejich přání, ale také určovali, jak s těmito dosud tajnými informacemi bude dále zacházeno a kterým konkrétním funkcionářům ministerstva a politickým činitelům je poskytnou.⁵⁴ Mezi jedny z nejbližších a bezmezně oddaných spolupracovníků sovětských poradců patřil tehdejší velitel správy vyšetřování komunistických funkcionářů Bohumil Doubek. Doubek zachytil motivy i rozsah důvěry a oddanosti (nejen své)

⁵² ABS, fond Sekretariát ministra vnitra I. díl, a.j. 1611. Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 3. 1952.

⁵³ ABS, fond A 2/1, a.j. 1611. Změny ve směrnících pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 7. 1952.

⁵⁴ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 26.

„sovětským přátelům“ ve výpovědi, kterou dobrovolně sepsal v roce 1955: „Přišel jsem do vyšetřování a ihned jsem byl ve styku se soudruhy poradci, kterých jsem si velmi vážil, od nichž jsem se naučil a dělal všechno, co oni mně řekli. Prohlašuji, že kdyby mně některé věci řekl i někdo z našich odpovědných činitelů, že bych se možná bránil, ale když mně to řekli soudruzi poradci, dělal jsem je bez odmluv. Vycházel jsem z toho, že soudruzi poradci vědí, co chtějí, že znají sovětský plán odpovídající mezinárodní situaci, jak to i sami naznačovali, který my neznáme. Měli styky s nejvyššími našimi představiteli, i se soudruhem Gottwaldem, kteří jak vím, vždy bez jediné námítky dávali souhlas k opatřením, která navrhovali soudruzi poradci. I když jsem někdy pochyboval nebo byl přesvědčen o tom, že námi vyšetřovaný není vinen v tom, z čeho je obviňován, myslel jsem, že to slouží vyšším cílům a opakoval jsem si to, co mně kdysi řekl soudruh Vladimír Bojarskij: 'Když se kácí les, litají třísky.' A hlavním argumentem soudruhů poradců, když nám dávali injekce, bylo: 'Víš, jakou ránu tím dáme imperialistům?' Také jsem byl polichocen tím, že mně soudruzi poradci svěřují některé věci, které nesvěřili ani ministroví. Já jsem se k nim choval stejně.“⁵⁵

Přes bezmeznou důvěru ministra a vedoucích funkcionářů bezpečnosti k poradcům se ovšem občas objevovaly i názorové rozdíly. Nejčastěji se projevovaly při posuzování hodnoty a důvěryhodnosti dokumentů, výpovědí vězňených osob, různých udání a podobně. Poradci trvali na „důkazech“, které byly zjevně nevěrohodné, nepravdivé vymyšlené nebo dokonce i iniciované samotnými vyšetřovateli. Uvítali každý údaj, obvinění, každou informaci, které zapadaly do jejich koncepce politických procesů, a trvali na tom, aby je vyšetřovatelé považovali za správné, řídili se jimi a vynutili si u vyslychaného doznání. Českoslovenští funkcionáři obvykle nic nenamítali a ustoupili. Sovětské poradci využívali jejich důvěry a neustále dávali najevo své zkušenosti a jen tak někdo si nedovolil nic namítat sovětským poradcům, za kterými stál jak prezident, tak samotný Stalin.⁵⁶

Okruh důvěrníků byl kolikrát různorodý a mezi jednotlivci i skupinami důvěrníků vznikaly spory i ostré konflikty, ale spojovala je jedna věc: silný mocenský a sociální statut a touha po kariéře, která přímo závisela na poradcích. Proto všichni poslušně a bez odmítání plnili pokyny a přání poradců, ochotně přijímali sovětské metody při přípravě procesů a nikomu nedůvěřovali, ani vysokým komunistickým funkcionářům. Mezi sovětské důvěrníky patřily i osoby s velice pošramocenou minulostí spojenou s okupací jako Václav Kohoutek. Dlouholetí pracovníci, kteří byli dříve propuštěni ze Státní bezpečnosti pro svou agresivitu a surové výslechy, ovšem na příkaz poradců přijati zpět jako J. Janoušek. Spolupracovníci sovětské bezpečnostní a zpravodajské služby, známí antisemité jako A. Keppert a V. Mudra. Bezcharakterní kariéristi a fanatické schopní jít

⁵⁵ KAPLAN, Karel, *StB o sobě, Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, Praha 2002, s. 149–150.

⁵⁶ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 27–28.

k cíli i přes mrtvoly jako Bohumil Doubek. Výrobci zfalšovaných obvinění ze špionáže a konstruktéři špionážních nepřátelských sítí, které sestavovali z objednaných výpovědí vězněných pracovníků nebo agentů nacistické zpravodajské služby jako B. Smola a J. Holvek. Poradci důvěrníky nejen využívali, ale snažili si své největší oblíbence prosadit do vedoucích funkcí a skrze ně si kompletně podřídit ministerstvo a bezpečnostní složky státu. Poradci využívali osobních sporů například mezi velitelem správy vyšetřování Bohumilem Doubkem a s velitelem druhé skupiny vyšetřovatelů Miroslavem Moučkou. Mimořádné ochraně poradců se těšil Václav Kohoutek, na jehož kádrové nedostatky poukazovali komunističtí funkcionáři, ještě z dob, kdy býval četníkem. Poradci si jeho práce nesmírně vážili a Kohoutek jako příslušník staré policie mohl pracovat na důležitých politických případech. Kohoutkovi nadřízení ho chtěli z Ruzyně několikrát odvolat, díky jeho dříve neprokázané kolaboraci s nacismem, ovšem poradci jim to vždy zakázali, přesto že věděli o minulosti a vždy zdůrazňovali, že je nejlepším orgánem s nejlepšími pracovními výsledky. Po skončení procesu se Slánským, byl Kohoutek právě tak jako ostatní, co se na tvorbě případu podíleli povýšen a odměněn tučnou finanční odměnou. Právě v Kohoutkově případě udělal poradce Galkin to, co neudělal nikdy předtím, jel osobně předat odměnu a dary do Kohoutkova bytu.⁵⁷

Ministři Kopriva a Bacílek doznali svou bezvýhradnou podřízenost hlavnímu poradci a přiznali dle vlastních zkušeností, že ministr ve svých pokynech a příkazech pouze zprostředkoval a tlumočil názory a návrhy poradce, který mu byl přidělen. Vše umocňovala i přímá podpora poradců od prezidenta republiky Klementa Gottwalda, který i ze strachu ze Stalina, sovětské poradce prosazoval a ministrům přikazoval, aby se bezmezně řídili jejich pokyny a radami. Hlavní poradce později docházel za prezidentem i sám bez účasti ministra a jednal tak za jeho zády.⁵⁸ Samotným důkazem ocenění práce poradců v Československu byl později i návrh na ocenění a vyznamenání sovětských poradců vysokými řády za zásluhy na přípravě a úspěšném provedení procesu s tzv. Protistátním centrem v čele s Rudolfem Slánským a spol., který předložil politickému sekretariátu ÚV KSČ v březnu 1953 Karol Bacílek.⁵⁹

Vladimir Bojarskij a nový proud změn v bezpečnosti

Konečně 14. července 1950 rozhodlo politbyro o vyslání osmičlenné skupiny poradců do Československa, kterou vedl plukovník Vladimir Ananjevič Bojarskij,⁶⁰ který byl dosavadní

⁵⁷ NA, fond Komise 1955–57, sv. 5, a.j. 44, 55–56.

⁵⁸ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 24–26.

⁵⁹ Bacílkův návrh: Řád budování socialistické vlasti (nejvyšší civilní vyznamenání) – A. D. Besčasnov; Řád republiky – B. S. Jesikov, S. N. Galkin, G. Sorokin, I. N. Černov; Řád práce – M. A. Janov, K. I. Smirnov, I. B. Logunkov, G. Morozov, V. M. Petuchov.

⁶⁰ Plk. Vladimir Ananjevič Bojarskij (1913–2007), 1936–1946 příslušník NKVD, NKGB, 1946–1950 zástupce

zástupce náčelníka ministerstva národní bezpečnosti pro Moskevskou oblast. Do Prahy dorazil koncem července a v polovině srpna 1950 staršího poradce následoval zbytek skupiny a v následujících týdnech a měsících i jejich rodiny.⁶¹ S příchodem skupiny poradců v čele s Vladimírem Bojarským se měnila i jejich účast na výrobě politických procesů. Jejich předchůdci Makarov s Lichačevem se často aktivně zapojovali do výslechů, vždy byli osobně přítomni u každého důležitého obviněného a aktivně jednali se zlomenými vězni, kteří projevovali ochotu vypovídat a svědčit podle jejich přání. To se ovšem teď změnilo a přímá účast poradců při výsleších se snížila na minimum, ovšem jejich „tichá“ přítomnost zůstávala. Veškerá vyšetřování ovládali a manipulovali na dálku a ve skrytu před ostatními. Zavedli tzv. plány vyšetřování a měli hlavní slovo při sestavování všech významnějších politických procesů. Jejich plán vymezoval hlavní problém a kauzalitu, na které se vyšetřování zaměřilo, obsahoval přesně formulované otázky a také odpovědi, které vyšetřovatel musel od vyšetřovaného dostat. Poradce pak dostával denní zprávy o průběhu vyšetřování a povoloval úpravy ve formulacích odpovědí. Při výrobě významných monstrprocesů, hlavně s vysokými komunistickými funkcionáři, ale nejen s nimi, posílali poradci výslechové plány do své domovské moskevské centrály, od které dostávali formulace dalších otázek.⁶²

Po výměně poradců dělal překlady výslechových protokolů Petr Bechyně i nově vyslaným expertům, konkrétně Vladimíru Bojarskému. Dle Bechyně se Bojarskij nejméně třikrát osobně účastnil výslechů Otty Šlinga. V období od konce roku 1950 do února 1951 se sovětsí poradci zapojili také do vyšetřovacích procedur, které se odehrávaly přímo na zámku v Kolodějích. K vyšetřování Protistátního centra Slánský a spol se vyjadřoval: *„Vyšetřování probíhalo vcelku idylicky. Případy, na kterých jsem pracoval já, probíhaly v podstatně klidně. Tak Frejka se doznával od začátku. Fischl, o němž vím, že po svém zatčení vcelku nic nedoznával, po zatčení Slánského začal v krátké době mluvit. Taussigová hned od začátku se bránila tomu, aby mluvila o sobě, a odvolávala se na jiné. Clementis se doznal, že byl agentem francouzské rozvědky, již druhý den po svém zatčení v Kolodějích, kde ho vyslýchal Kohoutek. Pokud si vzpomínám, o sobě mluvil celkem ochotně, ale nechtělo se mu mluvit o jiných. Franka vyšetřoval soudruh Moučka, který dost pravidelně docházel k soudruhu Galkinovi a radil se s ním o tomto případě beze mě, protože sám mluvil dostatečně rusky. Já jsem jen překládal Frankovy protokoly. Na pokyn poradců jsem překládal i návrhy textů obžalob a se zaujetím jsem sledoval, jak se obžalovaní učili své finální výpovědi pro připravovaný proces.“*⁶³

---

náčelníka Správy MGB Moskevské oblasti, 14. července 1950 – 21. července 1951 starší poradce MGB SSSR při MNB ČSR, 1951–1953 náčelník odboru, 23. listopadu 1953 propuštěn z MGB.

⁶¹ PETROV, Nikita Vasiljevič, *Sovětsí poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 102.

⁶² KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 28–29.

⁶³ KALOUS, Jan, *Ve službách sovětských poradců*. In: *Paměť a dějiny* 4, Praha 2012, s. 81.

Poradci rovněž zavedli porady na nejvyšší úrovni o průběhu vyšetřování a o jeho dalším směru. Porad se zúčastňoval ministr, jeho náměstek, velitel Státní bezpečnosti, velitel vyšetřování, hlavní poradce, jeho zástupce a poradce, který měl vyšetřovaného na starosti. Pracovník Státní bezpečnosti Jan Kobík vypovídal: „Po vypracování protokolu šlo se s protokolem k poradci, který radil, jak postavit další otázky. Referent si sám otázky předem navrhl. Poradce sledoval výsledky šetření a zajímal se, jak bylo odpovězeno na otázky.“⁶⁴ Bohumil Doubek se k tomu vyjádřil: „Tak především to byli sovětští poradci, kteří byli o vyšetřování a o všem, co se v něm děje nejlépe informováni. Z nich opět nejlépe informován byl soudruh Galkin, který s námi v Ruzyni přímo pracoval několik let, poměry znal již dokonale a znal i lidi a všechny případy. Jemu jsme podávali všechny informace a přijímali od něho pokyny pro naši další práci. Bez něho jsme v Ruzyni prakticky nic nedělali.“⁶⁵

Obdobně si počínali poradci i v operativní činnosti. Řídili obstarávání důkazů o trestné činnosti, vytvářeli kombinace obvinění, vyslovovali se k použití techniky špionáže (odposlech a sledování). V souvislosti s výrobou významných politických procesů je působení jejich ideologického pojetí, zaměřené na hledání nepřátel socialismu, Sovětského svazu, komunistické strany, dělnického hnutí a také na boj proti různým ismům, jako nástrojům světového imperialismu. Rozšiřovali okruh nenávisti k titoismu, trockismu, buržoaznímu nacionalismu, k mezinárodnímu židovskému nacionalismu, sionismu, k sociáldemokratismu atd. Ústředním motivem velkých politických procesů bylo vyvolání velkého otřesu ve společnosti, a to předpokládalo nejen vysoký počet zločinců, ale hlavně jejich organizací; ústředí, buněk, středisek v krajích a v ústředních úřadech. Všechny velké politické procesy v Československu: Proces s Miladou Horákovou a spol., s církevními hodnostáři, s Rudolfem Slánským a spol., s Bílou legií, Světlanou, s komunistickými funkcionáři a sociálními demokraty, nesly stopu sovětských poradců.⁶⁶

Poradci ve Státní bezpečnosti sídlili v budově ministerstva národní bezpečnosti, a pokud chtěli participovat na výrobě politických procesů, tak dojížděli za vyšetřovateli do Ruzyně, Mladé Boleslavi nebo do Koloděj. Běžným způsobem bylo i to, že si poradci zvali vedoucí vyšetřovatele k sobě na ministerstvo a ojedinele i do svých bytů.⁶⁷ Ivan Achramenko působil jako další z tlumočnicků sovětských poradců, kdy se vyjadřoval o výsledcích v Kolodějích a o rivalitě vyšetřovacích sektorů a celkové nedůvěře mezi samotnými vyšetřovateli, konstruování případů a napjaté atmosféře, která tam panovala. V souvislosti s případem bývalého velitele StB Osvalda

---

⁶⁴ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 29.

⁶⁵ KAPLAN, Karel, *StB o sobě, Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, s. 159.

⁶⁶ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 30–31.

⁶⁷ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 33.

Závodského se zmínil, že s ním byla uzavřena dohoda o „soudružské pomoci“ ve vyšetřování, kdy výměnou za jeho výpovědi následoval mírnější trest. Achremenko se přiznal, že překládal všechny protokoly Slánského, Gemindera, Clementise, Goldstuckera, Reicina, Šlinga a jiných. Když se ho zeptali, zda poradci používali při výsleších násilí, uvedl, že to bylo přísně zakázáno, ovšem později to dále rozvedl: *„Bití, pokud je mně známo, používáno nebylo. O fyzickém nátlaku lze mluvit pouze ve smyslu naprosto nevyhovujícího umístění ve studených sklepech, odkud vyšetřovanci chodili s čepicemi naraženými na uši a s nohavicemi převázanými na kotnících kapesníky.“* K výslechům se vyjadřoval následovně: *„O výsleších byly konány denně porady většinou v kancelářích poradců, na nichž byl podrobně plánován průběh vyšetřování. Byly určeny otázky, jejich formulace a předpokládané odpovědi. Protokoly se mnohokrátě přepisovaly, přeformulovaly a konečné znění se formou opakovaného výslechu znovu sepisovalo s vyšetřovaným jako nový protokol. Je samozřejmé, že se všechny otázky konzultovaly u sovětských poradců, neboť nehledě na nutnost využití jejich zkušeností to pro vedoucí pracovníky znamenalo i snížení vlastní zodpovědnosti. Poslední fází vyšetřování byla tvorba soudních protokolů, které se následně vyšetřování učili nazpaměť. Mohu-li závěrem vyslovit svůj názor, chtěl bych říci, že Slánský, i když ne bez odporu, přiznal nakonec všechny obvinění, včetně obvinění nesmyslných, jednak snad aby získal čas a nemusel hovořit o jiných pravdivých věcech a jednak v naději, že čas tato obvinění zreviduje a vrhne stín pochyb na celý jeho případ.“*⁶⁸

Jan Achremenko i Petr Bechyně, kteří byli překladatelé sovětských poradců v 50. letech, byli přítomni u mnoha jimi vedených výslechů a u rozhodovacích procedur a často také u konzultací nezkušených československých vyšetřovatelů, podali důležitá svědectví tehdejších krutých událostí. Svědectví, která o tom podali, samozřejmě nejsou úplná, jelikož se oba cítili vázání služebním tajemstvím a tehdejší výpovědi pro ministra Rudolfa Baráka zpracovávali s vědomím, že se nikdy nedostanou na veřejnost. Sami však před svou minulostí neutekli. Jan Achremenko se poté úplně uzavřel do sebe a o své tehdejší překladatelské činnosti nemluvil. Petra Bechyněho pronásledovaly události, kterých se účastnil a kterým i nepřímo napomáhal natolik, že se u něj později rozvinulo velmi vážné psychické onemocnění. Jejich odchod ze služby Státní bezpečnosti nebyl jednorázový a trval velmi dlouho a odejít svobodně nemohli. Pro oba skončila jejich služba až v šedesátých letech.⁶⁹

⁶⁸ KALOUS, Jan, *Ve službách sovětských poradců*. In: Paměť a dějiny 4, Praha 2012, s. 82.

⁶⁹ Tamtéž, s. 83.

Bojarského čistky a tažení proti interbrigadistům

Mezitím si plukovník Bojarskij žil v Praze s platem 29 000 korun měsíčně a útratou 200 000 korun za jídlo během tří měsíců na vysoké noze. Nezříkal se luxusu, obýval vilu ve Winterově ulici naproti objektu ministerstva národní bezpečnosti, kde měl čtyři zaměstnance, osobní strážce a pět psů. Ve stalinské době šlo pro sovětského člověka o nepředstavitelný životní styl, srovnatelný pouze s postavením člena politbyra. Ovšem jeho kolegové nelenili a hlásili moskevské centrále nejen, že Bojarskij je rozhazovačný člověk, ale i o nákupech jeho manželky Iriny Achmatovové.⁷⁰ Plukovník Bojarskij se ihned pustil do vyhodnocování činnosti československých bezpečnostních orgánů ihned po kritické informaci, zaslané 17. září 1950 Stalinovi, Molotovovi, Berijovi a Malenkovi. Ve zprávě si měl údajně stěžovat na Gottwalda, který tvrdil, že snad není nutné budovat pro tak malý stát jako Československo, tak mohutné ministerstvo národní bezpečnosti. Přitom to však prý vnitřní situace vyžadovala. Bojarskij ve zprávě také psal o působení západních a jugoslávských zpravodajských služeb, Vatikánu, ale také třeba o nedostatečném potírání nacionalistického podzemí na Slovensku.⁷¹

Bojarskému stál v úplném nastolení moci ve Státní bezpečnosti už jen nemalý krok. Musel obsadit klíčové posty v bezpečnosti svými důvěrníky a zlikvidovat dosavadní velitelský sbor. Poradci silně nedůvěřovali příslušníkům internacionálních brigád ze španělské občanské války a k účastníkům odboje na západě i doma, z nichž mnozí zastávali vedoucí funkce v bezpečnosti a poradci od podzimu 1950 připravovali jejich odstranění.⁷² Dne 22. listopadu 1950 sdělil plukovník Bojarskij do Moskvy, že byl zatčen Otto Šling,⁷³ tajemník brněnského krajského výboru KSČ, který kdysi sloužil v interbrigádách v občanské válce ve Španělsku a byl poradci považován za hlavu celého spiknutí. Vycházelo se z obecné nedůvěry, která k interbrigadistům začala narůstat hlavně po Rajkově procesu. Byly shromažďovány materiály o vedoucích funkcionářích bezpečnosti, zejména interbrigadistech. Poté se vytvořila konstrukce o jejich záměrném odporu či sabotáži při odhalování nepřátel v KSČ. Hlavní poradce Bojarskij se ujal vedení celého vyšetřování a téměř pravidelně navštěvoval vazební věznici v Praze-Ruzyni, kam podezřelé interbrigadisty zavírali. Denně byl navíc informován svým pobočníkem, poradcem Galkinem, který na vyšetřování dohlížel na místě.⁷⁴

⁷⁰ ALBAZOVÁ, Jevgenija, *Sovětský poradce Vladimír Bojarskij*. In: Střední Evropa 10, 1994, s. 80–108.

⁷¹ PETROV, Nikita Vasiljevič, *Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 102.

⁷² KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 36.

⁷³ Otto Šling (1912–1952), v letech 1945–1950 člen ÚV KSČ, 1949–1950 vedoucí tajemník KV KSČ v Brně. Odsouzen v procesu s „protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským“, popraven 3. prosince 1952, rehabilitován v roce 1963.

⁷⁴ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 41.

Bojarskij nejdříve sbíral obvinění a stížnosti na velitele a vedoucí funkcionáře ministerstva a poté podporoval snahu Komise stranické kontroly ÚV KSČ, inspirovanou a prosazovanou Jarmilou Taussigovou, aby byla provedena stranická prověrka ve velení bezpečnosti. Tajná prověrka byla odsouhlasena nejužším komunistickým vedením a pověřila jejím provedením Bojarského, Kopřivu a Taussigovou.⁷⁵

Koncem roku 1950 ztratil náměstek Šváb důvěru poradců a oslabením jeho pozice nejvíce posílilo předsedkyni Komise stranické kontroly ÚV KSČ Jarmilu Tausigovou. Ta pak 17. prosince 1950 navrhla Kopřivovi a Bojarskému dvě varianty kontroly vedoucích pracovníků bezpečnosti. Když jí hlavní poradce položil otázku, kdo si myslí, že je hlavou onoho hledaného spiknutí uvnitř komunistické strany, tak prohlásila, že dle ní to rozhodně nebyl Šling. Podle Taussigové „*měla pravdu odhalit jedině Státní bezpečnost, ve které na vedoucích místech budou sedět lidé straně a dělnické třídě bezvýhradně oddaní a provádějící svou práci v nejužší spolupráci se stranou*“.⁷⁶ Bojarski se vyjádřil, že vidí věci lépe než ministr a pak se s Kopřivou shodli na vyslání špiona do Státní bezpečnosti, který se bude na oko zaučovat do funkce, ovšem ve skutečnosti bude sledovat osoby a podávat o nich zprávy.⁷⁷ Z Bojarského podnětu vznikla komise vedená poradcem Smirnovem, která zpracovávala a shromažďovala o vedoucích činitelích kompromitující materiály. Jejich podstatnou část tvořil archivní fond sovětské bezpečnosti a Komunistické internacionály o španělských interbrigadistech dovezený z Moskvy a výpovědi získané důvěrníky poradců.⁷⁸

Dva dny před masovým zatýkáním navštívili sovětští poradci vládní zámek Koloděje nedaleko Prahy, který byl speciálně upraven pro výslechy a vězení vysokých funkcionářů bezpečnosti a prohlásili úpravy vězeňských cel za zcela vyhovující. Ovšem podmínky pro třiatřicet očekávaných vězňů byly nelidské.⁷⁹ Kolem 25. ledna 1951 započala masová vlna zatýkání, která nejprve postihla kolem třiceti vysokých státních a stranických funkcionářů a pokračovalo se i v únoru, kdy toto masové zatýkání skončilo 16. února 1951. Realizaci schvalovali čtyři čelní představitelé: K. Gottwald, R. Slánský, A. Zápotocký, A. Čepička, v některých případech i J. Dolanský a u Slováků teč V. Široký. Návrhy na zatčení jim předkládali Kopřiva a Bojarskij. Sovětští poradci pak řídili vyšetřování, ale osobní přítomnost poradců u výslechů byla již minimalizována. Mezi zatčenými byli například velitel Osvald Závodský⁸⁰ a jeho zástupce, velitel

⁷⁵ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 36.

⁷⁶ KAPLAN, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 116.

⁷⁷ Tamtéž, s. 117–118.

⁷⁸ KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*, Praha 1985, s. 116–117.

⁷⁹ KAPLAN, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 118–26.

⁸⁰ Plk. Osvald Závodský (1910–1954), v letech 1948–1949 první zástupce velitele StB a velitel skupiny BAa (tzv. vnitřní bezpečnost), 1950–1951 velitel Státní bezpečnosti. Zatčen v lednu 1951, odsouzen

rozvědky Oskar Valeš⁸¹ a dva náměstkové ministra bezpečnosti Karel Šváb a Karel Černý.⁸² Za několik týdnů obdobná vlna zatýkání postihla bývalé funkcionáře obranného zpravodajství v armádě, konkrétně Bedřicha Reicina a jeho spolupracovníky, kteří byli pozatýkáni 8. února 1951 a krátce po nich putovali do vězení i generálové L. Klen a J. Musil a také známý vojenský prokurátor Karel Vaš. Sovětští poradci se v této události mimořádně angažovali, fakticky zlikvidovali vedení Státní bezpečnosti a zpravodajské služby, které pomáhalo budovat tyto složky vnitra už od roku 1945, ale především po únoru 1948, tímto krokem došlo k faktickému obměnění vedoucích špiček v bezpečnosti po únorovém převratu. Je pozoruhodnou skutečností, že mezi odstraněnými vedoucími funkcionáři bezpečnosti se nacházeli především ti, kteří v poválečné době udržovali úzké kontakty se sovětskými zpravodajci nebo se s nimi sblížili jako Reicin, Šváb, Veselý, Vaš a další. Dle autora Karla Kaplana nastaly dvě skutečnosti, které toto mohly způsobit. Za prvé mohlo dojít k vnitřní výměně ve vedení sovětské bezpečnostní a zpravodajské služby a tím nastala změna politického zaměření jejich činnosti, nebo za druhé sovětští poradci nepocházeli ze sovětské rozvědky, nýbrž z kontrarozvědky, a zaměřovali se především na boj proti vnitřnímu nepříteli a sledovali zcela jiné cíle. Ovšem správnost těchto tvrzení mohou potvrdit nebo vyvrátit uzavřené tajné ruské archivy.⁸³

Postupně se vyšetřování, přestěhované v dubnu 1951 do ruzyňské věznice, dostalo do slepé uličky. Poradci a vyšetřovatelé nebyli schopni dotáhnout svou konstrukci „velkého spiknutí“ do konce. Šling navíc začal všechna svá přiznání odvolávat.⁸⁴ Na většinu uvolněných míst nastoupili důvěrníci poradců, pouze do funkce velitele Státní bezpečnosti byl jmenován J. Hora, který byl člověk Komise stranické kontroly. Za několik měsíců se však z podnětu poradců začal sbírat materiál proti Taussigové a také proti Horovi. Tausigová byla zatčena 24. listopadu 1951 a poté Hora uvolnil místo velitele Státní bezpečnosti Antonínu Prchalovi, člověku silně podřízenému vlivu poradců.⁸⁵

Zatčením vedoucích funkcionářů byla více než dva roky narůstající krize v bezpečnosti vyřešena způsobem, který nastolil nadvládu sovětských poradců v ministerstvu. Poradci měli své

---

v prosinci 1953 a 19. března 1954 popraven.

⁸¹ Pplk. Oskar Valeš, vlastním jménem Wetzler (1912–1987), v letech 1948–1950 přednosta sektoru BAb, 1950–1951 velitel 2. sektoru zahraniční zpravodajské služby MNB.

⁸² Karel Černý, vlastním jménem Schwarz (1912–2002), v letech 1948–1949 vedoucí administrativního sektoru Bad, 1949–1950 přednosta prezidia pro bezpečnost I. skupiny MV, 1950–1951 pověřen vedením samostatného 8. sektoru administrativně-hospodářského. Zatčen v lednu 1951, odsouzen 23. 12. 1953 pro trestný čin sabotáže k 16 letům odnětí svobody. V roce 1956 zproštěn obžaloby.

⁸³ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 42–44.

⁸⁴ KAPLAN, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 118–126.

⁸⁵ KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*, s. 116–117.

důvěrníky na všech důležitých místech a v celé bezpečnosti. Po zatčení velitelského sboru se vytvořila velice těžká atmosféra. Podřízenost pracovníků bezpečnosti poradcům ještě vzrostla a všichni včetně ministra se jich začali obávat. Strach z označení za spolupracovníky nebo přátele zatčených velitelů překonal všechny a už si nikdo nedovolil poradcům vzdorovat. Nyní nastal čas na hledání nepřátel v nejvyšších stranických místech KSČ.⁸⁶

Konec Bojarského éry a příprava procesu s Rudolfem Slánským

Krátce po přeměnách na nejvyšších místech Státní bezpečnosti začali vyšetřovatelé na jaře 1951 s tajnými výsledky proti Slánskému. Materiály u sebe shromažďovali pouze poradci a od nich je dostávala moskevská centrála bezpečnosti, která chtěla připravit v Československu obří monstrproces s generálním tajemníkem KSČ Rudolfem Slánským. V květnu 1951 poradci skončili s tajnými výsledky a snažili se získat od Gottwalda a Kopřivy povolení k normálním výsledkům. Pod dohledem poradců vypracoval Bohumil Doubek s jeho zástupcem Karlem Košťálem zprávu, která měla upozorňovat na nebezpečí židovského buržoazního nacionalismu a patriční zprávu rozeslali jak na nejvyšší vládní místa, tak do moskevské centrály až k samotnému Stalinovi. Čekali se již na Stalinův pokyn k zatčení Slánského, ovšem stalo se něco nečekaného. Dne 21. července 1951 Stalin poslal Gottwaldovi dopis, ve kterém stálo, že materiály proti Slánskému jsou nedostatečné a nebylo zde žádných důvodů k obvinění. Stalin viděl dost vážný poměr k této práci, a proto se rozhodl Bojarského odvolat do Moskvy. Gottwald mu poslal okamžitou odpověď, ve které souhlasil se Stalinem, ale žádal, aby Bojarskij zůstal v Praze, neboť dle Gottwalda poskytoval velmi cennou pomoc československé Státní bezpečnosti. Nakonec Stalin pozval Gottwalda do Moskvy k podrobnému projednání celé věci, ovšem Gottwald se omluvil, že je nemocen a poslal za sebe náhradu v osobě ministra národní obrany a svého zetě Alexeje Čepičky.⁸⁷

Schůzka se konala 23. července 1951 v Kremlu. Ze sovětských politiků se jí účastnili Stalin a Molotov, dále pak vedoucí funkcionář bulharské komunistické strany Valko Červenkov a Alexej Čepička. Hlavním bodem programu byla práce sovětských poradců v bezpečnosti. Stalin vedl především monolog, ve kterém zdůrazňoval nutnost opatrného přístupu k výpovědím svědků a zločinců, jelikož může jít o nepřátelskou provokaci. Sovětské poradce v Československu tvrdě kritizoval za jejich nedostatečnou kontrolu. Čepička po moskevském jednání donesl dopis Gottwaldovi sepsaný Stalinem, ve kterém potvrdil nedůvěryhodnost obvinění Slánského a opět se vrátil k práci poradců a jejich nutné kontrole politickými orgány: „*Co se týče*

⁸⁶ KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*, 136–137.

⁸⁷ NA, fond Komise 1955–1957, sv. 2B, a.j. 24, Vylíčení případu Slánský a spol.

Vašeho kladného posudku o práci soudruha Bojarského a přání ponechat ho ve funkci poradce ministerstva národní bezpečnosti ČSR, my jsme, co se týče této věci, jiného mínění. Zkušenost z práce Bojarského v ČSR ukázala, že není dostatečně kvalifikovaný, aby mohl splnit odpovědné povinnost poradce. Proto jsme se jej rozhodli odvolat z Československa. Kdybyste skutečně potřebovali poradce ve věci Státní bezpečnosti (musíte rozhodnout sami), tu se vynasnažíme vyhledat Vám silnějšího a zkušenějšího pracovníka. Nicméně myslíme, že náš poradce musí být ve své práci veden a pod přísnou kontrolou vedení ÚV KSČ a v žádném případě nesmí nahrazovat ministra bezpečnosti.“ ⁸⁸ Gottwald v odpovědi z 26. července souhlasil a naléhavě požadoval, aby za Bojarského byl vyslán jiný poradce. Na plukovníka Bojarského dorazilo i udání jeho zástupce Jesikova, který měl moskevskou centrálu informovat o tom, že jeho nadřízený nereagoval přiměřeným způsobem, když byly u československých bezpečnostních orgánů objeveny podklady pro nepřátelské aktivity židovských buržoazních nacionalistů. Bojarskij nepodpořil rozpracování těchto podkladů a teprve na Jesikův nátlak a některých jiných pracovníků odeslal spis na Moskevskou centrálu bezpečnosti Sovětského svazu. Do toho naznačil plukovník Jesikov, že by Bojarskij mohl být židovského původu a bylo rozhodnuto. Na rozdíl od ministra Abakumova, kterého v červenci 1951 zatkli, byl Bojarskij pro nedostatečnost v práci a nedůstojné chování pouze rozkazem moskevské centrály degradován na podplukovníka. ⁸⁹

O reakci Vladimira Bojarského na jeho odvolání z Prahy napsal Doubek: *„Já jsem přirozeně o jeho odvolání a odjezdu z ČSR nic nevěděl, protože jsem byl tehdy více ve styku se soudruhem Jesikovem, ale jednou mě zavolal soudruh Vladimír do své kanceláře na ministerstvo. Byl v kanceláři sám a byl oproti dřívějšímu, kdy byl velmi sebevědomý, skoro až agresivní, ve velmi skleslé náladě. Vyptával se mě, jak pokračuje vyšetřování, ale pokyny mně již žádné nedával. O objevujících se materiálech na Slánského a ostatní byl zřejmě informován od soudruha Jesikova. Potom mně řekl, že od nás odjíždí, abychom se ve všem, v čem jsme se dříve obraceli na něho, obraceli na soudruha Jesikova, který je o všem informován a který nás nyní bude směřovat. Také hovořil o soudruhu Galkinovi, abychom mu všechno jako dříve o výsledcích sdělovali, že on nám vždy dobře poradí, protože má správnou linii a zná i jiné souvislosti, které my neznáme. Když jsem se s ním loučil a odcházel jsem, překvapil mě poznámkou, která mně přesně utkvěla v paměti a o které jsem ihned po svém příjezdu do Ruzyně mluvil s Košťálem a rozebírali jsme ji. Soudruh Vladimír mi totiž řekl: 'Pozor Doubku, aby se neublížilo nevinnému člověku. To by byla nenapravitelná škoda.' Ani nečekal na mou odpověď' a odešel z kanceláře jinými dveřmi, než u kterých jsem stál já.“* ⁹⁰

⁸⁸ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 38.

⁸⁹ ALBAZOVÁ, Jevgenija, *Sovětský poradce Vladimír Bojarskij*. In: *Střední Evropa* 10, 1994, s. 80–108.

⁹⁰ KAPLAN, Karel, *StB o sobě, Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, s. 106.

Alexej Besčasnov a výroba procesu v čele s Rudolfem Slánským

Vladimira Bojarského nahradil Alexej Dmitrijevič Besčasnov, který byl do té doby náčelníkem Správy MGB Stalingradské oblasti a převzal dohled a výrobu procesu s Rudolfem Slánským. Sovětským poradcům bylo přísně zakázáno z úst Klementa Gottwalda a Kopřivy tajně odposlouchávat a shánět kompromitující materiály na Slánského. Přesto poradci podněcovali své důvěrníky k těmto činům a vše prováděli tajně. Záznamy dostávali opět pouze poradci, kteří je postupovali moskevské centrále. Tajné výsledky přispěly k zatčení Slánského a figurovaly při výrobě procesu. K výrobě procesu přijeli z Moskvy tři zvláštní poradci určení pouze pro tento proces – G. Gromov, G. Morozov a I. Černov. Všichni tři pak při přípravě procesu uplatňovali velmi brutální metody. A po úspěšně vykonaném procesu se Slánským se jim pak dostalo uznání a pochvaly jak v Praze, tak v Moskvě.⁹¹

Rudolf Slánský, se narodil v Nezvěsticích nedaleko Plzně do rodiny židovského obchodníka Šimona Slánského. Mladý Rudolf pak studoval gymnázium v Plzni, kde se již během jeho studia začaly formovat jeho politické názory. Po úspěšném odmaturování odešel na Vysokou školu obchodní do Prahy, kde se během studií definitivně semknul se sociálními myšlenkami a tíhnul k marxistickému křídlu tehdejší sociální demokracie, ve které poté působil. Ovšem myšlenky sociálních demokratů mu přišly velice umírněné, a tak se ve svých dvaceti letech stal jedním ze zakládajících členů Komunistické strany Československa, která vznikla roku 1921. Zde poznal spoustu svých budoucích dlouholetých spolupracovníků, mezi kterými byl například Jan Šverma nebo Václav Kopecký.⁹² Poté se přesouvá do Ostravy, kde se osobně seznamuje a spřátelí s Klementem Gottwaldem. Slánský v Ostravě působí jako šéfredaktor *Dělnického deníku* a poté byl zvolen krajským tajemníkem KSČ. Na V. sjezdu KSČ, který se konal od 17. do 23. února 1929 společně s Klementem Gottwaldem, odstranil dosavadní vedení strany a vystupoval po stranickém žebříčku na přední příčky velké politiky. Stal se členem politbyra a stranickým tajemníkem, tyto pozice mu umožnily kariérní vzestup a společenskou prestiž.⁹³ Rudolfovi Slánskému bylo teprve dvacet osm let, když už kumuloval značnou část státní moci a stal se jedním z čelních aktérů komunistické strany. Dohlížel na styk s komunistickou internacionálou, což byla velká zodpovědnost, protože každé jeho jednání sledovali nejvyšší místa Moskvy. Několikrát byl za svá rozhodnutí ostře kritizován. V roce 1935 byl několikrát kárán za nedostatečnou protifašistickou politiku. Důležitou část jeho života bylo jeho působení během druhé světové války v moskevském

⁹¹ NA, fond Komise 1955–1957, sv. 2B, a.j. 24, Vylíčení případu Slánský a spol.

⁹² KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Brno 2009, s. 207–208.

⁹³ KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel, *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, s. 80–81.

exilu, kde společně s Janem Švermou organizoval vznik československých jednotek. Za jeho pobytu v Moskvě ho zasáhla velká osobní rána, jeho dcera Naděžda byla unesena a už se nikdy nenašla. Jak se chýlila válka ke konci, organizoval partyzánské oddíly, které měly na konci války proniknout na Československé území. On sám se aktivně zúčastnil Slovenského národního povstání, kde zastával funkci v Radě na obranu Slovenska a byl poradcem partyzánského štábu. Po neúspěchu Slovenského národního povstání ustoupil spolu se svým přítelem Janem Švermou do hor, jemuž se slovenské hory staly osudným. Údajná vinna Slánského za smrt Švermi mu byla při soudním líčení přičtena k obžalobě.⁹⁴ Každopádně po skončení druhé světové války se stal Rudolf Slánský druhým nejmocnějším mužem KSČ, jelikož zastával post generálního tajemníka strany a byl poslancem Národního shromáždění. Následně se podílel na všech událostech a represích poválečných let, které ovlivnily ráz vývoje československé politické scény.⁹⁵ Po únorovém převratu, kdy se stal Klement Gottwald prezidentem, se Slánský stal vůdcem komunistické strany. Jeho moc neustále rostla, ovšem většina jeho kolegů k němu měla chladný vztah, především Zápotocký s Kopeckým. Slánský jako nejmocnější muž ve straně měl povědomí o všech politických procesech a nespravedlnostech, které se počátkem padesátých let v Československu děli. Sám tato opatření pokládal za účinná ke zbavení se politických odpůrců a skutečných či domnělých nepřátel režimu. Přesto se mu později nevyhnul osud mnoha osob, které nechal perzekuovat.⁹⁶

Důležitým bodem obratu politické situace ve státě byl dopad na československou politickou scénu díky sovětsko–jugoslávské roztržce, která proběhla v létě 1948. Stalin obvinil Tita z takzvané nacionální úchylky a pokusu řídit ekonomiku a politiku Jugoslávie vlastní cestou. Sovětský svaz na tom nebyl ekonomicky nejlépe a východiskem z krize se stalo hledání jakéhokoliv viníka, na kterého by se dala přenést vina za své neúspěchy. Posloužila k tomu právě mezinárodní politická situace a započalo se s masivním hledáním viníků uvnitř komunistických stran.⁹⁷ Převládal názor, že v komunistické straně je až moc nekompetentních komunistů a musí se jejich počty pročistit. V Brně působil tajemník krajského výboru Otto Šling, který si ve svém úřadě počínal až příliš autoritářským způsobem, který na něj upozornil, a bylo o něm původně uvažováno, že bude hlavní postavou, nově připravovaného obřího monstrprocesu. Nakonec se ale hlavou údajného spiknutí stal právě Rudolf Slánský, a to díky několika faktorům. Za prvé díky své vysoké funkci generálního tajemníka KSČ, která dodávala důraz na vedený monstrproces. Za druhé to bylo tím, že Slánského Stalin neměl vůbec v lásce, nerozuměli si a Slánský neměl dobré vztahy s Moskvou už od počátku třicátých let. Za třetí tu byla mezinárodní situace roztržky Sovětského

⁹⁴ KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, s. 209–216.

⁹⁵ KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel, *Gottwaldovi muži*, s. 84–88.

⁹⁶ KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, s. 228–230.

⁹⁷ PERNES, Jiří, *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008, s. 36–46.

svazu s Izraelem a Slánského židovský původ. Sovětský svaz se na konci čtyřicátých let ideologicky rozešel nejen s Jugoslávií, ale i s Izraelem, který od svého vzniku velmi vojensky a zbrojně podporoval a v té samé podpoře Sovětský svaz následovalo i Československo. Sovětsko–izraelská roztržka nastartovala velikou antisemitskou vlnu po celém východním bloku, což se promítlo i do vyšetřování Slánského a spol. Slánského židovský původ, spolu s jeho dalšími třinácti obviněnými židovskými kolegy, byl hlavní důvod jeho zatčení a obvinění. Zásahy Stalina a sovětských poradců tak určovaly, jakým způsobem se bude ubírat poslední monstrproces v Československu.⁹⁸

O Slánském jako o hlavním viníkovi se začalo rozhodovat v Moskvě už v únoru roku 1951 a v polovině roku byl plán dovršen. Sovětští poradci celou koncepci připravovaného procesu založili na takzvaném židovském buržoazním nacionalismu a Slánský byl více než vhodnou personou. Moskvu Slánský navštívil naposledy v lednu, kdy se zúčastnil jednání sovětského politbyra společně s Alexejem Čepičkou, který na byro vycestoval místo svého nemocného tchána Klementa Gottwalda. Alexej Čepička na schůzce obdržel od Stalina dopis, který měl předat Gottwaldovi. V dopise Stalin sděloval své stanovisko udělat z vůdce příštího monstrprocesu samotného Slánského a požadoval následně zbavení jeho všech velkých funkcí. Gottwald zprvu nesouhlasil a doufal, že po sesazení Slánského z postu generálního tajemníka celá situace utichne, ovšem strach ho ovládal, nechtěl riskovat svůj život, a nakonec se Stalinovým názorům podvolil.⁹⁹ Slánský stihl ještě bez sebemenšího tušení oslavit své kulaté narozeniny, kde byl oceněn Klementem Gottwaldem Řádem socialismu, nejvyšším vyznamenáním za zásluhy a nic nenasvědčovalo tomu, že by měl být Slánský z funkce generálního tajemníka sesazen, a dokonce že by měl snad být zatčen. Ze Sovětského svazu však prvně žádné přání k narozeninám Slánskému nepřišlo, to už mohlo značit první Slánského pochyby. Již za necelých pět týdnů na to, musel Slánský provést sebekritiku před zasedáním Ústředního výboru komunistické strany, kde byl podle Stalinových instrukcí kritizován za kádrovou politiku a za špatnou organizaci správy.¹⁰⁰

Mezitím agenti bezpečnosti spolu se sovětskými poradci již intenzivně pracovali a sháněli důkazy, které by dostali Slánského do vězení. Přelomovým údajným důkazem, byl ten, který měl usvědčit Slánského z toho, že chtěl uprchnout do zahraničí. Tento důkaz StB získala nepřímo zatčením jisté Daniely Kaňkovské, která měla udržovat kontakt se zahraničními agenty. Kaňkovská již byla delší dobu sledována a později byla zadržena. Měla u sebe dva dopisy. V jednom dopise se agenti zmiňovali o tzv. „*Velkém metaři*“, což byla přezdívka Slánského. Agenti ze západu mu nabídli možnost útěku do zahraničí, bezpečné zázemí a slušnou další existenci

⁹⁸ KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 132.

⁹⁹ LUKES, Igor, *The Rudolf Slánský Affair: New Evidence*. In: *Slavic Review* 58, 1999, s. 160–187.

¹⁰⁰ KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, s. 241–247.

mimo politickou kariéru. Druhý den se dopis dostal do rukou nového hlavního poradce v bezpečnosti Alexeje Besčasnova a ten vydal okamžitý rozkaz k jeho zatčení. K zatčení Rudolfa Slánského došlo v noci z 23.–24. listopadu 1951.¹⁰¹ Průběh zatčení popisuje ve svém svědectví jeden z účastníků Bohumil Doubek, který zatýkal Slánského. „*My ostatní jsme se rozmístili v hale vily tak, že já a Čech jsme stáli proti vchodu a Košťál s Prchalou stáli jeden u druhého přístěnku, před nímž byl umístěn vypínač a druhý u vypínače. Jejich úkolem se předpokládalo, že až Slánský bude rozsvěcet, uchopit ho po rozsvícení za ruce. Mým úkolem bylo nasadit Slánskému pouta a pronést zatýkáci formulí a Čechovým úkolem zajišťovat případné nepředvídatelné momenty. Potom jsme tiše čekali v naprosté tmě. Asi v jednu hodinu přijelo auto se Slánským. Slánská vystoupila první a za ní Slánský. Ochranku zadržel venku velitel osobní ochrany, kapitán, na jehož jméno si nevzpomínám. Předsíňkou prošla Slánská jako první a po tmě šla okolo nás. Ihned za ní vstoupil Slánský, a tak jak jsme předpokládali, šel k vypínači a rozsvítil. Košťál a Prchal ho ihned uchopili za ruce, já jsem přiskočil, nasadil mu pouta a řekl, že je zatčen. Slánská, která to mezitím zpozorovala, chtěla začít křičet, ale připravený orgán ji uchopil a ucpal ústa a odnesl do kuchyně. Slánský několik vteřin udiveně hleděl a potom se zeptal: 'Pánové, co to znamená?' Opakovali jsme mu, že je zatčen, aby se choval klidně. Tu nás požádal, aby si mohl na chvíli sednout. To jsme mu dovolili. Při tom Slánský neustále opakoval: 'Ježišmarjá'.*“¹⁰²

Celkové vyšetřování zabralo příslušným orgánům více než rok. Drtivá většina obviněných teď byla komunistickými státníky a členy. Ze čtrnácti odsouzených jich bylo jedenáct židovského původu. Krátce po zatčení Slánského následovalo další zatýkání. Zatčeni byli: Bedřich Geminder, Vladimír Clementis, Karel Šváb, Bedřich Reicin, Ludvík Frejka, Otto Šling, Vavro Hajdů, Evžen Lobl, Rudolf Margolius, Otto Fischl, André Simeone a Jarmila Tausigová. Zatčen byl i bratr Slánského Richard.

Rudolf Slánský strávil ve vyšetřovací vazbě přes rok. Během prvních pár měsíců opakovaných výslechů odporoval vyšetřovatelům a nehodlal svou vinnu v ničem doznat. Nepřipouštěl si možnost, že by mohl být takto odstaven a stále věřil ve své propuštění. To ovšem sovětské poradce popouzelo a výslechy prováděli ve větší agresivitě a v rychlejším sledu. Slánský se pomalu ale jistě psychicky i fyzicky hroutil, až ho později vyšetřovatelé zlomili. Slánský se pokusil na konci ledna roku 1952 o neúspěšnou sebevraždu. Doubek píše: „*Při otevření dveří jsme viděli, že Slánský visí na klíce od okna na utržené šňůře od telefonu. Ihned jsme ho odřízli a přivolaný lékař se ho snažil přivést k životu. Za několik minut umělého dýchání a po dvou injekcích Slánský začal dýchat. V jeho oživovacích pokusech se pokračovalo, až již Slánský opravdu dýchal, ale soptil, házel sebou, skřípal zuby, až mu jeden vyletěl až do stropu, mlátil kolem sebe*

¹⁰¹ NA fond Komise 1955–1957, sv. 2B, a.j. 24, f. 12, (Vyličení případu Slánský a spol.).

¹⁰² Tamtéž, sv. 2B, a.j. 24, f. 14.

a přímo řval. Abychom ho zvládli a lékař mohl pokračovat v ošetřování, nařídil lékař dát Slánskému svěrací kazajku.¹⁰³ Po pokusu o sebevraždu byl Slánský zcela zlomen a při dalších nekončících výsleších se podvolil a doznával se ke všemu, co po něm vyšetřovatelé se sovětskými poradci chtěli. Kvůli dalšímu možnému pokusu o sebevraždu byl pak Slánský spoután i ve své cele. V polovině roku 1952 pak mohli sovětské poradci informovat Moskvu o tom, že docílili všech jeho doznání a přiznání a mohlo se přistoupit k realizaci procesu s Protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským.¹⁰⁴

Slánský byl ve sledovaném monstrprocesu obviněn z velezrady, vyzvědačství, vojenské zrady a sabotáže. Velezrady se měl dopustit tím, že měl zneužívat nemoc Klementa Gottwalda ve svůj prospěch, také tím, že nedodržel stranické postupy a dosazoval své přátele do vysokých stranických míst a také za to, že společně s Karlem Švábem využívali nezákonných metod ve Státní bezpečnosti, což se projevovalo neoprávněným zatýkáním a držením osob. Celý proces byl velice sledován, již po zatčení přicházeli rezoluce s co nejtvrdějším trestem, bylo jich přes dva tisíce. Pro komunistický režim byl tento proces důležitý. Měl utvrdit obyvatele ve stálou přítomnost nového vojenského konfliktu, vyvolat v nich strach a podezřívavost vůči jakémukoliv možnému spiknutí. Režim si chtěl tímto způsobem vybudovat rozsáhlou síť loajálních občanů, kteří by byli ochotni hlásit každou podezřelou situaci.¹⁰⁵

Předsedou senátu se stal Jaroslav Novák, kterému asistoval Jiří Stella, František Stýblo a soudci z lidu byli pro proces jmenováni: Václav Jareš a František Doušek. Úlohu hlavního žalobce měl na starost Josef Urválek, ten byl stejnou pozicí pověřen i při procesu s Miladou Horákovou a spol.¹⁰⁶ Příprava samotného procesu byla velice důkladná a důsledná. Tvrdým zacházením ve vyšetřovacích vazbách dbali vyšetřovatelé na to, aby se obvinění nepokusili odpovídat jinak, než měli a své role měli důsledně naučené. I samotní tvůrci procesu svá gesta a řeč těla několikrát trénovali, aby vše vypadalo uvěřitelně a bezchybně. Text výpovědí prošel úpravami, na kterých se podílely špičky komunistické strany v čele s Gottwaldem, Zápotockým, Širokým a Čepičkou. Vězňům byla také dva týdny před procesem podávána lepší a výživnější strava, aby nevypadali před soudem a lidmi zuboženě. Byl jim poskytnut i větší interval odpočinků a spánku, který se zvýšil na osm hodin denně.¹⁰⁷ Rudolf Slánský vypovídal jako první a postupně se doznal ke všem bodům obvinění, kdy se doznal k vyzvědačství, sabotáži a vojenské zradě. Následně se také doznal k odpovědnosti za smrt Jana Švermi a doznal i to, že se již od dětství sympatizoval s prvky

¹⁰³ NA, fond Komise 1955–1957, sv. 2B, a.j. 24, f. 16, (Vylíčení případu Slánský a spol.).

¹⁰⁴ Tamtéž, f. 14–25.

¹⁰⁵ KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 130–134.

¹⁰⁶ SLÁNSKÁ, Josefa, *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 42.

¹⁰⁷ KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*, s. 364–368.

imperialismu díky obchodnickému duchu jeho otce, což v něm zůstalo a nikdy se necítil být pravým komunistou, spíše že tíhnul k trockismu. Soudce Novák poté odsoudil jedenáct ze čtrnácti obviněných k trestu smrti. Nejvyšší možný trest dostali všichni kdysi vysoce postavení komunističtí funkcionáři: Rudolf Slánský, Vladimír Clementis (ministr zahraničních věcí), Bedřich Reicin (náměstek ministra národní obrany), Otto Šling, Karel Šváb, Otto Fischl (náměstek ministra financí), Josef Frank (zástupce generálního tajemníka KSČ), Bedřich Geminder, Ludvík Frejka, André Simone (redaktor Rudého práva) a Rudolf Margolius (náměstek ministra zahraničního obchodu). Zbývá tři byli odsouzeni k doživotnímu odnětí svobody: Vavro Hajdů, Evžen Lobl a Artur London. Výkon trestu byl poté stanoven na 3. prosince 1952.¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ UTITZ, Bedřich, *Neuzavřená kapitola. Politické procesy padesátých let*, Praha 1990, s. 19–20.

II. Sovětští poradci v armádě

Počátky pronikání sovětských poradců do armády.

Postavení sovětských poradců v československé armádě bylo komplikovanější než ve Státní bezpečnosti. Sovětští experti zde totiž nebyli jediným pilířem, na kterém budoval svoje postavení Sovětský svaz. Kromě nich se sovětské zájmy prosazovaly prostřednictvím porad a dohod československého armádního velení se sovětským nejvyšším generálním štábem a také cestou vojenských přidělců od roku 1955 v rámci Varšavské smlouvy. Už v červnu roku 1945 se na ministerstvu národní obrany rodily myšlenky o pozvání sovětských vojenských poradců do československé armády, které inscenoval ministr národní obrany Ludvík Svoboda. Nejprve se mělo jednat o sovětské instruktory pro vojenské školy, a to v počtu tří, až čtyř, ovšem Svoboda předkládal žádost až o sto důstojníků pro vojenské učiliště a školy. Prezident Beneš takto velký počet přijal nepříznivě a prosadil, aby jejich přítomnost byla dočasná a omezená pouze na školy. Zpočátku působilo v československých vojenských školách na 86 sovětských učitelů a během roků se jejich počty snižovaly, až jich tu zůstalo v roce 1948 pouze devět.¹⁰⁹

Platové podmínky instruktorů určovala mezistátní dohoda, která přisuzovala sovětským vojenským instruktorům bezplatně byt, otop i úklid a jejich příjmy nepodléhaly zdanění a nekrátily se o příspěvky na nemocenské pojištění. O tom všem si jejich českoslovenští kolegové mohli nechat jenom zdát. Pro všechny výhody sovětští poradci nebyli spokojeni s přístupem československých kolegů a stěžovali si na nedostatečné využití jejich znalostí a zkušeností, jež většina tehdejších velitelů nebrala na zřetel. Ovšem po únoru 1948 došlo ke změnám a na jaře roku 1949 vydal Hlavní velitelský štáb směrnici s pokyny všem velitelům učilišť, necht' se neprodleně řídí radami a zkušenostmi sovětských vojenských poradců a instruktorů. Jejich hlavní náplní práce bylo poskytování pomoci v otázkách organizační výstavby, formování a doplňování jednotek útvarů při vyzbrojování a výcviku československých vojsk. Na základě rozhodnutí působilo na vojenských československých školách už v létě 1945 na 86 osob. Sovětská vláda rovněž souhlasila s přípravou a vzděláváním československých generálů na sovětských vojenských školách, kdy koncem roku 1945 se připravovalo na první pobyt na 30 československých generálů.¹¹⁰

K nejostřejším kritikům poměrů v československé armádě patřili bezesporu velitel obranného zpravodajství Bedřich Reicin a jeho kolega, vedoucí armádního vedení stranické práce

¹⁰⁹ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 66–67.

¹¹⁰ BÍLEK, Jiří, PROCHÁZKA, Zdeněk, *Vojenské dějiny Československa, díl V. 1945–1955*, Praha 1989, s. 74–75.

Jaroslav Procházka. Oba varovně poukazovali na odpor řady důstojníků proti uplatnění sovětských zkušeností, předpisů a řádů a dožadovali se pravidelných měsíčních porad se sovětskými poradci, aby se zabývali jejich kritickými připomínkami, návrhy a opatřeními. Reicinovi s Procházkou se tlak vydařil a jejich plán pravidelných měsíčních porad československého armádního velení se sovětskými poradci dostal zelenou. Tato přijatá opatření neobyčejně zvýšila aktivitu a moc sovětských poradců v československé armádě.¹¹¹ Na místě je nezbytné zmínit roli Bedřicha Reicina a Jaroslava Procházky v československé armádě a popsat činnost a rozsah pravomocí vojenského obranného zpravodajství.

Vojenské obranné zpravodajství.

Zlomovým okamžikem ve zpravodajské činnosti u 1. československého sboru znamenal rozkaz generála Ludvíka Svobody ze dne 7. ledna 1945, kterým vzniklo Vojenské obranné zpravodajství (OBZ), které mělo hrát v sovětských plánech důležitou roli při prosazování vlivu Sovětského svazu nejen v poválečné československé armádě, ale i v ostatních oblastech Československa. OBZ mělo být rovněž protiváhou exilové londýnské zpravodajské služby. Nutno podotknout, že Vojenské obranné zpravodajství existovalo už před válkou, ovšem druhá světová válka změnila a zesílila jeho činnosti na maximum. Do čela OBZ Svoboda se Sověty prosadili tehdejšího nadporučíka v záloze Bedřicha Reicina, jehož nástupcem se stal poručík a právník Karel Vaš, který už tehdy spolupracoval se sovětskými zpravodajskými službami.¹¹² Generál Ludvík Svoboda předpokládal, že funkci přednosty OBZ obsadí majorem Františkem Sedláčkem, ovšem generál Mechlis, který to původně inicioval a stál u zrodu myšlenky vytvoření československého obranného zpravodajství, tuto variantu rázně odmítl a prohlásil, že u sboru věří pouze Bedřichu Reicinovi, a tak nařídil jeho jmenování do čela OBZ. Sovětští důstojníci NKVD u sboru přitom doporučovali dosadit do čela OBZ Karla Vaše, takže jmenování Reicina je velmi překvapilo. Na Reicinovi, jako přednostovi OBZ, však mělo eminentní zájem moskevské vedení KSČ v čele s Klementem Gottwaldem. Je nutné zdůraznit, že rozhodnutí o vytvoření tajné služby náleželo v každém státě vládě a parlamentu. O vytvoření OBZ však Svoboda rozhodl bez vědomí a souhlasu ministerstva národní obrany, pouze na základě rozkazů Sovětů. V této době však československá exilová vláda, pouze dodatečně schvalovala rozhodnutí velitele sboru, na jehož chod ztratila jakýkoli vliv.¹¹³

---

¹¹¹ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 69.

¹¹² HANZLÍK, František, *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*, Praha 2003, s. 20.

¹¹³ HANZLÍK, František, *Uplatňování sovětského vlivu na budování čs. branné moci koncem roku 1944 a v roce 1945*. In: Sborník Vojenské akademie Brno 1994, Brno 2000, s. 50–54.

Bedřich Reicin i jeho zástupce Karel Vaš patřili mezi absolventy sovětské zpravodajské školy, přičemž Karel Vaš náležel mezi významné spolupracovníky NKVD. Bedřich Reicin, společně s majorem Jaroslavem Procházkou, přednostou osvětové a mravní výchovy u sboru, vybírali a prověřovali osoby, které měly nastoupit do nově vznikající struktury OBZ. OBZ od počátků své existence disponovalo pod vedením Bedřicha Reicina, jak pravomocemi zpravodajské služby, tak i pravomocemi bezpečnostních orgánů. Bezpečnostní oddíly, které byly součástí obranného zpravodajství, tak měly prakticky nikým nekontrolovatelnou pravomoc vůči vojenským osobám sboru i vůči civilnímu obyvatelstvu na osvobozeném území. Pravomoci bezpečnostních orgánů využívali příslušníci obranného zpravodajství i v osvobozeném Československu, kde platila branná povinnost do konce roku 1945. Nutno také zmínit, že Bedřich Reicin měl s Jaroslavem Procházkou veliké rozepře, kdy ho Reicin nahradil v čele osvěty u sboru a Procházka později převzal osvětu u 1. československé brigády. Na žádost a osobní intervenci několika příslušníků sboru u Klementa Gottwalda byl nakonec Procházka v červenci roku 1944 opět jmenován do čela osvěty ve sboru. Obranné zpravodajství se od počátků své činnosti zaměřilo na dvě spektra úkolů – na vnitřní ochranu armády a vnější obranu. Vnitřní obrana spočívala ve vytváření agenturních sítí u jednotek, sledování, kontrole a prověřování mužstva, poddůstojníků a důstojníků. Dále posuzovala návrhy na povýšení, ustanovení do funkcí nebo přemístění. Všechny tyto úkony měl na starost a řídil Bedřich Reicin. Vnější ochrana pak padla na Karla Vaše. Jejím hlavním úkolem bylo zneškodňování nepřátelských agentů, diverzantů, pátrání po kolaborantech a dalších potencionálních nepřátelích republiky. K tomuto účelu zřídil Karel Vaš velkou síť agentů a důvěrníků i mezi civilním obyvatelstvem, která sloužila výhradně ku prospěchu NKVD. Na osvobozeném území přešlo polní četnictvo do podřízenosti OBZ, které postupně se postupně přetvořilo v bezpečnostní oddíly obranného zpravodajství a které spadaly do kompetence Karla Vaše. Jednotky armády i bezpečnostní složky ministerstva vnitra byly na základě rozkazu ministra národní obrany Ludvíka Svobody pak podřízeny velení obranného zpravodajství, z něhož se stával stále důležitější nástroj v rukou komunistů, který se zdaleka neomezoval na dění v armádě.¹¹⁴

Většina příslušníků obranného zpravodajství byla členy KSČ nebo ke komunistické straně inklinovala a byla jejími přívrženci. Bezprostředně po skončení války pátrali příslušníci OBZ po dokumentech gestapa, které měly pomoci identifikovat zrádce a kolaboranty a objasnit jejich roli v protektorátu. Ovšem většinu svědectví pak OBZ zneužilo a použilo k výrobě protokolů proti důstojníkům ze západu v poválečném zápase o jednotnou armádu. Nekomunistické strany, zejména socialisté a lidovci, si nebezpečí ovládnutí bezpečnostních složek a plynoucí následky uvědomovaly, bohužel s tím však nemohly nic dělat. V té době neexistovala žádná legislativní norma, která by stanovila rámec činnosti a kompetencí bezpečnostních složek. Dále zde byl i fakt neexistence parlamentu po celý rok 1945. Kromě Obranného zpravodajství komunisté ovládali

¹¹⁴ KUDRNA, Ladislav, *Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950)*. In: Paměť a dějiny 1, 2008, s. 76–89.

zřízený Odbor pro politické zpravodajství „Z“, rovněž Sbory národní bezpečnosti (SNB) a Zemské odbory bezpečnosti II (ZOB II), které se skládaly z politického zpravodajství, obranného zpravodajství, hospodářského zpravodajství, pomocného oddělení a referátů. Zatímco v září 1938 sloužilo u bezpečnostních složek ministerstva vnitra na 20 032 osob, v listopadu 1945 se jednalo již o 32 027 osob.¹¹⁵

Již koncem roku 1945 byla Hlavní správa OBZ prakticky nekontrolovatelnou institucí, přičemž tam konsolidoval absolutní moc Bedřich Reicin, který jako disciplinovaný člen strany KSČ důsledně plnil úkoly, které obdržel od vedení strany. Pokud chtěl jakýkoliv příslušník armády zveřejnit v tisku článek, bylo to možné jen po předchozí cenzuře osvěty a obranného zpravodajství. OBZ také získávalo přesné informace o následujících vystoupeních a interpelacích nekomunistických poslanců. OBZ rovněž rozšiřovalo svojí působnost také mimo armádu kde členové rozvědky budovali agenturní síť v politických stranách, státních orgánech, v redakcích sdělovacích prostředků. Pracovníci OBZ byli pod hrozbou tvrdých sankcí a trestů vázání k naprosté mlčenlivosti a nejvyššímu stupni utajení ohledně jejich metod práce.¹¹⁶

K výsadnímu postavení OBZ v rámci armády napomohl i generál Ludvík Svoboda, který Reicinovi téměř bezmezně důvěřoval a který ho nechal zrealizovat prakticky veškeré jeho armádní návrhy. Nakonec se OBZ podařilo dosáhnout toho, že všechny bezpečnostní služby měly povinnost při získání jakýchkoliv informací z politického a obranného zpravodajství informovat vedení OBZ. Bedřich Reicin odpovídal za kádrovou politiku v armádě. Mimořádnou pozornost věnoval generálům a důstojníkům, kteří zastávali významné funkce v armádě. Vedl jejich podrobnou kartotéku, která obsahovala řadu kompromitujících materiálů a jejich následnému zneužití ku prospěchu komunistů. Samotný Bedřich Reicin často a rád tvrdil, že: „*Obranné zpravodajství stojí nad zákony.*“¹¹⁷ V lednu 1946 povolila vláda odposlech telefonních linek zpravodajskými službami u osob důvodně podezřelých z protistátní činnosti a obranné zpravodajství toho hned zneužilo k odposlechu řady vysokých armádních představitelů, jako byli například generálové Píka, Boček, Liška a další. Z důvodu soustavné kritiky nekomunistických stran na kumulování moci a nepodřízenosti velitelů OBZ Hlavnímu štábu ministerstva obrany, vydal 1. dubna 1946 generál Boček výnos, kterým jednotlivé složky OBZ zařadil jako 5. oddělení štábů do jednotlivých velitelských oblastí, včetně jejich podřízených složek.¹¹⁸

Komunistům se podařilo do února 1948 vybudovat prakticky informační monopol, kterého využívali k politickému boji. V polovině roku 1947 se tak nekomunistické strany staly prakticky

¹¹⁵ HANZLÍK, František, *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*, s. 61–63.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 84–95.

¹¹⁷ HANZLÍK, František, POSPÍŠIL Jaroslav, POSPÍŠIL Jan, *Sluha dvou pánů*, Vizovice 1999, s. 66.

¹¹⁸ HANZLÍK, František, *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*, s. 102–111.

bezmocné vůči zneužívání pravomoci ministerstva vnitra a bezpečnostních složek komunisty. Terčem vykonstruovaných procesů a čistek v armádě se stali bývalí letci RAF a nemalý počet důstojníků, kteří za války sloužili na západní straně. V zimě roku 1947 se komunistům podařilo eliminovat značnou část slovenského důstojnického sboru, který stál za Demokratickou stranou. V září 1947 odhalily bezpečnostní orgány „protistátní spiknutí“ na Slovensku, což mimo jiné znamenalo odstranění generálů Bruna Sklenovského, Jana Kratochvíla, Pavola Kuna a téměř jedné třetiny slovenských důstojníků z armády. Ještě na konci roku ministr národní obrany Ludvík Svoboda penzionoval na 33 generálů. Komunistům se sice před vítězným únorem nepodařilo získat hlavní moc v armádě, ale za vydatné pomoci 5. oddělení se jim povedlo, aby v průběhu únorových dnů roku 1948 zůstala armáda stranou politického boje.¹¹⁹

Do roku 1950 tak byli z armády prakticky propuštěni všichni letci RAF a s nimi na stovky důstojníků. Reicin tak rozhodoval na základě jmenných seznamů, které připravovala studijní skupina 5. oddělení pod vedením plukovníka Josefa Musila. Výsledkem poúnorových čistek bylo propuštění 2965 důstojníků z celkového počtu 13 366, což dělá téměř 22 %. Spolu s Bedřichem Reicinem se na vykonstruovaných procesech podíleli generál Josef Musil, plukovník Richard Mysík, který byl přednostou 5. oddělení. Výsledkem byly tvrdé a vysoké tresty odnětí svobody, ale i tresty smrti pro nepohodlné důstojníky, jako byli například generál Heliodor Píka nebo major Jaromír Nechanický. Sadismus příslušníků 5. oddělení se stal neblaze proslulý a doznání nakonec dostali téměř z kohokoliv.¹²⁰

Zvláštní postavení poradců v rozvědce

Rozvědku od roku 1948 vedl Oskar Valeš, který byl dosavadním krajským tajemníkem KSČ. Když nastoupil, v rozvědce pracovalo na 24 lidí a samotná rozvědka byla ve velice špatném stavu. Valeš ihned po nástupu požadoval k sobě sovětského poradce, ovšem Slánský s Gottwaldem jeho návrh zatrhli a poslali k němu jako odborníka Bedřicha Biehala, který pracoval dlouhou dobu pro sovětskou rozvědku. Sovětští poradci začali působit v československé rozvědce už od roku 1949 a vedl je poradce Vasilij Filipov. Právě Valeš za podpory Filipova se zasazovali o zvláštní postavení rozvědky, která by se odloučila od ostatních složek bezpečnosti a která by fungovala jako samostatná složka ministerstva vnitra. Ke zmíněnému odloučení nakonec došlo a v následujících letech se československá rozvědka značně rozrostla, kdy k 31. prosinci 1955, už měla na 450 členů. Rozvědka se soustředila hlavně na dva hlavní úkoly, mezi kterými kromě obvyklých úkolů všech rozvědek bylo získávání zpráv o československé emigraci a dohled nad československými občany,

¹¹⁹ KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 95–104.

¹²⁰ ŠVONDR, Milan, *Důstojnický sbor Československé armády v letech 1945–1948*, Bratislava 1972, s. 123–127.

kteří pracovali v zahraničí a sledovala vojensko-politické úmysly zejména USA, Velké Británie, Francie a západního Německa.¹²¹

Sovětští poradci tam rozhodovali o nasazení československých zahraničních agentů, kdekoliv chtěli a fakticky rozhodovali o jejich využití. Počinání poradců vyvolávalo v rozvědce napjatou atmosféru a ovlivňovalo vztahy mezi jejími pracovníky. Všichni se snažili získat a udržet si přízeň sovětských poradců, a hlavně jejich hlavního poradce. Zvláštní postavení rozvědky také spočívalo v tom, že její vedoucí Filipov, fakticky nepodléhal ani ministroví, ani Bojarskému a Besčasnovovi (hlavním poradcům bezpečnosti). Měl přímé spojení s moskevskou centrálou a v Praze jednal přímo s Gottwaldem bez účasti ministra. Československý velitel rozvědky se naopak tomu ke Gottwaldovi vůbec nedostal. Výjimečnost Filipova spočívala i v tom, že zprostředkoval nejdůležitější a tajnou korespondenci mezi Stalinem a Gottwaldem.¹²²

Výměna ministra národní obrany

Změna na postu ministra národní obrany, která se udála v dubnu 1950, kdy Ludvíka Svobodu vystřídal Alexej Čepička, přinesla pouze málo změn. Ovšem Čepička byl písemně informován o nezákonnostech, které se dějí na 5. oddělení. A dne 8. února 1951 na základě těchto informací rozhodl o zatčení Bedřicha Reicina a jeho mužů. Zatčení byli také Musil, Klen a Vrba. Od 1. ledna do 11. září 1951 bylo pozatýkáno 67 pracovníků 5. oddělení. Bedřich Reicin byl poté ve vykonstruovaném procesu s protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského odsouzen k trestu smrti a 3. prosince 1952 popraven. Generál Josef Musil byl popraven v lednu 1954. Plukovník Richard Mysík spáchal sebevraždu. Odsouzení byli i krutí vyšetřovatelé Pergl, Bohata, Souček a další. Ve vězení se ocitl i Karel Vaš. Ve vězení však strávili mnohem méně času než jejich oběti. Velké části z nich udělil prezident Antonín Zápotocký milost.¹²³ S novým ministrem obrany se od počátku roku 1950 konaly pravidelné schůze užšího poradního sboru, na kterém se vždy připomínalo pozvání dalších sovětských poradců. Československé velení očekávalo další poradce, o které žádalo už při návštěvě Moskvy v listopadu 1948, už počátkem následujícího roku. Ovšem ani v roce 1949 se velení odpovědi nedočkalo a až počátkem dubna 1950 přišla zamítavá odpověď. Sovětský atašé v Praze Sizov zmiňoval důvod odmítnutí nedostatečným zpracováním žádosti. Ovšem skutečný důvod se dozvěděl pouze Klement Gottwald v soukromém telegrafu, který mu doručil bývalý zpravodajský důstojník Filipov, ve kterém stálo, že: „*Naši vojenští pracovníci*

¹²¹ KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 19–20.

¹²² NA, fond Komise 1955–57, a.j. 4, fol. 207–208, 213–214, svědectví tehdejšího velitele rozvědky Oskara Valeše.

¹²³ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 69–70.

považují generála Ludvíka Svobodu za nezasluhujícího důvěry a nebude možno se s ním dělit otevřeně o vojenská tajemství SSSR.“¹²⁴

Ve velení československé armády probíhal spor o uplatňování sovětských zkušeností a předpisů už od roku 1945, kdy se mělo jednat o realizaci Košického vládního programu, ve kterém bylo uvedeno, že organizace, výzbroj a výcvik nové československé armády budou stejné jako organizace, výzbroj a výcvik armády sovětské. Tudíž se jednalo o sovětizaci armády po všech stránkách směru. V letech 1945–1948 se to týkalo především unifikace výzbroje a studia použití sovětských předpisů. A právě proti těmto předpisům a postupné sovětizaci armády vystupovali někteří českoslovenští důstojníci a generálové, kteří za druhé světové války působili na Západě nebo v domácím odboji. Jejich odpor byl jednou z příčin, proč probíhala sovětizace československé armády tak pomalu a narážela na překážky. Ludvík Svoboda nedbal na kritické připomínky opatrných důstojníků a všechny kritiky sovětizace armády smetl argumenty, že československá armáda bude organizována podle sovětského vzoru, protože Československo k tomu zavazuje uzavřená spojenecká smlouva se Sovětským svazem z roku 1943 a také fakt, že sovětská armáda osvobodila Československo od nacistických uzurpátorů. Po státním převratu v roce 1948 se dosavadní překážky a důstojníci bránící sovětizaci armády rychle odstranili a záležitost sovětizace armády se dostala na přední místo. Do Moskvy odjela početná delegace československého armádního velení na konferenci s nejvyššími představiteli Sovětského svazu v čele s ministrem Nikolajem Bulganinem.¹²⁵

Konference se konala od 20. listopadu 1948 a na programu byly hlavně unifikace výzbroje, organizace a výcvik armády a jejich důstojníků. Českoslovenští účastníci zde žádali i o vyslání sovětských poradců. Listopadová konference v Moskvě nepřinesla žádné konkrétní výsledky. Ministr Bulganin ukončil jednání pouze poukazem na závažnost československých požadavků, které musejí sovětské odborníci prostudovat. Slíbil, že do měsíce sdělí odpověď vojenský atašé v Praze Sizov. Ovšem jak již bylo výše zmíněno, odpovědi se československé vedení nedostalo jak za měsíc, tak ani po celý rok 1949, kdy hlavním problémem byla sovětská nedůvěra v Ludvíka Svobodu. Přes tyto neshody ovšem probíhala jednání o unifikaci výzbroje a prvním významnějším krokem se stal sovětský souhlas z dubna 1949 s výrobou sovětského proudového letounu v Československu, kdy součástí dohody bylo i vyslání sovětských poradců pro uskutečnění jeho výroby.¹²⁶ Dále se podepsala 7. července 1949 tzv. Dohoda o dodání výzbroje a vojensko–technického materiálu vládou SSSR vládě ČSR na úvěr. Dohoda obsahovala nařízení o výrobě sovětských vzorů výzbroje na základě sovětských licencí a poskytování sovětské technické pomoci

¹²⁴ NA, fond Komise 1955–57, sv. 34, a.j. 862, telegram Gottwaldovi.

¹²⁵ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 71.

¹²⁶ Tamtéž, s. 71–72.

včetně poradců. Na základě dohody došlo k prvním dodávkám sovětských tanků T-34 a ostatního vojenského materiálu. Další cestou, kterou se československá armáda sovětizovala, byly časté schůzky vedoucích funkcionářů Hlavního štábu se sovětskými vojenskými přidělenci v Praze. Na předním postu stál plukovník Sizov, se kterým projednávaly špičky Hlavního štábu už před únorovým převratem 1948, všechny více a méně důležité záležitosti výstavby a výzbroje armády.¹²⁷

Sovětské zamítnutí československé žádosti o vyslání poradců do armády a projevenou nedůvěru vůči ministru obrany Ludvíku Svobodovi Klement Gottwald snadno pochopil jako pokyn pro změnu ministerského křesla. Do této důležité funkce, ještě v době velkého napětí a obav z vypuknutí nového konfliktu, nemohla být jmenována osoba, která by nepožívala bezvýhradné důvěry politických míst, jak v Československu, tak hlavně v Sovětském svazu. Klement Gottwald se dlouho nerozmýšlel a 25. dubna 1950 jmenoval do funkce ministra obrany generála a manžela své dcery: Alexeje Čepičku. Následně byly provedeny i další personální změny na nejvyšších armádních místech. Odvolán byl náčelník Hlavního štábu generál Šimon Drgáč i jeho náměstek. Novým náčelníkem Hlavního štábu se stal generál Jaroslav Procházka s náměstkem Čeňkem Hruškou a tito dva muži v čele s Čepičkou vytvořili jakousi skupinu, která fakticky ovládla a řídila celý resort ministerstva obrany. Čepička ihned po svém nástupu do funkce začal rozhovory se sovětským vojenským atašé v Praze o vyslání sovětských poradců a dohodli se na urychleném předání přesného seznamu poradců a seznamu všech funkcí v armádě, u kterých měli působit. Podle Čepičkova pokynu už nemělo jít o instruktory jako doposud, ale o důstojníky, kteří budou působit přímo ve výkonu.¹²⁸

První skupina sovětských poradců přišla do armády už v květnu 1950. Ostatní pak přicházeli v dalších měsících a letech. Politický sekretariát ÚV KSČ schválil mezi lety 1950–1953 několik desítek žádostí o vyslání poradců či o jejich prodloužení pobytu v Československu. Kolikrát se jednalo i o velice početné zástupy poradců, kteří měli být vysláni do Československa. Čepička takto například požadoval v roce 1952 žádost o vyslání 68 poradců a odborníků. Přesný počet poradců v armádě byl velice proměnlivý a nelze ho takto snadno určit. Jisté je však, že se v následujících letech počty zvyšovaly. Ovšem kolem roku 1955 začali sověští poradci z iniciativy samotné Moskvy ubývat a postupné odcházení sovětských poradců z armády nepřijal Hlavní štáb s radostí.¹²⁹ Další rapidní pokles sovětských poradců v armádě byl dán vznikem Varšavské smlouvy v květnu 1955, kdy se počty poradců snížily na pouhých 38 lidí. Varšavská smlouva představovala novou formu mechanismu podřízení se armád členských států vojenskému bloku Sovětskému svazu. Roli dosavadních poradců převzaly nové instituce a sověští důstojníci

¹²⁷ BÍLEK, Jiří, PROCHÁZKA, Zdeněk, *Vojenské dějiny Československa, díl V. 1945–1955*, s. 425.

¹²⁸ BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*, Praha 2006, s. 99.

¹²⁹ Tamtéž, s. 100.

v jiném postavení, než byli sovětští poradci. Dohody o sovětských experech byly dále uzavírány v rámci Varšavské smlouvy. Varšavská smlouva neodstranila generalitu sovětských důstojníků, ale ještě více přimkla jednotlivé členské státy východního bloku k Sovětskému svazu.¹³⁰

Pobytové a stravovací podmínky sovětských armádních poradců

Pobytové a stravovací podmínky sovětských poradců v armádě měly odlišný režim od oblastí civilních. O jejich péči se staral především Ústřední dům armády. Do 1. srpna roku 1950 určovaly finanční příjmy vojenských poradců směrnice, které nařizovaly, že všichni, kdo vykonávali vojenskou funkci bez ohledu na hodnost, dostávali stejný základní příjem, který byl 1300 rublů měsíčně, k němuž se připočítával příplatek ve výši 10 až 30 % základního platu podle odsloužených let v armádě a celkové měsíční platy se tedy většinou pohybovaly okolo 1500–1700 rublů. Kdy při tehdejšímu kurzu rublu 12 Kčs za rubl dostávali v přepočtu na koruny mezi 18 000 až 23 000 Kčs za měsíc. Československo–sovětská dohoda o podmínkách pobytu sovětských poradců z června roku 1950 určovala platy tak, že každý sovětský poradce obdržel stejný plat, jako příslušník československé branné moci, u kterého působil. Měsíční příjem se skládal z platu podle hodnosti poradce, z platu podle funkce československého důstojníka a z příplatku na děti, pokud byli ubytováni v Československu. Poradci pak od září roku 1950 dostávali kolem 18 500–19 500 Kčs. Nový způsob odměňování snížil celkové platy poradců z 14,4 milionů na 11,5 milionů Kčs ročně. V dalších letech, hlavně po měnové reformě v roce 1953 se platy poradců zvyšovaly. Každopádně tak jako v bezpečnosti, tak i v armádě byli poradcům propláceny výdaje na ubytování, otop, osvětlení, plyn, vodu, telefon a úpravu bytu. Tyto výdaje byly hrazeny ze státního rozpočtu a dosahovaly několikamilionových částek. A přitom někteří poradci schválně zvyšovali své nároky na vybavení bytů. Dne 1. ledna 1952 se rozhodnutím sekretariátu změnili také nároky na stravování a zásobování poradců. Poradci a jejich rodiny obdrželi vojenské potravinové lístky, kdy se zvýhodnění týkalo hlavně přidělu masa a tuků. Kromě toho mohli některé potraviny nakupovat ze speciálních zásob vojenské správy. Měsíční potravinový příplatek na jednoho poradce činil 3650 Kčs. Důstojníci dostávali také speciální lístky pro nákup textilního zboží, a dokonce i poukázky v roční výši 20 000 Kčs na nákup ve zvláštní prodejně. Největší položkou v nákladech za pobyt poradců činily odvody Sovětskému svazu za tzv. „propůjčení poradců“. Karel Kaplan vypočítal, že za druhé pololetí roku 1950 utratila Živnostenská banka za vojenské poradce 1 307 749 rublů, to je 16 371 410 Kčs, tím pádem roční odvod za všechny poradce tvořil částku kolem 32 milionů korun pouze za propůjčení. Průměrné měsíční náklady na jednoho sovětského poradce dosahovaly částky

¹³⁰ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 76.

kolem 63 100 Kčs, tedy 757 200 Kčs za rok, k tomu nutno připočítat náklady na cestu (letenka z Ruska a zpět), náklady na hrazenou dovolenou, příplatky na rodinné příslušníky a další výhody ve stravování, bezplatné lékařské pomoci, lázně, rekreace, a dokonce jejich příjmy nepodléhaly žádnému zdanění. Celkově se tedy tak roční náklady na jednoho poradce vyšplhaly až na jeden milion korun.¹³¹

Organizace sovětských poradců v armádě

Sovětští poradci v armádě tvořili vnitřně organizovaný útvar, který byl hierarchicky uspořádán a během tří až čtyř let se postupně rozrůstal. V čele útvaru stál hlavní poradce, který působil přímo u ministra národní obrany. Hlavnímu poradci, který měl své zástupce, byli pak podřízeni ostatní sovětští poradci, mezi kterými se uplatňovala klasická hierarchická armádní podřízenost dle hodností. V letech 1950–1954 byl hlavním vojenským poradcem generálplukovník Nikolaj Ivanovič Gusev, kterého v roce 1954 vystřídal generál Afanazy Běloborodov, ten vydržel na pozici hlavního poradce pouze dva roky a v roce 1956 ho vystřídal generál Kuščev.¹³²

Nejvzácnější postavení v armádě měl hlavní poradce. Zúčastňoval se schůzí kolegia a Vojenské rady ministra, Rady obrany státu, Branné komise ÚV KSČ, občas doprovázel ministra k prezidentovi a výjimečně byl přítomen i u schůzí komunistického vedení. Výjimečné to bylo proto, že do roku 1954 se důležité vojenské záležitosti neprojednávaly ve vedoucích orgánech KSČ. Orgány KSČ pouze schvalovaly materiální zabezpečení armády a Gusev u toho nemohl chybět. Rovněž se Gusev dostavoval ke Gottwaldovi méně, jak hlavní poradci v bezpečnosti. Důvod byl zřejmý, Čepičkův příbuzenský vztah ke Gottwaldovi zaručoval, že se vždy veškeré návrhy a upozornění dostanou skrze Čepičku ke Gottwaldovým uším.¹³³ I když se zdál Alexej Čepička poradcům přímo poslušný i on občas k nim nějaké připomínky měl. Jak se zmiňoval: „*Jak ani být nemůže, ovšem i v našich vztazích docházelo ke střetnutí názorů, zejména pokud jde o přenášení sovětských zkušeností do našich podmínek. Šlo o otázky zásadní povahy i dílčí. Tak hned zpočátku dlouho nemohli pochopit, proč chceme vedle vojenské tradice z poslední války, kdy bojoval náš sbor po boku sovětské armády, také připomínat vojenské tradice revolučních vojsk Žižkových. Značně dlouho trvalo, než byli přesvědčeni, že je správné zdůrazňovat všechny naše národní tradice, které mohou posilovat vlastenecké cítění mládeže. Jak jsem již zmínil, nepochopení se týkalo i dílčích otázek, například organizování volného času vojáka nebo i takové otázky, jako je*

¹³¹ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 76–79.

¹³² BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*, s. 101.

¹³³ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 83.

*stříhání vlasů vojákům, kteří nastoupili vojenskou základní službu. Výměna názorů byla prováděna v soudružském prostředí a taktně. Ovšem noví poradci, kteří vystřídali soudruha Guseva, se chovali vůči mně již značně rezervovaně a vytvořili zcela odlišnou atmosféru ve vzájemných vztazích.*¹³⁴ Vůči Čepičkovi, zejména po jeho nabytí politické moci a suverénnímu postavení v armádě existoval skrytý odpor, který vedl především poradce na Hlavní politické správě generál Bělik, který pomáhal zavádět sovětský systém politické práce v armádě, pracovníky několikrát kritizoval, že se příliš bojí ministra Čepičky a neobhajují důsledně svá stanoviska a nabádal je, aby se nebáli, že jsou stranický orgán.¹³⁵

Z hlediska zaměření sovětských poradců pracovaly v Československu dvě kategorie poradců. První kategorie dlouhodobě působila u všech druhů vojsk, experti se podíleli na přípravě organizace a výcviku armády a pracovali na důsledném zavádění sovětských vojenských předpisů a řádů. Zejména jejich prostřednictvím prosazoval Sovětský svaz svojí mocenskou politiku výstavby nové československé armády sovětského typu a vynucoval si její poslušnost. Druhá kategorie sovětských poradců byla většinou vyžadována k řešení některých, většinou technických problémů nebo při zavádění novinek do československé armády a takoví poradci zde působili jen nárazově, pouze několik měsíců.¹³⁶

Změna politické doktríny Sovětského svazu

Výměnu generála Guseva v roce 1954 zapříčinila především politická změna doktríny Sovětského svazu s nástupem Nikity Sergejeviče Chruščova k moci, kdy se především odstraňovala stará vedoucí garnitura, která reprezentovala vojenské plány Stalinovy éry a prosazovala program rychlé výstavby velké armády. Už chvíli po Stalinově smrti se od roku 1953 postupně a pomalu měnily plány Moskvy a s ní i vedoucí skupiny sovětských poradců. Alexej Čepička tyto změny neuvítal vůbec rád, upadl u Chruščova v nemilost, který Čepičku pokládal za intrikána a kariéristu. Když se oba uviděli poprvé v Praze, Čepička se pokoušel Chruščovovi dokonce vzdorovat, když Čepička odmítnul navrhovanou rehabilitaci generála Ludvíka Svobody. Všechny tyto události později vedly k jeho odvolání ze všech vysokých politických i stranických funkcí. K výměně sovětských poradců sloužil i kladný vztah Guseva a jeho skupiny spolupracovníků k ministrovi Čepičkovy. Ve všem se jednalo o politické motivy, jelikož odcházející skupina sovětských poradců v čele s Gusevem

¹³⁴ KAPLAN, Karel, *S. Poradci*, s. 85.

¹³⁵ Tamtéž, s. 86.

¹³⁶ BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*, s. 101.

neobdržela československá vyznamenání, jak bylo v obvyklých případech zvykem a jak samotný Čepička požadoval.¹³⁷ Alexej Čepička měl s Gusevem velmi přátelské vztahy, ostatně jak sám komentoval a líčil: „*Spolupráce s poradci a zejména s generálplukovníkem Gusevem, se rozvíjela v neobyčejně příznivých podmínkách na základě vzájemné plné důvěry. Osobně pro mne rozpracovali výuku tak, abych si během tří let mohl osvojit vojenské vzdělání v rozsahu Vorošilovy akademie. Trvali na tom, že ministr podle jejich pojetí nemůže být pouhým administrátorem, ale velitelem, který je schopen samostatně řešit jakékoliv vojenské otázky.*“¹³⁸

Po Gusevově vynuceném odchodu se politická situace pro Čepičku změnila a změnilo se i všeobecné myšlení a uvažování nejvyšších sovětských armádních složek. Čepička byl tvrdě zarytý stalinista, který věřil ve správnost a úspěšnost vojenských plánů Moskvy na obsazení celé Evropy a klíčovou věcí pro něj bylo rychlé vybudování velké armády po sovětském vzoru, která mu zajistí převahu nad Západem v nadcházející válce. S těmito myšlenkami se plně ztotožňovali i sověšší poradci pod Gusevovým vedením, ovšem ne sověšší poradci vedení Běloborodovem. Samotný Gusev nijak nemírnil Čepičkovy ambice, a naopak jeho autoritu posiloval a radil mu, co vše dělat, aby vynikla jeho osobnost a jeho mocenská pozice. Čepička se pak poslušně a rád řídil radami poradců, plnil všechna jejich doporučení, která ale pak vzápětí prezentoval jako svá rozhodnutí, čímž si pevně držel post prvního muže v armádě a na ministerstvu obrany. Vzájemný respekt k němu chovali i sověšší poradci a tím se zdála být jeho pozice neotřesitelná. Jednalo se zde o úplně jiný vztah sovětských poradců k ministrovi, než tomu bylo například na ministerstvu vnitra a věčnému intrikaření na ministerstvu národní bezpečnosti, kde většina funkcionářů za hlavní autoritu považovala sovětské poradce, na které se obraceli přímo za zády ministra vnitra. Takovéto vztahy sovětských poradců a zaměstnanců ministra obrany a v armádě neexistovaly.¹³⁹

Nejdůležitější změny, které vyplynuly z činnosti poradců první kategorie, patřily především dvě novinky. Za prvé se s jejich příchodem do Československa rázem přestalo uvažovat a hovořit o samostatné československé vojenské doktríně. Armáda se jasně a bez problémů měla podřídit sovětské vojenské doktríně a měla rychle zavádět sovětské vojenské předpisy a řády. Druhou změnou měla být urychlená výstavba československé armády podle představ sovětského generálního štábu. Její podrobně rozpracovaný návrh předložili Čepička s Gusevem už v září 1950, pár měsíců po nástupu poradců a vedoucí politikové KSČ jej bez diskuzí schválili. Plán měl zvýšit mírový stav armády z 166 000 na 214 500 vojáků a obsahoval rozsáhlý program vyzbrojování armády, postavený na zásadě, že Československo si má armádu vyzbrojovat z vlastních zdrojů,

¹³⁷ PERNES, Jiří, *Alexej Čepička, šedá eminence rudého režimu*, Praha 2008, s. 276–278.

¹³⁸ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 81.

¹³⁹ KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa.*, *Alexej Čepička*, Praha 2011, s. 195–204.

nedovázat jako doposud větší část vojenského materiálu ze Sovětského svazu, ale vyrábět si ho samo na základě sovětských licencí. Tím pádem se plánovalo s masivní výstavbou nových závodů zbrojního průmyslu umístěného na československém území, kdy v roce 1955 mělo být hotovo. Činnost poradců druhé kategorie, kteří do Československa přijížděli na krátkodobé pobyty, byla především účelová a technického typu. Obstarávali zde vývoj, výrobu a uskladnění dělostřeleckého materiálu, zajišťovali ochranu vojsk proti zbraním hromadného ničení, pomáhali s výrobou letounu L-60, stavěli zde obranu a ochranu důležitých vojenských pracovišť a budov. Kromě toho přinášeli pokyny a návrhy sovětského generálního štábu k různým opatřením, jako byla například výstavba letiště, krytí a ochrana letounů a mnoho jiných úkonů. A od roku 1953 pak působili jako stálí konzultanti.¹⁴⁰

Sověťští techničtí poradci a experti pro zbrojní průmysl

Rychlá výstavba velké armády v první polovině padesátých let 20. století znamenala zvýšený početní stav vojska, celkovou sovětizaci armády a přechod na organizaci a řády Sovětského svazu, příliv sovětských armádních poradců a unifikaci výzbroje a také celkové rozmnožení a rozvinutí vojenské techniky a s ní přezbrojování armády, na které dohlíželo spousta technických poradců. Alexej Čepička podával na ÚV KSČ velkolepé a přemrštěné plány na masivní zbrojní výrobu, které mělo být prosazováno na úkor ostatních hospodářství takovým způsobem, že si toto výrobní odvětví během krátké doby vydobylo klíčové postavení v československé ekonomice. Ovšem plán rapidního vzestupu zbrojní výroby už od počátků nebyl plněn dle představ a vyvolával velké komplikace v celém hospodářství. Byl přijat i závěr, že československý průmyslový potenciál a jeho výrobní kapacity absolutně nestačí a nebudou stačit plně pokrýt plánované požadavky armády. Sověťští armádní poradci se poté zasazovali u československé vlády o pozvání speciálních poradců pro zbrojní průmysl, kteří by byli požadovaný problém schopni vyřešit. V březnu 1951 začalo ministerstvo obrany o jejich návrhu vážně uvažovat a v dubnu již Klement Gottwald s Antonínem Zápotockým zaslali do Moskvy žádost o dvacet pět expertů.¹⁴¹

Už v polovině května roku 1951 si první sověťští experti na organizaci zbrojní výroby prohlídli československé zbrojovky. Shledali zde plno nedostatků a vad a byli velice skeptičtí ohledně splnění náročného plánu naplánovaného na roky 1951–1952. Nejprve začali navrhovat opatření, která pozměňovala dosavadní způsoby řízení zbrojních podniků, a poté započali s vnitřními úpravami řízení podniků. Dovolávali se po převzetí organizace a veškerého řízení

¹⁴⁰ BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*, s. 101, 159, 172.

¹⁴¹ BÍLEK, Jiří, PROCHÁZKA, Zdeněk, *Vojenské dějiny Československa, díl V. 1945–1955*, s. 314–315.

zbrojních podniků do sovětských rukou. Již v červnu 1951 přijelo na 37 poradců a postupně v srpnu následovali další poradci, jejichž celkový počet byl ke konci roku na čísle 81. V následujících letech se pak jejich počty pomalu a postupně mírnili. Poradci se poté rozdělili do několika skupin a pomáhali s organizací výroby a samotnou výrobou letounů MIG-15, tanků T34/85, dělostřeleckého materiálu, kulometů, optického materiálu, speciální elektrotechniky, dělostřelecké munice, výbušnin a střelných prachů. Již první vypracovaná zpráva o československé zbrojní výrobě na základě poznatků sovětských poradců sršela pesimismem a silnou kritikou konstatující velice špatný až katastrofální stav. Za hlavní příčinu poradci považovali neuspokojivou práci, a dokonce sabotérství v samotné výrobě. Mezi styčné hlavní body nápravy mělo patřit zavedení tuhé disciplíny a pracovního pořádku do zbrojního odvětví. Přes všechny organizační, kádrové, ekonomické a politické zákroky nebyl plán výroby v roce 1951 splněn. A všem bylo jasné, že z předpokládaného plánu růstu zbrojní výroby o 300 % nebude ani polovina. Ovšem sovětská poradců si názor o přemrštěném pracovním plánu nepřipouštěli a příčinu jeho neplnění spatřovali ve špatné organizaci a řízení průmyslu, v nedodržování disciplíny vedení podniku a sabotážích zaměstnanců. Ministr poté započal s krácením procentní plánované výstavby na reálnější čísla a ostatní vedoucí komunističtí funkcionáři s ministrem souhlasili.¹⁴² Ani po změně a zkrácení nároků se nedařilo plnit plány a situace na uspokojování požadavků armády byla kritická. Každý měsíc se scházeli odborníci, poradci a ministři a projednávali další kroky ve zbrojní výrobě. Pro všechny tyto porady bylo charakteristické přejímání názorů sovětských poradců o jejich subjektivním dojmu, že za veškeré problémy mohl lidský faktor. Tomu odpovídalo i volání po stále ostřejších zákrocích proti neplničům plánu a samotným ministrům. Gusev se například tvrdě vyjadřoval: „*Stále se ukazuje, že bude nutné ovlivnit práci výrobních ministerstev přes politický sekretariát ÚV KSČ. Je třeba vidět, že hlavní závody mají mnoho závodů poddodavatelů. Jak se to dělá u nás v SSSR? U nás hlavní závod doslova ždímá každého poddodavatele a nutí jej plnit dílčí dodávky, kromě toho nelze připustit, aby některé výrobky, potřebné pro zbrojní výrobu, byly chápány jako nějaký druhořadý výrobní program.*“¹⁴³

Přes všechna výhružná opatření a nátlakovou aktivitu sovětských poradců vedení KSČ a resortním ministrům, snahy vedení armády stranicky i trestně stíhat vedení zbrojních závodů i ministry, se plán zbrojní výroby v roce 1952 splnil pouze na 53 %. Na příští rok se pak původní vysoké úkoly snižovaly. Jednak pro svou zjevnou nereálnost plánovaných úkolů, ale také již v důsledku kolotoče změn, který nastával po Stalinově smrti v Sovětském svazu po březnu 1953. Uvedené změny se staly také příčinou postupného odchodu sovětských poradců pro zbrojní výrobu a dlouhodobě působící poradce nahrazovali experti pro řešení speciálních technických problémů

¹⁴² KABELE, Jiří, *Z kapitalismu do socialismu a zpět*, Praha 2005, s. 165–170.

¹⁴³ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 89.

výroby skrze sovětské licence. Sovětští poradci zde plnili svá poslání v několika bodech. Za první, prosazovali záměry generálního štábu Sovětského svazu při výstavbě velké armády sovětského typu a v tom případě byla jejich práce rozhodující. A za druhé měli rozhodující vliv na postupnou sovětizaci československé armády a jejich prostřednictvím se československá armáda postupně stala plně podřízenou sovětskému generálnímu štábu. Sovětští poradci se také zasadili o značnou militarizaci československé společnosti, kdy se armáda stala důležitým mocenskopolitickým faktorem komunistickém režimu a celkově stoupla na důležitosti ve společnosti více než kdy předtím a její nároky byly v československém hospodářství prosazovány na předním místě. Právě pro zbrojní průmysl sovětští poradci vybojovali takto nadřazené a privilegované postavení. Ovšem ve výsledku se jim nepodařilo splnit plán zbrojní výroby, protože byl nad limity československé výroby a ekonomiky. Úkoly a normy, které sovětští poradci pro zbrojní výrobu prosazovali, byly pouze velmocenskými cíli Sovětského svazu a byly v rozporu se skutečnými potřebami, tradicemi a dosavadním ekonomickým vývojem Československa. Militarizace postihla všechny oblasti společenského života, upevňovala vnitřní napětí ve společnosti, kdy byla zdrojem podezírání, strachu a následně zvýšené perzekuce obyvatelstva. Nereálné hospodářské požadavky a nároky sovětských zbrojních poradců tvrdě zasáhly ostatní ekonomická odvětví, vyvolávaly zmatek v řízení průmyslových podniků a patřily k základním příčinám hospodářské krize, která vypukla v roce 1953. Vysoce přehnané nároky na zbrojní průmysl v součtu nereálných čísel a objemů měly pak za následek zpomalení rozvoje ostatních nevojenských výrobních odvětví a služeb. Autoritářské požadavky Sovětského svazu na československé výrobky těžkého zbrojního průmyslu stály u zrodu rozsáhlé strukturální přestavby československé ekonomiky a rozbily více než sto let dosavadní a postupně se rozvíjející československou ekonomickou strukturu. Vytvořil se nový systém, neorganizovaný, uměle vytvořený a neodpovídající potřebám a možnostem země. Celkové náklady za sovětské poradce nebyly tak finančně náročné jako byly náklady v jiných odvětvích, ovšem konání sovětských zbrojních poradců mělo nedozírnou škodu pro budoucí Československo, jak v oblastech ekonomiky a hospodářství, tak na celkové militarizaci společnosti.¹⁴⁴

---

¹⁴⁴ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 90–92.

III. Sovětští poradci v hospodářství

Poradci v uranovém průmyslu

V Československém hospodářství celkem působilo nejvíce sovětských poradců ze všech odvětví. Postupně přicházeli od poloviny roku 1950 do různých článků ekonomického řízení a institucí, které jak plánovaly, tak uskutečňovaly cíle československé ekonomiky. Prezident Klement Gottwald zcela běžně požadoval u každého významnějšího hospodářského návrhu stanovisko a názory sovětských hospodářských poradců. Poradci se v hospodářském sektoru chovali většinou povýšeně, překračovali meze svých pravomocí a k funkcionářům se chovali protektorsky. Většina z nich pak zacházela tak daleko, že od vlády nebo ministrů požadovala odůvodnění, proč nebyly přijaty jejich návrhy se stanovisky, a chtěla vědět, jak byla jejich nařízení využita v praxi.¹⁴⁵

Zvláštní skupinou byli sovětští poradci a experti, kteří působili v československém uranovém průmyslu. Za tímto působením stála československo-sovětská dohoda z 23. listopadu 1945 o výzkumu a exploataci nalezišť uranových rud na Jáchymovsku, jež postupně vedla k vytvoření smíšeného československo-sovětského podniku v oblasti uranového průmyslu. Sovětský svaz takto získával pro něj životně důležitý uran a uzavíral podobná smíšená společenství v uranovém průmyslu i s ostatními satelitními státy východního bloku, Československo tomu nebylo v tomto případě výjimkou. Dohoda o uranu z listopadu 1945 vymezila funkce, které v jáchymovských dolech konkrétně připadnou sovětským expertům. Jednalo se především o funkce umožňující faktické řízení podniku po dobu dvaceti let, přičemž kalkulace ceny za uran nebyla stanovena. Dále dohoda obsazovala rozhodující funkce sovětskými poradci. Přestože měli sovětští poradci v Komisi pro těžbu uranu v Československu převahu, byli s československými zástupci nespokojeni a snažili se převést veškeré jejich pravomoci do sovětských rukou. Českoslovenští komisaři byli však zásadně proti a odolali tak sovětskému tlaku. Kromě vedoucích funkcí obsadili sovětští poradci a experti i nižší místa v uranovém průmyslu. Dohoda neobsahovala ustanovení týkající se případného ukončení těžby a otázky životního prostředí nebo lidského zdraví byly úplně opominuty.¹⁴⁶

Začátkem roku 1947 do Československa přijelo 107 sovětských poradců, a ještě v témže roce se chystala na příjezd sovětská geologická expedice, která čítala na 1194 členů. Měla se především starat o geologický výzkum uranových ložisek. Pokud nepočítáme geologickou expedici, tak celkový počet poradců, který se během let prostřídával v jáchymovských dolech, není plně znám,

¹⁴⁵ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 42–43.

¹⁴⁶ KAPLAN, Karel, PACL, Vladimír, *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice 1993, s. 7–17.

ale jednalo se o stovky poradců. Ještě v roce 1955 jich tam bylo na 724. Vedoucí funkce obsazované sovětskými poradci byly technický ředitel, hlavní inženýr, vedoucí technické kontroly a hlavní plánovač.¹⁴⁷

Od podpisu dohody o uranu se rapidně začala zvyšovat jeho těžba, prudký vzestup těžby trval přibližně tak deset let. Mezi lety 1947–1948 nastal prudký skok v těžbě, kdy v roce 1946 bylo vyvezeno pouze 18 tun uranu a v roce 1948 to bylo už 103 tun. Ovšem po desetiletém růstu pak přišla ke konci padesátých let změna a těžba se zpomalovala. Karlovarská těžební oblast, která zahrnovala doly Jáchymov, Horní Slavkov a Mariánské Lázně se prudce vyčerpala a pouze narůstaly výrobní náklady těžby. Samotná těžba se poté přesouvala zejména do Příbrami. Koncem padesátých let byl i nadále uran důležitou strategickou surovinou, ovšem snížil se význam jeho hromadění. Tehdy ještě nemohla pokles nahradit nebo vyrovnat teprve počínající potřeba mírového využití atomové energie. Roku 1959 Sovětský svaz už nahromadil dostatečné zásoby uranu a neměl zájem o další zvyšování těžby. Tyto všechny okolnosti se pak projeví i na celkovém cenovém poklesu uranu. Západ byl na tom obdobně, kdy vrchol uranové těžby představoval rok 1959 a o deset let později, pak těžba uranu byla o 50 % menší.¹⁴⁸

Po utlumení těžby uranu začali po patnácti letech sovětsí poradci z uranového průmyslu odcházet. Za nejvážnější a citelnou ztrátu považovali českoslovenští vedoucí funkcionáři odchod sovětských expertů z geologického průzkumu. Proto politické byro požádalo, aby si mohlo nadále ponechat alespoň 25 geologických pracovníků. Tento požadavek Byra byl nakonec splněn. Přestože drtivá většina sovětských poradců opustila uranový průmysl, sovětský vliv zde nadále přetrvával a Moskva neztratila možnost zasahovat do dění. Moskva sice se opustila od přímého řízení podniku, ale nyní se soustředila na posuzování rozhodujících otázek uranového průmyslu a doporučovala jejich řešení.¹⁴⁹

Poradci v Radě vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)

Sovětsí poradci v hospodářství nikdy netvořili tak ucelený a vzájemně propojený útvar jako tomu bylo třeba v bezpečnosti nebo armádě. Byli spíše roztroušeni po centrálních plánovacích úřadech a podnicích. Tím pádem jejich celkový vliv o řízení a ovládnutí československé ekonomiky a jeho podřízení sovětským zájmům byl o to menší než v ostatních odvětvích. Tento vliv zejména chtěli uplatňovat jiné instituce, především Rada vzájemné hospodářské pomoci a její orgány, které se snažily prostřednictvím různých dlouhodobých a závazných dohod československý průmysl

¹⁴⁷ KAPLAN, Karel, *Československý uranový průmysl 1945–1960*, Praha 1994, s. 40–45.

¹⁴⁸ JANČÍK, Drahomír, *Vývoz československého uranu do Sovětského svazu v letech 1946–1959*. In.: *Acta Oeconomica Pragensia* 15, č. 7, 2007, s. 204–206.

¹⁴⁹ KAPLAN, Karel, PACL, Vladimír, *Tajný prostor Jáchymov*, s. 30.

ovládnout. V první řadě šlo o výkonný orgán RVHP tzv. Byro, jehož vedoucí pozice kompletně ovládali sovětští poradci a seděli v jeho čele. Působily zde dva druhy poradců. Každý členský stát měl svůj aparát, řízený stálým zástupcem v RVHP a členem Byra, kdy Československo v letech 1950–1953 zastupoval J. Húsek a u každé delegace fungovali dva poradci. Jak již bylo výše zmíněno hlavní a rozhodující slovo mělo čtrnáct sovětských poradců, kteří byli v čele RVHP, tzv. Byro. Hlavním úkolem Byra bylo vypracovat návrhy na koordinaci některých výroby mezi členskými státy. Soustředili se na výrobní sektory a kontrolovali všechny členské státy RVHP kromě Sovětského svazu. V orgánech RVHP a u stálých delegací měli sovětští poradci velkou autoritu a jednotliví členové RVHP přijímali rozhodnutí a doporučení sovětských poradců v Byru jako závazné pokyny, které plnily buďto zcela doslova nebo se jejich pokynům snažili co nejvíce přiblížit. Privilegovanou osobou a předsedou Byra byl v letech 1950–1953 Anastaz Ivanovič Mikojan. V Československu působili sovětští hospodářští poradci především v klíčových průmyslových odvětvích: těžba rud, hutnictví železa a barevných kovů, těžba ropy a výroby zařízení pro těžbu, energetika, chemie, strojírenská výroby těžkých a speciálních obráběcích strojů a kuličkových ložisek, dále pak v automobilovém průmyslu, výrobě traktorů, umělých vláken a textilních surovin. Poradci, kteří působili v orgánech RVHP, se zabývali obory: Hutnictví, hornictví, strojírenství, energetika, lehký průmysl, doprava, zemědělství, finance, měna, zahraniční obchod, plánování, statistika a právo. Mezi nejdůležitější jména Byra RVHP patřili poradci Pavlov, který měl na starost hutnictví a těžbu rud, Klejmonov – ropy, Novikov – energetiku, Maljavin – textilní průmysl a Požarskij se věnoval zahraničnímu obchodu.¹⁵⁰

Poradci pak vypracovali své vlastní návrhy, jejichž skutečná realizace se pohybovala za hranou možností pětiletky a převyšovala její čísla a vyžadovala si mnoho investic k tomu. V případě obzvláště velkých rozdílů v číslech pak vrátila plány ministerstvům k přepracování a teprve potom své stanovisko poslala RVHP. Poradci námítky a odlišné návrhy vlády zpravidla vyvrátili, jen výjimečně je přijali. Ovšem jakmile Moskva rozhodla, že RVHP už dále nebude zasahovat do koordinace výrobních programů jednotlivých vlád, pracovní náplň poradců se změnila. Nicméně se všichni neustále vyjadřovali ke všem důležitým otázkám, ekonomickým opatřením členských států kromě záležitostí Sovětského svazu až do poloviny roku 1953. Řešili také dlouhodobé hospodářské plány a investice jednotlivých členských států, zasahovali do krátkodobých hospodářských plánů, prováděli kritický rozbor obchodních smluv členských zemí RVHP a vymezovali úkoly a zabývali se technickými problémy některých výrobních odvětví. Sovětští poradci kritizovali nedostatečný růst těžeb a výroby černého uhlí, koksu, železné rudy, cínu a wolframu.¹⁵¹ Jednotlivé země RVHP vykazovaly dlouhodobě vyšší dynamiku a větší hospodářský růst, než tomu bylo na Západě.

¹⁵⁰ KAPLAN, Karel, *Československo a RVHP roku 1950. Z diskusního příspěvku A. Mikojana, vedoucího sovětské delegace, na 3. zasedání RVHP r. 1950.* In: *Historické listy* 1, Praha 1991, s. 26–29.

¹⁵¹ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 47–48.

Zlepšovala se jejich pozice v těžbě paliv, výrobě elektřiny, surového železa, oceli, kyseliny sírové a cementu. Ovšem období prudkého růstu RVHP skončilo rokem 1960, kdy se jako hlavní problém uvádí, že RVHP nedokázalo zachytit včas rozvoj nových vědních odvětví a průmyslových oborů a následně za Západem neustále zaostávalo.¹⁵²

Poté tu byla samostatná skupina sovětských poradců, která se věnovala vědeckotechnické práci a výzkumu. Tato skupina ovšem oproti svým kolegům vypracovala plány jejího rozvoje o konkrétních a reálně dostupných údajích, které se týkaly především výměny patentů a licencí mezi jednotlivými členskými státy. V letech 1950–1953 spolu poradci Byra spolu vytvářeli celkovou konstrukci nové československé pětiletky, stanovovali plány jednotlivých výrobních odvětví a sledovali jejich plnění. V jejich návrzích a plánech se silně promítaly sovětské zájmy. Bez nějaké větší námahy pak dosahovali toho, že jejich návrhy byly vládami jednotlivých členských států přijímány jako závazné směrnice. Když Húsek bilancoval svou dvouletou činnost v RVHP, neustále vyzdvihoval velký přínos poradců Byra při řešení problémů československé ekonomiky. Zároveň dodal, že: *„Ještě celá řada skvělých podmětů od poradců Byra nebyla stále realizována a mělo by se tak uskutečnit co v nejbližších letech. Nebo se některé jejich plány nepodařilo realizovat dostatečně rychle, neboť se vedoucí soudruhy poradce nepodařilo přesvědčit o jejich významu. Nyní máme možnost srovnávat a vidět jaký význam pro druhé lidově demokratické státy má úzká hospodářská situace se SSSR, a hlavně přítomnost sovětských expertů pro plánování a různé hospodářské otázky již od roku 1945 ve všech ostatních lidových demokraciích s výjimkou Československa. Nedovedli jsme je prostě doma přesvědčit o nutnosti stejné cesty.“*¹⁵³

Žádost o vyslání sovětských hospodářských poradců do Československa

Dne 16. února 1951 se dostala sovětskému velvyslanci Michailovi Alexendroviči Silionovi od Viliama Širokého žádost o vyslání komplexních brigád hospodářských odborníků do ČSR na tři měsíce, která měla přijít podle možností již v první polovině roku 1951. Do těchto odvětví průmyslové výroby: těžba uhlí, těžba a úprava rud, hutnictví, strojírenství a elektrotechnický průmysl, energetika a chemie. Poté ústřední výbor KSČ posunul do popředí reorganizaci řízení a plánování hospodářství a vedoucí funkcionáři naléhali na rychlou změnu, od které si hodně slibovali. A ti, kteří se na velké změny v organizaci připravovali, už dopředu počítali s příjezdem sovětských expertů, protože ve skutečnosti šlo o zavedení sovětského modelu řízení a organizace do chodu československého průmyslu. Základní představa změny spočívala v tom, že vznikne větší počet ministerstev, která budou přímo řídit pod ně spadající podniky pomocí hlavních správ.

¹⁵² FALTUS, Josef, PRŮCHA, Václav, *Hospodářské dějiny*, Praha 1992, s. 104–105.

¹⁵³ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 49.

Zrušena měla být málo loajální generální ředitelství, která se údajně chovala kapitalisticky. Již od března probíhaly ve státním plánovacím úřadě přípravy na příjezd poradců. Od května pak začala příprava materiálů pro poradce, vypracovávaly se přehledy, statistiky a ověřovaly se údaje. Skupina 25 poradců v čele s náměstkem předsedy plánovacího úřadu Sovětského svazu Nikolajem Sergejevičem Pautinem a Pavlem Ivanovičem Nikitinem získala vstupní víza v srpnu 1951. Politickou závažnost tomu dodávalo i to, že sestavu poradců do Prahy přivedl a uvedl Anastaz Mikojan, člen sovětského politbyra.¹⁵⁴

V srpnu 1951 začala v Československu pracovat početná delegace sovětských expertů pro organizaci, plánování a řízení hospodářství. Sovětský svaz především požadoval výrobky těžkého strojírenství, které československý průmysl dosud téměř nevyráběl, a byly vysoce materiálně náročné. Přesto Československo chtělo ochotně plnit sovětské požadavky, jejichž přijetí mělo za následek další a hlubší strukturální přestavbu hospodářství. Českoslovenští ekonomové především kritizovali dosavadní organizační schopnosti průmyslu zejména v oblasti autonomie, postavení a činnosti generálních ředitelství, přitom na druhou stranu Jaromír Dolanský, předseda Státního plánovacího úřadu, oznámil, že do konce roku 1953 vzroste v Československu průmyslová výroba oproti roku 1948 o 98 % místo 57 %, které předpokládal původní pětiletý plán. Výroba těžkého průmyslu měla vyrůst o 35 %. Kvůli podpoře těžkého průmyslu se plánovalo do konce roku 1955 vybudování nového hutního kombinátu na Slovensku na výrobu oceli, která by zvýšila objem výroby o 42 %. S rozvojem hutnického průmyslu měla ruku v ruce růst těžba železných rud, která se měla zvýšit 2,7 krát a těžba barevných kovů měla vzrůst 2,2 krát oproti původní stanovené úrovni. Dolanský referoval i o celkovém růstu zaměstnanosti a o nadcházejícím blahobytu pro všechny.¹⁵⁵

Již v dubnu se zřídila speciální plánovací kancelář pro sovětské experty, která měla za úkol koordinovat práci jednotlivých skupin, zařizovat technické záležitosti spojené s činností expertů včetně překlad do ruštiny, zájezdů do závodů a jiné aktivity. Ihned po jejich příjezdu vydala kancelář pokyny pro předsedy a sekretáře pracovních komisí o vypracování a předávání denních zpráv o závěrech komisí. Sovětští poradci byli vždy vedoucími pracovních komisí, kterých bylo patnáct. Funkci sekretářů zastávali obvykle pracovníci státního plánovacího úřadu. Pracovní náplň sovětských poradců se skládala ze začátku především na organizaci průmyslu. Šlo o vytvoření hospodářských ministerstev, která přímo řídila podniky padající do jejich resortu, dále pak šlo o zrušení generálních ředitelství a zavedení hlavních správ pro jednotlivá výrobní odvětví na ministerstvech. Konečné návrhy na reorganizaci řízení hospodářství vznikaly v pracovních komisích tak, že klíčové postavení v komisi měl sovětský poradce a českoslovenští kolegové

¹⁵⁴ KABELE, Jiří, *Z kapitalismu do socialismu a zpět*, s. 126.

¹⁵⁵ PERNES, Jiří, *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008, s. 43–44.

a členové byli víceméně v podřadném postavení jeho pomocníků. Obstarávali mu údaje, poskytovali informace o dosavadní struktuře ministerstev a o podnicích. Jen co sovětský poradce prostudoval jejich podklady, navrhl strukturu ministerstva, ostatní členové mu to hned a bez námitek schválili, jen výjimečně něco doplnili a poupravili. Poté návrh doputoval do konečné podoby a byl projednán s hlavním poradcem a následně poslán příslušným stranickým a vládním místům.¹⁵⁶

Ústřední výbor KSČ schválil nová hospodářská ministerstva a systém hlavních správ 6. září 1951. A sovětsí poradci se mohli zaměřit na svou druhou fázi, kdy jejich hlavní činnosti spočívali v plánování, řízení a organizaci a technických záležitostech tehdy klíčových výrobních odvětví. Výsledkem práce sovětských poradců v hospodářství bylo na 46 dokumentů, analýz a doporučení, které československá vláda přijala jako závazné směrnice. Některé ze sovětských expertiz k organizačním a technickoekonomickým problémům výrobních odvětví se staly základním programem mnoha jednání československé vlády mezi lety 1951–1952. Drtivou většinu z nich vypracovali sovětsí poradci bez jakékoliv významné spoluúčasti funkcionářů pražského plánovacího úřadu. Všechna usnesení vlády a strany se vyznačovala jednotnou koncepcí, která vypočítávala nedostatky sledovaného odvětví, a především ukládala důsledné úkoly jednotlivým ministrům. Realizace některých nařizovaných potřeb se jevila nereálnou. Nařízení se většinou týkala odvětví těžkého průmyslu a následné zbrojní výroby a dodávek do Sovětského svazu. Komunistické vedení bylo přesvědčeno o nechybnosti odhadů sovětských poradců a byli přesvědčeni o naprosté správnosti těchto usnesení i přes realistický pohled na věc, který přesahoval dostupné zdroje a kapacity Československa. Vláda i tak tlačila na výrobní sektory, aby požadované limity splnily a konečný výsledek přinesl úplný opak toho, než co se čekalo. Urputná snaha splnit nereálné úkoly měla za důsledek ještě větší prohloubení hospodářských problémů.¹⁵⁷

Nesplnitelné normy sovětských poradců

Sovětsí poradci v hospodářství i přes snahy vlády nebyli spokojeni a stěžovali si na nedostatečné využívání jejich expertiz, zkušeností, znalostí a celá situace se takto promítla i do vztahů k vedoucím funkcionářům plánovacího úřadu, především k jejímu předsedovi Jaromírovi Dolanskému, na kterého si sovětsí poradci neustále stěžovali, a nejvíce jim vadilo, jak málo si žádá o jejich cenné nápomoci a rady. V následujících týdnech nespokojenost poradců s jejich nedostatečným využíváním zmizela, protože se řada jejich návrhů, podnětů, analýz a doporučení dostala k realizaci a následnému uskutečnění. Často to ovšem znamenalo hluboké zásahy do

¹⁵⁶ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 54–56.

¹⁵⁷ KABELE, Jiří, *Z kapitalismu do socialismu a zpět*, s. 126–127.

dosavadní československé praxe. Závěrečná bilance z československé strany byla ovšem jednoznačná. Vysoce oceňovala přínos sovětských hospodářských expertů pro další vývoj československého hospodářství a kladně zde hodnotili všechna poradci navržená a provedená opatření. Podle československé vlády prohlídky strojírenských závodů odhalily značné rezervy v kapacitě strojíren, sléváren a kováren a pomocí ukazatelů, které poradce Nikitin zprostředkoval, se politici přesvědčili, že výkony v Československu jsou asi zhruba poloviční oproti výkonům Sovětského svazu. Poté byla dle podkladů expertiz provedena revize plánu výstavby strojírenství a vyřazení nové projektované haly. K podobným závěrům došly expertizy i v hutnickém, strojírenském, textilním, důlním a zemědělském průmyslu. Přes tyto veškeré námitky, úpravy a změny hodnotila československá vedoucí místa celkové výsledky velice kladně a někteří funkcionáři hovořili dokonce i o ekonomickém zlomu. Práci sovětských poradců v hospodářství vychvaloval i Široký, který jejich výsledky shrnul v šestidílné publikaci, v jejímž úvodu zdůraznil, že vyslal do Československa skupinu vynikajících expertů k otázkám plánování, řízení a technologie. Skutečnost ovšem byla jiná a reálný výsledek sovětských expertiz byl opačný a rozhodně nekladný a přínosný pro československou ekonomiku a hospodářství. V dalších letech se situace nelepšila, naopak se stávala horší a kritika řízené ekonomiky rostla a přibývala ze všech stran. Uvedení sovětské praxe centralizování a řízení československé ekonomiky v život, dosáhlo ovládnutí československé ekonomiky nejvyššího bodu.¹⁵⁸

Také druhý československou vládou oceňovaný přínos, který objevili sovětští poradci, byl ve skutečnosti a dopadu na československou ekonomiku negativní, šlo o odhalení rezerv, které umožnilo zvyšovat výrobu bez dalších investic a sovětští poradci zde uplatnili sovětskou praxi maximálních a neúnosných plánů. Tvůrci československé pětiletky se snažili uchovat určité rezervy pro případné hospodářské obtíže a krize nebo zpomalení ekonomiky, ovšem sovětský model takto neuvažoval, a naopak počítal s úplným vyčerpáním všech zásob a rezerv. Toto vše pak později vedlo k rozrušení ekonomických vazeb, což nepřetržitě ohrožovalo plynulý chod výroby a vyvolávalo krizové situace v podnicích i ve výrobních sektorech. Nebylo proto výjimkou, že sovětští experti neustále kritizovali a vytýkali pracovní morálku československých občanů a důslednost plnění jejich stanovených norem a neustále zdůrazňovali, že plán je kázeň. Vedoucí funkcionáři Komunistické strany tento jejich názor přejímali a za hlavní příčinu všech hospodářských těžkostí viděli nedostatek státní a pracovní disciplíny. Prezident Gottwald volal po dodržování disciplíny a vůči ministrům a ředitelům podniků chtěl vyvozovat patřičné následky, které za nesplnění norem ponесou. Později dokonce sáhnul k vyhrožování a žádal potrestání neplničů.¹⁵⁹

¹⁵⁸ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 59.

¹⁵⁹ HLUŠIČKOVÁ, Růžena, *K úloze sovětských poradců v řízení československého hospodářství počátkem padesátých let*. In: *Acta Silesiaca* 88, č. 3, 1990, s. 183–193.

Koncem listopadu 1951 většina sovětských poradců pro hospodářství opustila Československo. Vedení plánovacího úřadu ocenilo jejich práci hodnotnými dary, které ještě zvyšovaly už tak obrovské náklady na jejich ubytování. Celkově dary spojené s cestovními náklady na všechny překračovali částku 5 milionů Kčs. Oficiální rozloučení s poradci se uskutečnilo na večírku v bytě Antonína Zápotockého 23. listopadu. Tohoto večírku se zúčastnil i Rudolf Slánský, tehdy byl už jen místopředsedou vlády a jenž odpovídal za ekonomické dění v Československu. Jeho večírek to byl jednou pro vždy poslední, jelikož po návratu domů byl zatčen. Neuplynula dlouhá doba a skutečná bilance přínosu sovětských poradců pro hospodářství se v československé ekonomice projevila. Sovětští poradci významně přispěli k chaotickému stavu ekonomiky, který vyústil v otevřenou ekonomickou krizi už v polovině roku 1953. Poradci prosazované ekonomické plány se začaly hroutit a po třech letech se již připravovala nová přestavba ekonomického řízení skutečných ekonomických expertů, jelikož se později časem modely sovětských poradců řízení ekonomiky ukázaly silně neúčinné. Sovětská expertiza nenaplnila kladná očekávání vedoucích československých funkcionářů a ani nepomohla zbavit Československo ekonomických obtíží a rozdílů. Naopak uplatňovala a rozvíjela takové ekonomické koncepce, které přivedli československé hospodářství ke krizovému až katastrofálnímu stavu.¹⁶⁰

Poradci určení pro dlouhodobější pobyt

O pozvání stálých poradců se uvažovalo už při příjezdu první skupiny sovětských hospodářských poradců. Požadováni byli hlavně pro určitá výrobní odvětví a pro řešení konkrétních problémů. V návrhu předsedy Státního úřadu plánovacího (SÚP) Dolanskému, stála prosba o vyslání jednoho stálého experta hlavně pro řízení těžkého průmyslu. Ve zdůvodnění se uvádělo, že poradci působí ve všech lidových demokraciích a specialista by měl být vyžádán na delší dobu, když ne natrvalo, jako konzultant SÚP. Tehdy už působila dlouhodobá skupina sovětských expertů pro úpravy železných rud a barevných kovů a geologů pro průzkum nalezišť těchto rud na československém území. Také politický sekretariát ÚV KSČ, když projednával zprávu o sovětských experech, tak rozšířil jejich zástupy o pozvání stálých poradců. Návrh požadoval dvanáct poradců, kromě hlavního experta přímo u vlády, nejméně na jeden rok a dále dva poradce pro mzdovou politiku na tři až čtyři měsíce. Později v roce 1952 se sovětským poradcům otevřely dveře do Československa a žádosti na jejich pozvání do ekonomických a dalších resortů jen rostly. Jedním z hlavních motivů zvýšených počtů poradců byla i obava funkcionářů, která vzrostla ihned po zatčení Slánského, aby na ně nepadlo špatné podezření, že nejsou dosti prosovětsky orientovaní a jednak se víceméně mohli zbavit odpovědnosti v řízení a přenechat tuto odpovědnost poradcům za jejich rozhodnutí se kryli.

---

¹⁶⁰ HLUŠIČKOVÁ, Růžena, *K úloze sovětských poradců*. In: Acta Silesiaca 88, č. 3, 1990, s. 183–193.

Vedoucí funkcionáři KSČ se obávali Moskvy, aby Československo nepodezírala z přílišného nacionalismu a neposlušnosti. I z tohoto důvodu už Gottwald v lednu 1953 vyhlásil přibližování se k sovětskému modelu a využívání sovětských zkušeností za zákon výstavby socialismu.¹⁶¹ Dle záznamů autora Karla Kaplana jednotlivé sektory ministerstev požadovaly v období od února 1952 do prosince 1953 na ministerstvo financí 17 poradců, pro Státní úřad plánovací 9 poradců, do zbrojní výroby mělo přijít na 70 expertů, zdravotnictví 6, vnitro 4, zahraniční obchod 4, zemědělství 23, potravinářský průmysl 2, chemický průmysl 1, energetika a doly 9, vnitřní obchod 2, Vítkovické železářny 5, naftovod 1 a spoustu dalších. Celkem se jich požadovalo na 180. A ve stejném období státní úřady chtěli prodloužení pobytu 54 sovětských poradců.¹⁶² Ještě v roce 1954 ministerstvo nezaznamenalo všechny žádosti na pozvání sovětských poradců. Byla mezi nimi i žádost o vyslání skupiny expertů, kteří by zde udržovali Gottwaldovu mrtvolu vystavenou v pražském mauzoleu. Další speciální skupinou, která čekala na vyslání, byli poradci do ostravsko-karvinských dolů nebo experti pro měnovou reformu. Nesmíme také zapomenout na početnou skupinu vysokoškolských profesorů, kteří zde působili a žádosti o ně se posílali jinou cestou. Někteří z poradců pracovali samostatně jako hlavní experti tam, kde jich byl větší počet. Vznikala tak vnitřně organizovaná a strukturovaná skupina.¹⁶³

---

¹⁶¹ KAPLAN, Karel, *S. poradci*, s. 61–63.

¹⁶² Tamtéž, s. 63.

¹⁶³ Tamtéž.

Závěr

Sovětští poradci v Československu do roku 1953 postupně ovládli veškeré instituce, ve kterých participovali. Státní bezpečnost, armáda a hospodářství byli přímo zaplaveni počty sovětských poradců, kteří dané odbory postupně ovládli a řídili je pod přísným dohledem moskevského vedení. Bylo to v neklidné době možné krize a obav z nového světového konfliktu, kdy strach ze třetí světové války dal průchod všemožným radikálním opatřením v rámci sovětskými poradci proklamovaného „zostřování třídního boje“. Sovětský svaz, jako silná světová mocnost, která vyhrála druhou světovou válku, se spolu se svými sovětskými poradci jevila československému vedení jako nepostradatelná. To bylo ponejvíce dílem sovětských institucí, pro jejichž vedoucí funkcionáře byli sovětští poradci hlavním klíčem režimu k ovládnutí východního bloku Moskvou v době vyhrocené studené války. Sovětští poradci postupně rozvrátili a zničili několikaleté zavedené postupy práce a vedoucí struktury v bezpečnosti, armádě i ekonomice. Přinesli s sebou spoustu změn a nařízení, které pak pod ochranou Moskvy autoritářsky vykonávali a veškerou moc československých orgánů fakticky vyjmuli a převzali do svých rukou. Československým mocenským orgánům tak prisoudili podřízenou roli pouhého vykonavatele svých záměrů a příkazů. Českoslovenští funkcionáři toto postavení nakonec přijali bez většího odporu, především ze strachu a možných následků, které by si nesli za to, kdyby na ně padlo ze strany Moskvy podezření z nepřátelské činnosti. Vytvořil se tu i Moskvou nechtěný úmysl a to ten, že spolu s aktivní činností sovětských poradců v zemích východního bloku, ztráceli funkcionáři jednotlivých zemí jakoukoliv odpovědnost a později i zájem na celkovém dění a schovávali se za rozhodnutí sovětských poradců.

Československo spadalo jako ostatní země východního bloku do velmocenské a zájmové sféry vlivu Sovětského svazu, který se pod hrozbou a strachem z nového světového konfliktu připravoval na další válku a hlavními úkoly jeho vysílaných sovětských poradců bylo podřídit jednotlivé země Moskvě, připravit je na následující konflikt a zapojit je do svých mocenských plánů a záměrů. Ovšem velmocenské ambice, zahraniční politika a nadhodnocené nereálné hospodářské plány se postupem času začali jevit jako nereálné a přivedli ekonomiku zemí východního bloku do hluboké krize až na pokraj kolapsu. Roku 1953 Sovětským svaz pocítil první hlubokou krizi, která neměla obdoby již od konce druhé světové války. Země se upadla do krize a spolu s ní se snesla silná kritika na všemocnou a silnou pozici sovětských poradců, kteří doposud prosazovali většinu hlavních principů, stanovisek, úkolů a nařízení, které teď čelili nutnosti přezkoumání.

Dne 5. března 1953 zemřel Josif Stalin a spolu s ním umírala velmi agresivní politika poválečných let, na níž se významně podílela skupina sovětských poradců, a pod jeho ochrannou rukou působili. Nové vedení Sovětského svazu v čele s Nikitou Sergejevičem Chruščovem začalo velice ostře kritizovat sovětské poradce a jejich dosavadní počínání a práci v jednotlivých zemích

východního bloku. Nastalo určité uvolnění napětí a přišla změna v rámci sovětské zahraniční, vojenské a ekonomické politiky, kdy pod Chruščovovým vedením se zde vytvářel nový mechanismus ovládnutí sovětského bloku, který už nebyl tak radikální jako mechanismus předešlý. Započal dialog a dvoustranné konzultace za využití mezinárodních institucí jako byla Rada vzájemné hospodářské pomoci a Varšavský pakt. Celkově se dával větší důraz na určitou míru samostatnějšího rozhodování a uznání individuálních států ve vztahu k Sovětskému svazu.

Toto uvolnění ovšem mělo v rámci bloku i své limity, kdy musela zůstat bezchybná vedoucí velmocenská role Sovětského svazu v rámci celého východního bloku a ekonomická závislost na něm nesměla být také ničím narušena. Dále si mocnost zachovávala respekt a sílu s druhou nejsilnější armádou na světě, kdy byla východním blokem nadále uznávána jako vedoucí člen Varšavského paktu a nadále se mělo pohlížet na Moskvu jako na centrum mezinárodního komunistického hnutí.

Dosavadní moc sovětských poradců upadala a měnila se i jejich funkce. Ztráceli dřívější jistotu a absolutistickou moc rozhodování nad veškerými otázkami a stávali se často bezradnými, pasivními a nejistými ve svých rozhodováních. Postupně se stále méně vyjadřovali k různým zásadním otázkám v jejich resortech a ti, kteří se snažili přizpůsobit nové politické linii, pak své názory prezentovali výslovně jako nezávazná doporučení. Sovětští poradci pomalu, ale jistě pozbývali svojí dřívější mocenskou roli ve státě a u některých poradců započalo velkých myšlenkových obrátů, kdy například v roce 1954 sovětští poradci v bezpečnosti poukazovali na násilí, které se používalo při výrobě politických procesů, kterým v pozadí napomáhali, řídit je a pyšnili se svojí tvrdostí u výsledků, tak paradoxně teď doporučovali jejich přezkoumání a revizi neúměrně vysokých trestů. I sovětští poradci v hospodářství najednou otočili a jimi kdysi několikrát vynucovanou dosavadní československou hospodářskou politiku, nyní kritizovali a požadovali změny plánů. Jejich silné kritice čelila jednostranná orientace na těžký průmysl, měnová reforma nebo neúčelné investice. Důležitou součástí přeměny systému a formy sovětské nadvlády se stalo podstatné omezení sovětských poradců a jejich postupný odchod. Podnět k tomu dalo samo sovětské vedení už v roce 1955 a zejména pak po maďarských a polských událostech na počátku roku 1957.

Sovětští poradci působící v hospodářství se především zaměřili na ovládnutí uranového průmyslu v Čechách, který byl pro Sovětský svaz tak životně důležitý. Obsadili vedoucí funkce v těžební uranové komisi a fakticky měli těžbu uranu pod svojí kontrolou. Poradci pak působili ve vedoucích funkcích v Radě vzájemné hospodářské pomoci, skrze kterou se zaměřovali na prosazování svého vlivu a kvót Sovětského svazu na těžký průmysl, těžbu rud, hutnictví, těžbu nafty, energetiku, chemii, automobilový průmysl a spoustu dalších odvětví. Z této vedoucí pozice pak určovali výrobní hospodářské plány, které byli často za hranou skutečné realizace, a to především ve prospěch Sovětského svazu a dohlíželi na plnění jimi zadaných norem.

Provedli vnitřní restrukturalizaci poměrů ve všech zmíněných odvětvích, dosadili do vedoucích funkcí sobě oddané lidi a postupně ovládli dané sektory a podřídili je plánům Moskvy. Jejich příkazy byly vnímány jako závazné směrnice a nařízení, které byly plněny bez většího odporu. Postupně překopali a přeorientovali československý průmysl, který saturování sovětských potřeb nezvládal a pomalu upadal do kolapsu, který vyústil velkou hospodářskou krizí v roce 1953, kterou pocítila drtivá většina Čechoslováků a československá ekonomika se z následků působení poradců ještě dlouho vzpamatovávala. Jako jedni z prvních zahájili odchod z Československa. Do května roku 1958 jich z celkového počtu 724 poradců odešlo na 566. Ještě v roce 1961 na československém území pracovalo 25 poradců, kteří byli ponecháni v geologickém průzkumu. Rada RVHP procházela mezi lety 1953–1956 velkou vnitřní krizí, kdy se její dosavadní obsah a způsoby práce hroutily a její ekonomická politika a výsledky byly velmi ostře kritizovány ze všech míst. K tomu se RVHP jevilo jako organizačně neschopné reagovat na jakékoliv nové změny a nově vymezit svou roli. Pozbyla jakoukoliv svojí vnitřní iniciativu a trvalo jí velice dlouho, než se byla schopna přizpůsobit novému moskevskému kurzu pod Chruščovovým vedením. Od roku 1954 probíhala velká vnitřní organizační přestavba RVHP, kdy se vedoucí funkce v ní místo poradců Byra RVHP chopila dočasně Státní plánovací komise (Gosplan) a tím pádem nahradila řídicí funkci sovětských poradců. Mnohé zásahy sovětských hospodářských poradců do československého průmyslu způsobily jedny z nejcitelnějších změn a jejich citelné následky zásahů do ekonomiky byly znát ještě mnoho let po odchodu posledního poradce.

Odchod poradců z bezpečnosti probíhal poněkud složitěji jak v hospodářství. Rudolf Barák nesl snížení počtu poradců ve svém resortu nerad. Navrhoval ve svém resortu snížení z 33 na 16 poradců, přičemž líčil nepříznivé důsledky, které by pro bezpečnost mělo ještě větší snížení jejich počtu a že by to mělo nedozírné důsledky pro Státní bezpečnost. Ovšem bylo to od Baráka vskutku pošetilé, že se zasahoval o jejich setrvání po tom všem, co sověšští poradci v bezpečnosti napáchali. Československá bezpečnost se v letech 1950–1953 stala podřízenou „pobočkou“ moskevské centrály bezpečnosti, která touto cestou prosazovala své zájmy. Poradci zde vytvořili takové poměry, které jim umožňovali ovládat instituce, útvary a jednotlivce, jak prostřednictvím ministra a velitelů, tak v případě potřeby za jejich zády proti nim. Proto také poradci zabraňovali upevnění autority ministra i velitelů a schválně mezi nimi udržovali rozpory a vyvolávali nepřátelství. Hlavně si vytvořili skupinu důvěrníků, které pak ovládali a mohli je využít k nátlaku na kohokoliv, kdo jim chtěl z ministerstva bezpečnosti vzdorovat. Důvěrníci byli do jednoho napojeni také na NKVD a měli fungovat jako agenturní síť moskevské centrály v případě, že by poradci opustili Československo. Poradci v bezpečnosti formálně stáli na úrovni funkcionářů, u kterých působili, avšak se zde vytvořil takový stav, kdy českoslovenští funkcionáři se téměř bez výhrad řídili jejich radami a pokyny. Zvláště ve výrobě velkých politických procesů si sověšští poradci udržovali zcela suverénní postavení. Přitom poradci neměli zákonnou, dokonce ani politickou odpovědnost za svá

rozhodnutí a jediný komu se zodpovídali, byla moskevská centrála bezpečnosti, která je do Československa vysílala. Poradci především pracovali s atmosférou strachu a totální nedůvěry, kterou uměle vyvolávali. Nikdo si nemohl být jistý svým postem, moc sovětských poradců dosáhla na každého, přes vedení politických a hospodářských funkcionářů, až na nejvyšší vedení KSČ. Vedoucí komunističtí funkcionáři nakonec všechny příkazy akceptovali z obavy, aby neupadli v podezření, že nechtějí důsledně vést boj proti nepřátelům socialismu. Tím se však strachu nezbavili a nikdo si nikdy nemohl být jistý tím, zda bude zařazen mezi podezřelé nebo nepřátele. Moskevská centrála dostávala skrze sovětské velvyslanectví všechny více i méně důležité agenturní zprávy, výslechové protokoly a informace o poměrech v československé bezpečnosti. Ovšem ani ministrova přímluva za sovětské poradce v bezpečnosti Moskvu neuchlácholila a plánovala jejich počty osekát ještě více, aby v Československu zbylo maximálně deset poradců v bezpečnosti. Těchto deset poradců zde přebývalo ještě v roce 1960, ale jejich role i obsah činnosti se postupem času změnila, ovšem jeden jejich hlavní úkol nadále přetrvával: měli neustále kontrolovat a zajišťovat podřízenost československé bezpečnosti sovětským zájmům a záměrům.

Československo bylo v Sovětském bloku unikátní zemí, a to v tom, že tu do roku 1950 s výjimkou několika důstojníků ve vojenských školách, sověští poradci jako v jediné zemi východního bloku nebyli přítomni. Navíc sovětské nejvyšší velení nemělo úplnou důvěru v československý velitelský štáb v čele s ministrem Ludvíkem Svobodou. Obrat nastal až Čepičkovým nástupem na post ministra národní obrany v dubnu 1950, který inicioval masivní příliv sovětských poradců do armády. Od té doby poradci působili ve všech důležitých bodech armádní struktury. V první polovině padesátých let mocenská pozice armády razantně překročila hranice dosud běžného vnímání armády a prostoupila celou československou společností. Vlivné vedoucí vojenské kruhy se ustanovili jako nová politická síla, kterou nelze přehlížet a kterou lze respektovat a naslouchat jí. Této síly se obávali nejen ministři, ale i přední funkcionáři a instituce komunistické strany. K tomuto výjimečnému postavení armády k silné mocenské pozici napomohli jak těsné vazby se sovětským generálním štábem, tak především sověští poradci, kteří se těšili velké úctě a respektu. Sověští poradci rozhodovali ve všech více či méně důležitých záležitostech a opatřeních československé armády a měli nakonec vždy poslední a rozhodující slovo. Iniciovali změny v armádě, vypracovávali plány, návrhy, opatření a zúčastňovali se všech důležitých schůzí a porad o osudu československé armády a jejich názory a návrhy byly chápány jako závazný rozkaz. Sověští poradci v armádě byli vysoce respektováni, jejich stanoviska a pokyny byly plněny bez výhrad. Drtivá většina československého generálního štábu byla přesvědčena o výjimečnosti sovětské armády, jejich nabytých zkušenostech především během druhé světové války a o zkušenostech sovětských poradců. Jiná skupina důstojníků se tiše a bez výhrad přizpůsobila v obavě o svoji kariéru a existenční postavení. Sovětských poradců se na jejich odchodu zastával ministr národní obrany Bohumír Lomský, kdy sice souhlasil se snížením počtu sovětských

armádních poradců, ovšem neustále požadoval to, aby byla zachována určitá struktura sovětských generálů, kteří by působili v československé armádě a byla tak zachována jasná orientace na Sovětský svaz. Z dosavadních čtrnácti působících generálů v roce 1956 jich ponechali pouze čtyři. Celkové snižování počtů sovětských poradců v armádě probíhalo bez větších komplikací, než tomu bylo na ministerstvu bezpečnosti. Ovšem nadále platilo závazné pravidlo, že sovětské generální vedení mohlo určovat velikost, strukturu, výcvik, vyzbrojování a úkoly zbrojní výroby československé armády podle svých potřeb a zdrojů. To všechno zajišťovala podřízenost československé armády skrze Varšavský pakt, který se stal novým politickým a mocenským nástrojem Moskvy na ovládnutí armád východního bloku.

Z velikého a vlivného počtu sovětských poradců působících v Československu se v druhé polovině padesátých let stávala pouhá hrstka jedinců, kdysi tak mocné a vládnoucí síly. Jejich mocenská role se ve společnosti ztratila a nyní plnili funkci pouhých koordinátorů a dohlížitelů a už neměli nikdy tak velké slovo, jako předtím. Jejich úplný odchod se setkával u vedoucích funkcionářů Československa s velkým nezájmem a je velkým paradoxem, že samotné nejvyšší československé komunistické vedení nevyužilo nabízené možnosti k oslabení své závislosti na Moskvě a někteří ministři poradce hájili, zastávali se jich a snažili se co největší jejich počty udržet ve svých resortech. I díky jejich přispění se v armádě a bezpečnosti udrželo i nadále pár sovětských poradců. Ti pak zajišťovali veškerý tok informací a dění ve státě moskevským centrálám a Sovětský svaz měl o všem přehled. Sovětští poradci stáli za všemi důležitými událostmi a rozhodnutími, které utužovali socialismus, budovali komunistické struktury, zvyšovali represe, určovali nové metody práce a nepřímo ovlivnili životy mnoho stovek československých občanů. Přinášeli sovětskou praxi a formu nadvlády pod planými sliby lepších zítřků, ovšem se skrytým cílem a jediným pravým úkolem který měli, a to udržení naprosté mocenské, vojenské, ekonomické a politické podřízenosti Sovětskému svazu. Sovětští poradci zasadili československé společnosti velice hlubokou ránu, kterou republika cítila ještě velice dlouho po jejich odchodu a Československo po jejich působení už nebylo nikdy stejné jako předtím.

Použité prameny a literatura

Nevydané prameny

1. Archiv bezpečnostních složek, fond Sekretariát ministra vnitra I. díl, a.j. 1611. Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 3. 1952.
2. Archiv bezpečnostních složek, fond A 2/1, a.j. 1611. Změny ve směrnicích pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 7. 1952.
3. Národní archiv v Praze, fond Komise 1955-1957, sv. 2 , fol. 23–24, 26. Kopřivovo svědectví z 28.1–29.1. 1963.
4. Národní archiv v Praze, fond Komise 1955-1957, sv. 1 (výpověď Rudolfa Bechyně).
5. Národní archiv v Praze, fond Komise 1955–1957, (100/24), sv. 59, a.j. 54.
6. Národní archiv v Praze, fond Komise 1955–57 , sv. 5, a.j. 44, 55–56.
7. Národní archiv v Praze, fond Komise 1955–1957 , sv. 2B, a.j. 24 , Vylíčení případu Slánský a spol.
8. Národní archiv v Praze fond Komise 1955–57, a.j. 4, fol. 207–208, 213–214, svědectví tehdejšího velitele rozvědky Oskara Valeše.
9. Národní archiv v Praze, fond Komise 1955–57, sv. 34, a.j. 862, telegram Gottwaldovi.
10. Národní archiv v Praze, fond Komise 1955 – 1957, sv. 2, a.j. 1 (Korespondence Gottwald – Stalin).
11. Národní archiv v Praze, fond Komise 1955-1957, sv. 2 a 5, fol. 27–28 , 34–35.

Literatura

1. BÍLEK, Jiří, PROCHÁZKA, Zdeněk, *Vojenské dějiny Československa, díl V. 1945–1955*, Praha 1989.
2. BÍLEK, Jiří, LÁNÍK, Jaroslav, *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí*, Praha 2006.
3. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a bezpečnostních složek*, Praha 2007.
4. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, Praha 2007.
5. DVOŘÁKOVÁ, Zora, DOLEŽAL, Jiří, *O Miladě Horákové a Milada Horáková o sobě*, Praha 2001.
6. FALTUS, Josef, PRŮCHA, Václav, *Hospodářské dějiny*, Praha 1992.
7. HANZLÍK, František, *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*, Praha 2003.
8. HANZLÍK, František, POSPÍŠIL Jaroslav, POSPÍŠIL Jan, *Sluha dvou pánů*, Vizovice 1999.
9. HANZLÍK, František, *Uplatňování sovětského vlivu na budování čs. branné moci koncem roku 1944 a v roce 1945*. In: Sborník Vojenské akademie Brno 1994, Brno 2000.
10. IVANOV, Miroslav, *Justiční vražda aneb smrt Milady Horákové*, Praha 1991.
11. KABELE, Jiří, *Z kapitalismu do socialismu a zpět*, Praha 2005.
12. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, Praha 2009.
13. KAPLAN, Karel, *Nebezpečná bezpečnost*, Praha 1999.
14. KAPLAN, Karel, *Mocní a bezmocní*, Toronto 1989.
15. KAPLAN, Karel, *Sovětsští poradci v Československu*, Praha 1993.
16. KAPLAN, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992.
17. KAPLAN, Karel , *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“*, Brno 1995.

18. KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993.
19. Kaplan, Karel, PALEČEK, Karel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008.
20. KAPLAN, Karel, *StB o sobě, Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, Praha 2002.
21. KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Brno 2009.
22. KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel, *Gottwaldovi muži*, Praha 2004.
23. KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa., Alexej Čepička*, Praha 2011.
24. KAPLAN, Karel, PACL, Vladimír, *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice 1993.
25. KAPLAN, Karel, *Československý uranový průmysl 1945–1960*, Praha 1994.
26. KOUDELKA, František, *Státní bezpečnost 1954 – 1968*, Praha 1993.
27. PERNES, Jiří, *Alexej Čepička, šedá eminence rudého režimu*, Praha 2008.
28. PERNES, Jiří, *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008.
29. PERNES, Jiří, *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008.
30. PETROV, Nikita Vasiljevič, *Sovětsští poradci ministerstva státní bezpečnosti*, Praha 1980.
31. SLÁNSKÁ, Josefa, *Zpráva o mém muži*, Praha 1990.
32. ŠVONDR, Milan, *Důstojnický sbor Československé armády v letech 1945–1948*, Bratislava 1972.
33. UTITZ, Bedřich, *Neuzavřená kapitola. Politické procesy padesátých let*, Praha 1990.

Odborné články

1. ALBAZOVÁ, Jevgenija, *Sovětský poradce Vladimír Bojarskij*. In: *Střední Evropa 10*, 1994.
2. FORMÁNKOVÁ, Pavlína, „*Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem.*“ (*Kampaň provázející proces s JUDr. Miladou Horákovou*). In: *Paměť a dějiny 1*, 2007.
3. HLUŠIČKOVÁ, Růžena, *K úloze sovětských poradců v řízení československého hospodářství počátkem padesátých let*. In: *Acta Silesiaca 88*, č. 3, 1990.
4. JANČÍK, Drahomír, *Vývoz československého uranu do Sovětského svazu v letech 1946–1959*. In.: *Acta Oeconomia Pragensia 15*, č. 7, 2007.
5. KALOUS, Jan, *Ve službách sovětských poradců*, In: *Paměť a dějiny 4*, Praha 2012.
6. KAPLAN, Karel, *Československo a RVHP roku 1950. Z diskusního příspěvku A. Mikojana, vedoucího sovětské delegace, na 3. zasedání RVHP r. 1950*. In: *Historické listy 1*, Praha 1991.
7. KUDRNA, Ladislav, *Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950)*. In: *Paměť a dějiny 1*, 2008, s. 76–89.
8. LUKES, Igor, *The Rudolf Slánský Affair. New Evidence*. In: *Slavic Review 58*, 1999.
9. ZÍTEK, Adam, *Proces s tzv. Protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského*. In: *Historický obzor 24*, 2013.

Internetové zdroje

1. http://svazky.cz/archivy/ABS-Praha/FSV/V-6301_MV/V-06301_MV_001.pdf, [11. 3. 2020]
2. <https://www.ustrcr.cz/uvod/skupina-vyzkumu/horakova-milada-25-1-1901/> [11. 3. 2020]

Resumé

The motive of the authors diploma thesis follows the activities of Soviet advisers in Czechoslovakia, especially in the 1950s. The author focuses mainly on their work in the sectors of the Ministry of Interior, Defense and Economy. These were the three most important sectors of government and the one who controlled them, had a great influence on the post-war events in Czechoslovakia. Furthermore, the author wants to point the power of Soviet advisers in high politics and show a number of repressions that the 1950s brought and what was actually made by Soviet advisers. The author describes the gradual penetration of Soviet advisers into Czechoslovakia, their activities in various sectors and points to the big takeover of power in ministries by them and the establishment of their harsh regime subordinated only to Moscow and its highest command. There is no doubt that the Soviet adviser was a great and respected authority in the early 1950s, treated with respect and fear at the same time, because the Soviet advisers represented the power of Stalin, who controlled the entire Eastern bloc through them and Soviet institutions to promote his policy and power interests.

Until 1953, Soviet advisers in Czechoslovakia gradually controlled all the institutions in which they worked. In Czechoslovak security, they controlled the entire sector of the Ministry of the Interior, where the main advisers were better informed about what was happening in the republic than the Minister himself. They formed a large network of trustees and informants who were connected to the NKVD and the entire sector of the Ministry of the Interior was full of fear and absolutely nothing was done without the consent of Soviet advisers. Soviet experts instituted a fierce class struggle here and shut down all real and potential enemies of the state. They instituted a lot of harsh repression, torture and endless interrogation of the suspect were common in prisons, from which they eventually received his confession. They organized several public monstrous trials, which were to become an example of what would happen if someone resisted and went against the communist regime. The advisers carried out a major internal reorganization of Czechoslovak security, and no one remained in the ministry who would be able to resist them. Thanks to advisers, the atmosphere of the 1950s was imbued with fear and despair.

The penetration of advisers into the Czechoslovak army did not proceed as quickly and smoothly as it was in security. The Soviet Supreme Command did not have complete confidence in the Czechoslovak command staff headed by Minister Ludvík Svoboda. In the post-war period, advisers worked only at military colleges. Big turnaround occurred after the removal of Minister Svoboda by General Alexei Čepička, who then invited dozens of Soviet army advisers. They quickly integrated into the army and helped to Sovietize the Czechoslovak army by a great leap. They held leading positions in the army, were highly respected and recognized as the victors of

World War II. Gradually, the power and prestige of the army grew and the whole of Czechoslovak society became more militarized than ever before.

Soviet economic advisers primarily focused on controlling the uranium industry in Bohemia, because the Soviet Union needed uranium. The advisers focused on enforcing their influence on heavy industry, ore mining, metallurgy, oil mining, energy, chemistry, automotive and many other sectors. They carried out an internal restructuring of the conditions in all the above-mentioned sectors, appointed proven people to leadership positions and gradually took control of the sectors and subjected them to Moscow's plans. Their orders were perceived as binding directives and regulations, which were carried out without much resistance.

After Stalin's death and the arrival of Khrushchev, the power of Soviet advisers gradually declined and their current policy was criticized from all places. The Soviet Union was going through an internal crisis and was slowly abandoning the aggressive and restrictive policies of the first half of the 1950s. Khrushchev was trying to destalinize the Soviet Union. Soviet advisers represented the ruling elite of the Stalin era, but there was no place for them in the new conditions. The once powerful elite became a handful of helpless individuals after 1956, but their actions and decisions were indelibly inscribed in the history of Czechoslovakia and the consequences of their actions were known long after the departure of the last adviser.